

TELEKI SÁMUEL
ÉS A TELEKI-TÉKA

TÉKA

**TELEKI SÁMUEL
ÉS A TELEKI-TÉKA**

A SOROZATOT SZERKESZTI
CSEHI GYULA ÉS MIKÓ IMRE

TELEKI SÁMUEL ÉS A TELEKI-TÉKA

A LEVELEKET VÁLOGATTA,
BEVEZETÉSSSEL ÉS JEGYZETEKKEK ELLÁTTA
DEÉ NAGY ANIKÓ

KRITERION KÖNYVKIADÓ • BUKAREST 1976

TELEKI SÁMUEL

A TELEKI-TÉKA NAGYTERME

Musis Patriis, Gratisque Posteris... (A haza múzsáinak és a hálás utókornak...) — olvashatja közel két évszázada a marosvásárhelyi Teleki-tékába belépő látogató a bejárat fölött a márványtáblán. A kőbe vésett szavak nagyszabású alapítványt jeleznek, ugyanakkor utalnak az alapító egész életműve lényegére. Mert ha az egykori főúri gesztus eredményeként nem is történt más, csak az, hogy az 1800-as évek elején, az akkor még alig néhány ezer lakosú vidéki városkában közkönyvtár nyílt, a gyönyörű empire könyvtárterem zsúfolt polcain sorakozó ritka és nagy szakértelemmel összeválogatott gyűjtemény mégiscsak egy élet áldozatos munkáját igényelte. A XV—XIX. század értékes könyvtermékeit őrző tékában bújárkodó olvasó akár egy-egy bibliofil érdekességet, akár a korabeli tudományok valamelyik reprezentatív kiadványát veszi kézbe, azonnal megbizonyosodik arról, hogy az, aki ezt a könyvtárat összegyűjtötte, valóban hozzáértő, képzett bibliofil szakember volt. Nem csoda tehát, ha Teleki Sámuel kortársai és az utókor egyaránt elsősorban *könyvtár-alapítóként* tartotta számon. Kétségtelen, hogy a már leválaszthatatlan jelző nem került illetéktelenül neve mellé. Kifogásolni talán csak annyit lehet, hogy jócskán leszűkíti ennek a bámulatosan tevékeny em-

bernek az érdeklődési és tevékenységi körét. Jóllehet ma már minden jelentősebb hazai vagy külföldi bibliográfiai tájékoztató-kiadvány, könyvészeti szakmunka hivatkozik Teleki könyvtárára, mégis az történt, ami az emberiség történelme folyamán annyiszor: a Mű az idő múlásával elhomályosította *életre keltője* alakját. Ezzel magyarázható a Teleki-irodalom hihetetlenül szegényes volta is. A néhány, még életében megjelent, többnyire a mecénásnak szóló méltatáson vagy a halála után kinyomtatott halotti beszéden túl igen kevés munka foglalkozik Teleki személyével. Az elszórtan megjelenő írások majd minden esetben kizárólag a könyvtáralapítás jelentőségét méltatják. Íróik meg sem kísérelték, hogy kijelöljék Teleki helyét a XVIII—XIX. század művelődéstörténetében. Teleki tudománypártoló, művelődésszervező tevékenysége mindmáig homályban maradt. Kevesen tudnak az egykori mecénás bőkezű adományairól, s a szakemberek szűk körén kívül mások nemigen hallottak Teleki klasszika-filológiai munkásságáról. Azok közé a sokat író tudósok közé tartozott, akiknek nyomtatásban elenyészően kevés munkája jelent meg. Sokoldalú, munkás életéről azonban gazdag jegyzet-hagyaték és hatalmas levelezés tanúskodik. Ezeknek a dokumentumoknak az áttanulmányozása során körvonalazódott előttünk az a széles mező, ahol Teleki hosszú élete folyamán olyan hihetetlen kitarással dolgozott. Kirajzolódtak azok az

érintkezési pontok, melyek gondolkodását egybekapcsolják a felvilágosodás eszme-rendszerével, s a határterületek is, melyek elválasztják attól. Ugyanakkor sikerült a hézagos Teleki-életrajz kiegészítésére szolgáló jó néhány új adatot találni. Levelei, írásai vallanak arról, hogyan élt, hogyan gondolkozott, miként sikerült korának művelt tudósává válnia, hogyan tört ki a hazai elszigeteltségből, és milyen úton-módon építette ki szinte egész Európára kiterjedő tudományos-bibliofil kapcsolatait.

E kötet gondozója igyekezett úgy összeválogatni a közlésre kerülő anyagot, hogy az olvasó elé minél teljesebb kép rajzolódjék Teleki Sámuelről. Kétségtelen, hogy a válogatás súlypontja a könyvtáralapítás tényére esik. A szövegek kivétel nélkül könyvgyűjtéssel, könyvtárszervezéssel foglalkoznak. Igaz, Teleki szinte hét évtizeden keresztül írt leveleiben kevés olyan akad, amelyben ne találkoznánk könyv-könyvtár problémákkal. A fiatalkori diáklevelektől a közvetlen hangú családi levelekig, gazdasági alkalmazottakhoz, peres ügyek intézőihez, hazai és külföldi tudósokhoz írott levelekben soha el nem mulasztja egy-egy ritka könyv felől érdeklődni vagy könyvtára sorsát intézni.

A szövegválogatás természetesen csak ízelítőt ad Teleki több évtizedes bibliofil munkásságáról. Fényt vet ugyanakkor a könyvtáralapító, közművelődést előmozdító más irányú tevékenységére is.

Teleki Sámuel 1739. november 17-én, Marosvásárhelytől nem messze, Gernyesze-
gen született. Apja, Teleki Sándor kemény
természetéről, szigoráról híres ember. Ki-
lencesztendő, amikor édesanyját, petki
Nagy Zsuzsannát elveszti. Nagyapjáról, az
egykor Erdély sorsát irányító Teleki Mi-
hály kancellárról már csak hallomásból tud
meg egyet-mást. Minthogy apjának máso-
dik házasságából született legkisebb gyer-
meke, a korkülönbség s később vagyoni
kérdések miatt nagyobb testvéreivel nem-
igen tud összelelegedni.

Gyermekeveit a Fehér megyei Celnán
tölti, mint ő maga mondja: „félrevaló vad
helyen, majd minden emberi közönséges
társalkodáson kívül" (*Gróf Teleki Sámuel
erdélyi kancellár úti naplója 1759—1763.*
Marosvásárhelyt, 1908, 3.). Évekkel később,
a külföldi tanulmányút idején készült úti-
naplója bevezetőjében a gyermekkorára
már érett fővel visszatekintő ifjú keserűen
állapítja meg neveltetésének hiányosságait.
„Tanulásbéli sok hátramaradás"-áról pa-
naszkodik. Megérthetjük a napló panaszos
hangját, hiszen Telekinek nem kis fáradsá-
gába kerülhetett pótolni műveltsége hiá-
nyosságait. Mindez azonban csak a külföldi
tanulmányi színvonal megismerésével vált
szembetűnővé.

Vajon az akkori hazai lehetőségek figye-
lembevételével is éppen ilyen elmarasztaló
véleményt kell formálnunk a gyermek Te-
leki tanulmányairól?

A XVIII. század elején Erdélyben az oktatás még merőben egyházi jellegű. Az egyházi hatóságok magát az intézményes oktatást mindenekelőtt a lelkész-utánpótlás eszközének tekintették. Ezért a kollégiumi tananyag elsősorban a teológiai tudományokra, egyháztörténetre, szentírás-magyarázatra szorítkozott. Voltak ugyan kollégiumi tanárok, akik külföldről visszatérve megkezdik természettudományos ismereteik továbbadását. Gyakori volt a taníttatásnak az iskolán kívül történő formája, amikor vagyonos családok gyermekeiket tudós papok, professzorok mellé küldték, vagy még elterjedtebb volt a privát preceptor alkalmazása. A magántanítók a kollégiumok tógás diákjai közül kerültek ki, s a rektor ajánlatára nyertek alkalmazást. Teleki Sándor is, mint az enyedi és marosvásárhelyi kollégiumok főgondnoka, gyermekei mellé a legjobb diákok közül választhatott oktatókat. A közel hetvenéves apa megkülönböztetett szeretettel tekint legkisebb fiára: „Az egy neveletlenke, tanulgató Sámuel fiacskámon kívül minden gyermekeim nékem ellenségeimmé lettenek, kiktől már sok esztendőktől fogva és a mái napig meg nem szűnt kesergettetéseim szerzették és augeálták is ezen nyavalyámat, holott egész Erdély országa bizonyságom, hogy mely nagy szűkült állapotomban s esztendőben erőm felett ruháztam, neveltem s taníttattam, és szárnyokra is bocsátottam őket.”¹ Teleki Sándor mellől felesége halála után nagyobb fiai elszélednek. A gyakran

változó kisszámú belső cselédségen kívül Sámuel van vele utolsó percéig. Édesapja komoly társasága érleli idejekorán felnőt-té a gyermekeket. Apja íródeákjaként korán részt vesz a család gazdasági ügyeinek intézésében. S eközben rendszeresen tanul. Teleki újabban előkerült jegyzetei, néhány tankönyvként használt nyomtatott munka azt bizonyítja, hogy az apai háznál a kor szokványos hit- és latin nyelvoktatásán túlmenően elég sokrétű oktatásban részesült. Természettudományi tanulmányaira vet fényt például az egyik általa készített jegyzetfüzet², melyet minden valószínűség szerint az első kísérleti fizika tankönyv szerzőjének, Vásárhelyi Tőke Istvánnak geometriájáról másolt. A Teleki-könyvtár ma is őriz egy „számvetés mesterségére oktató könyvecskét“, Teleki Sámuel saját kezű bejegyzésével.³ 1753-ban pedig Comenius Johannes Amos *Orbis Sensualium Trilingvis*ének előzéklapját szignálja. Előkerült Telekinek egy párlapos kézzel írott jegyzete, melybe az *Orbis Pictus* növény- és állattani vonatkozású adatait másolja be.

Adalékaink bizonyossága szerint Teleki gyermekkori taníttatása messze mögötte maradt a korszak európai oktatási színvonalának. Minthogy a felvilágosodás egyik jellemzője a fokozott természettudományos érdeklődés, nem csoda, ha később a külföldre kerülő ifjú megdöbbenve tapasztalja ilyen irányú ismereteinek hiányosságait. Érthető, hogy a neves francia, svájci természettudósok matematikai, kémiai, csilla-

gászattani előadásai teljesen elhomályosítják a celnai geometriai órák emlékét.

Az apa feltehetően kollégiumba vagy külföldre is kiküldte volna fiát, hiszen már ő is világosan látja a külföldre menetel fontosságát. 1711—1750 között ő maga patronál mintegy 30 kint tanuló diákot. 1754-ben bekövetkezett halálával azonban Sámuel taníttatása egyelőre teljesen megakad. A mindössze tizenöt esztendőes gyermeknek egyszeriben más ügyekkel kell foglalkoznia. „Nem szándékom előszámlálni néhai méltóságos kedves szüleimnek s kiváltképpen közelebb édesatyámnak halálozások után tanulásombéli sok hátramardásommal s kárommal gyenge erőm felett viselt terheimet, ügyes-bajoskodásaimat és azoktól, akiktől gyenge aetasomban s árvaságomban méltán jót várhaték vala, példa nélkül való háborgattatásaimat, pereltetéseimet” — írja útinaplója elején. Érettségét, komoly gondolkozását igazolja egy ez idő tájt kelt levele, melyben unokatestvérének, Teleki Ádámnak gratulál tervezett külföldi útjához.⁴ Azt kívánja, hogy „mind a tudományokban, mind experienciákban épületet vegyen”. A külföldi utat már ekkor nem csupán az öncélú, egyéni épülés lehetőségének tekinti, hanem azt szeretné, ha öccse a tanulmányút „ajándékaival felékesíttetve Nemes Hazájának szolgálatjára” térne vissza.

Ekkor még nem merült fel benne külföldi tanulmányútjának gondolata. Három év múlva azonban maga fordul Mária Teréziá-

hoz kimeneteli engedélyért. A hétéves háború idején ugyanis a bécsi udvar az utazókat fenyegető „veszélyre” hivatkozva korlátozza a peregrinálni akarók kibocsátását. Természetesen a tanulni vágyók kérvényekkel ostromolják az udvari kancelláriát, és reménykednek a tilalom megszüntetésében. A királynő végül is némi engedményt tesz, azaz megengedi a kiutazást, de csak azok számára, akik Béccsel „baráti” vagy „szövetségi” viszonyban lévő országba kívánnak menni. Az első kérvényezők között különös királyi kegyelemből három erdélyi ifjú nyer engedélyt: Teleki József, Sámuel és Ádám. Mindhárman a római szent birodalmi grófi címet viselő erdélyi főúri család tagjai. A bécsi politika ekkorra már számolt azzal, hogy saját érdekében magához kell édesgetnie az erdélyi nagybirtokos osztály legtekintélyesebbjeit. Mindenképpen célszerűnek ígérkezett tehát a Teleki ház e három tagjának megnyerése, hogy ily módon biztosítsák udvar-hűségüket.

Teleki Sámuel személyiségének formálódásában döntő jelentőségű a négyesztendei külföldi tartózkodás. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a kora gyermekégre vonatkozó gyér adatokkal szemben életének erről a szakaszáról útinaplója és diáklevelei alapján részletes és pontos képet formálhatunk.

Mindenekelőtt az 1759. november 7-től 1763. november 17-ig tartó út idején ké-

szült feljegyzések érdemelnek különös figyelmet. Mint általában a XVIII. századi útinaplók szerzői, Teleki sem szánta jegyzeteit a nyilvánosság elé. A kor szokásának megfelelően, a tényközléstől nem válik el a literátori szándék, a magyar szövegben sok latin kifejezést használ, s a vége felé — a párizsi úttól kezdve — franciául írja jegyzeteit. A napló sokirányú információs anyagával, megbízható adatszolgáltatásával, kulturált írásmódjával így is tisztos helyet foglal el a XVIII. századi erdélyi magyar naplóirodalomban.

Ezek az útijegyzetek nemcsak adatokat közölnek, hanem fényt vetnek írójuk egész lényére, műveltségére, arra, hogy mit képes meglátni, mi érdekli, és hogyan vélekedik a látottakról.

Induláskor az alig húszesztendős ifjúnak rengeteg nehézséggel kell megküzdenie. A hazai közvélemény nem sok bizalmat előlegez a mindeddig csak gazdasági ügyeit intéző Telekinek. Az egyetlen, aki bízik képességeiben, kitartásában, az Bod Péter: „Az valóban nagy öröömre vagyok, hogy Ngod iránt való ítéletem (amelyért én is megítéltettem) nem csalt meg. Ngod Isten kegyelme által nem a bolondságon, hanem a tanuláson kapdos” — írja 1762-ben az akkor Baselben tanuló ifjúnak. (A kötet 73. számú levele.) A kezdeti nehézségek legnagyobbika talán az, hogy Teleki anyanyelvén kívül csak a latint beszéli. De a svájciaktól tréfásan elnevezett „lateinischer

Graf" rövid időn belül elsajátítja a német, majd a francia nyelvet.

1760. január 2-án érkezik Baselbe, kísé-
rőjével, Kovács Józseffel. Noha a hatvanas
évek táján a baseli egyetem már csak di-
csőségének emlékéből él, az a másfél év,
amit itt tölt, döntő jelentőségű Teleki fej-
lődése, szellemi arculatának kialakulása
szempontjából. Tanulmányairól így vall:
„Az, mi az én itt való tanulásomat illeti,
azzal igen contentus voltam. Derék és tudós
embereket hallgattam, bár mindenütt olya-
nokat hallgathatnék!” (*Ütinapló*, i.m. 44.)
Matematikát a Bernouilliaktól tanul, J. Chr.
Beck egyetemes történelem, R. Iselin jog-
tudományi, A. Socin elektromosságtani elő-
adásait hallgatja. A szaktudományokban
való jártasságon túl a legnagyobb jelentő-
sége annak van, hogy Teleki itt tanulja meg
értékelni a tudást, a tudományt. Neves pro-
fesszorokkal s a város „szellemi előkelősé-
gé”-vel való közelebbi kapcsolata hatással
van rá később is. Talán ezzel magyarázható,
hogy Hollandiában, Párizsban érintkezési
köre, érdeklődése is ennek megfelelően
alakul.

A naponként papírra vetett svájci jegy-
zetek egy része elveszhetett. Ez abból tű-
nik ki, hogy a napló itt magán viseli az
utólagos fogalmazás minden jegyét. A ba-
seli élmények, Teleki megszokott lakonikus
diárium-vezetésétől eltérően, részletesen,
kommentáltabban kerülnek az olvasó elé.
Ebben az oldottabb fogalmazásban a más-
fél év eseményeit rögzítő szöveg eleven

tükre Basel XVIII. századi életének. Erre figyelt fel Otto Spiess is, a Teleki grófok Svájcra vonatkozó naplórészleteinek kiadója.⁵ A jegyzetek német fordítását úgy nyújtja át az olvasónak, mint a korabeli városi-egyetemi életre vonatkozó ritka forrásanyagot.

Teleki Sámuel hiteles képet rajzol az egyetemi oktatásról. A korabeli baseli szellemi élet egyik érdekes oldalát világítja meg a Deutsche Gesellschaft nevű irodalmi szalonról írottakban: „Ezek a Societas tagjai mind derék tudós emberek, s igen nagy nyereségemnek tartottam, hogy ittlétem alatt mindvégig ilyen derék tudós emberekkel társalkodhattam; bár örökké ilyen compagníát gyakorolhatnék!” (*Útinapló*, i.m. 41—42). Ottléte alatt Teleki gyakran érintkezik a város polgáraival. A Basel hétköznapijairól, helyi szokásairól szóló feljegyzések Svájc és lakói története szempontjából jelentősek.

Mindezeket az információkat szervesen egészítik ki Teleki diáklevelei. Míg naplójában az eseményeket elsősorban az emlékezet ébren tartására jegyzi fel, levelei rávilágítanak belső életére. Az útinapló száraz, egyhangú stílusától eltérően ezek a színes, fordulatokban bővelkedő, derűs hangú levelek a fiatal Teleki kedélyes gondolatvilágát tükrözik. Különösen kedveli a nála egy évvel fiatalabb unokaöccsét, Teleki Ádámot: „Írj, ha emberséges ember vagy, mert alig várom, hogy leveledet vehessem. Hidd el, hogy grátiámban vagy!”⁶ Annak el-

lenére, hogy gyakran inti öccsét komolyabb hangvételre, ő maga is szinte minden esetben évődő hangnemben ír hozzá. Az ilyen tónusú levelekből szerzünk tudomást a baseli diákos csínyekről, ivászatokról, széptevésekről. Teleki még sokáig emlegeti a svájci víg napokat, s később Hollandiában is kedvesen emlékezik vissza: „...no! én ki nem írhatom, mely igen sajnálom, hogy ide felkeringésünkben még vagy egyszer nem láthatnálak, oda van a baseli jó élet, oda a Triumvirátus is, talán soha úgy, amint ott egy kevés ideig vala, nem is lesz.”⁷

1761. július 14-én hagyja el Baselt, s a Rajna mentén Hollandiába utazik. Mielőtt útra kelt volna, Teleki Ádámtól kér tájékoztatást a holland világról. Sajnos a hollandiai tartózkodásról szóló feljegyzések nem teljesek, mintegy 11 hónap eseményei hiányzanak. Így az utrechti és leideni időzésről viszonylag keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy Teleki fő gondja itt is a tanulás lehetett, minthogy naplójában vajmi keveset olvashatunk a társaséletről, a tanuláson kívüli időtöltésről. Részletesen ír viszont Wesseling, Saxe, Hahn professzorokkal való kapcsolatáról. Néhány érdekes feljegyzést találunk a hírneves holland tudósok zsúfolt hallgatóság előtt tartott előadásairól. Wesselingről például azt írja, hogy az egyetemes történelmet saját házában adta le, ahol: „sokan fenn is állottak, sokan az ajtón kívül a pitvarból is hallgatták, akik a házba bé nem fértek”, de ő maga is szívesen szorong ezeken az előadásó-

kon, mert „soha tudósabb s jobban kidolgozott leckéket az Wesseling uraménál nem hallottam“ (*Ütinapló*, i.m. 83.).

A baseli emlékek, benyomások több vonatkozásban befolyásolják Teleki Hollandiáról alkotott véleményét. Tanárokat, polgárokat lépten-nyomon a baseliekhez mér. Alig egyhónapi itt-tartózkodás után azt írja Ádám öccsének: „... hidd el, ugyan buták, parasztok ezek a hollandusok; franciák a schweizerek hozzájuk képest, ennek lelkeste csak a pénz...“⁸. Talán a Svájc utáni nosztalgia akadályozza abban, hogy itt is nyitott szemmel járjon, hogy felfigyeljen az ország fejlett iparára, virágzó kereskedelmére. Az egy évvel korábban ott tartózkodó Teleki József ezzel szemben rendkívüli érdeklődéssel szemlélte azt a sok újat, „amely másutt fel nem találtatik“. Hollandia polgári élete, művészete egyaránt kedvező benyomást gyakorolt rá.

Nem véletlenül említjük e helyen Teleki József nevét. A korszak memoár-irodalmát ismerő olvasó azonnal egymás mellé állítja a két Teleki egyidőben készült s majdnem ugyanazon útvonalat megörökítő feljegyzéseit. Lehetséges, hogy ez a társítás nem minden szempontból kedvez Teleki Sámuel naplójának. József írásai érettebb, tisztábban és többet látó utazóról vallanak; ő előnyösebb útipoggyásszal indult Nyugatnak. Magyarigenben Bod Péter három éven keresztül oktatja, a latinon kívül jól beszél franciául és németül, jártas a felvilágosodás divatos természettudományában,

sőt a korszak új filozófiai nézeteit is ismeri. Az is igaz, hogy az új tanok megismerésére inkább az vezeti, hogy harcoljon, védekezzék ellenük. Genfben jártakor nem mulasztja el a találkozást Voltaire-rel, azután pedig Rousseau-t látogatja meg. Útirajzának eredeti, érdekes, sokat idézett része az, ahol a két francia szellemóriással való találkozását örökítette meg.

Teleki Sámuel naplójában ezzel szemben — bár franciaországi útja során ugyanezeket a helyeket járja végig — említést sem találunk a felvilágosodás századának e két képviselőjéről. Amíg Teleki József már itthon olvassa — valószínűleg eredetiben — Voltaire, Rousseau munkáit, addig Sámuel Celnán nemigen hallhatott róluk. Pedig néhány év múlva nemcsak hogy munkáikat igyekszik megszerezni könyvtára számára, de jegyzetei között gyakran találkoznak nevükkel, műveikre való hivatkozással.

A két napló Franciaországra vonatkozó részei közötti különbség más szempontból is szembetűnő. Mindketten tanulmányaik befejezéseként töltenek néhány hónapot a francia fővárosban, nagyjából azonos út és tanulmány áll mögöttük, mégis másképpen reagálnak a látottakra. Teleki Józsefet minden érdekli: tudományos élet, irodalom, művészetek. Útikalauzzal a kezében látogatja Párizs nevezetességeit, eljár a színházi előadásokra, koncertekre. Naplójában pedig ízes feljegyzésekben örökíti meg a látottakat. Ezzel magyarázható a franciaországi naplórész európai visszhangja.⁹ Teleki

Sámuel ugyanakkor a Párizsban töltött öt hónapról szűkszavú, néhány oldalas leírást készít. Meglepő, hogy a tudományos életen kívül milyen kevés dologra reagál. Matematika, természettan, asztronómia foglalkoztatják. Kapcsolatba kerül Franciaország legkiválóbb matematikusaival: Clairaut-val és La Condamine-nel. Csak az előzetes felkészülés hiányával magyarázható az, hogy a felvilágosodás-kori Franciaországban annyi páratlan lehetőséget kiaknáztatlanul hagy. „Úgy látszik, XV. Lajos fényűző udvara, a párizsi élet nagyon is idegen volt a puritán gondolkozású erdélyi ifjú számára. Az elkövetkező évtizedben nagy gondal és hozzáértéssel válogatja össze a felvilágosodás, a francia racionalizmus hatalmas könyvanyagát, öthónapos franciaországi látogatásának élményeit összegezve azonban mindössze ennyit jegyez fel naplójába: „Párisról sokat írnék, ha nem volna szükségtelen. Röviden azt írhatom, hogy az ember ott sok jót és sok rosszat tanulhat, tudós s bolond emberekkel társalkodhatik, rossz példából gyakrabban tanulhat, mint jóból, ha tisztességesen akar élni, sokat költ” (*Útinapló*, i.m. 104.).

1763 májusában, kedvenc városát, Baselt újra érintve, hazafelé indul. A mintegy hat hónapig tartó utazás idején is állandóan tanul. Felkeresi az útjába eső városok neves tudósait, könyvtárait, könyvárusait. Hiszen majd látni fogjuk, hogy a tanulmányút befejezésekor Teleki már szakértő bibliofil. Naplójának egyik legnagyobb ér-

téke éppen az, hogy lapjain az olvasó végigkövetheti Teleki könyvgyűjtővé válását. Hazatérésekor magával hozza a marosvásárhelyi téka magvát, a külföldön vásárolt könyveket. Pontosan a négyéves külföldi tartózkodás győzi meg arról, hogy tudományokkal, könyvekkel megrakottan kell visszatérnie. Ez volt az az időszak, amikor kialakul tenni akarása, lassan-lassan kiformalódik a későbbi tudománypártoló felvilágosult főúr alakja, aki aztán élete végéig munkálkodik önmaga képzésén s szűkebb hazája kulturális felemelésén.

Az 1763-as év végén tér vissza Teleki Erdélybe, és sárdi birtokán telepszik le. Könnyen elképzelhető, hogy az európai út változatos benyomásai után hogyan hatnak rá az eldugott kis falu életkörülményei. Számos tervvel érkezik, de hamarosan rádöbben arra, hogy a hazai viszonyok között vajmi keveset tehet, hogy tanulmányainak, tudományos próbálkozásainak nemcsak irányítója nem akad, de még olyan társra is nehezen talál, akivel a felmerülő kérdéseket megvitathatná. Látnia kell, hogy milyen elkésve értesülhet a tudományos világ híreiről, hogy a könyvek beszerzése is milyen sok akadályba ütközik. Nem csoda hát, ha a „tudósok sírjának” nevezi Erdélyt.

A külvilággal való kapcsolat fenntartására az egyetlen reális lehetőségnek a levelezés bizonyul. Hazajövedele után sűrű

levélváltással próbál kitörni az elszigeteltségből.

Természettudományos érdeklődésének megfelelően svájci, francia tudósokkal, elsősorban matematikai-fizikai kérdésekről tárgyal. Tudományos tervei vannak. Meg szeretné válaszolni D'Alembert-nek Daniel Bernouilli *Hydrodinamyque*-jára vonatkozó bírálatát. Teleki mestere tanácsát kéri, mert nem szeretné, ha buzgóságával ártana az ügynek. Bernouilli s a francia La Condamine is biztatják a *Hydrodynamique* védelmezésére. Sajnos Teleki matematika-fizika jegyzetei között nem találtuk nyomát annak, hogy ténylegesen elkészítette volna ezt a munkát. Felkészültségének fokmérője az a tény, hogy európai hírű tudósok tudományos szakviták eldöntésére alkalmasnak tartották az erdélyi ifjút.

Nemcsak természettudományi kérdések foglalkoztatják. Leveleiben már ekkor említi nagyobb méretű irodalmi tervét: Janus Pannonius-művek kritikai kiadásának előkészítését. Látni fogjuk, hogy ténylegesen ezekben az években válik célirányossá, módszeressé az évtizedekig tartó klasszika-filológiai munkálkodása.

Érdeklődésének gyújtópontjában tehát még mindig azok a tevékenységi körök állanak, melyekre annak idején külföldön nyert ösztönzést. Bár leveleiben már találkozunk a későbbi mecénáskodásának megnyilvánulásaival, és könyvtárának gyűjtését sem hagyja abba, mégis egyelőre nem kapcsolódik be a hazai közművelődési élet-

be, s a közügyektől általában távol tartja magát. A visszahúzódás okát nemcsak abban kell keresnünk, hogy a tanulmányok teljesen lekötötték érdeklődését. Útinaplójából, leveleiből tudjuk, hogy a külföldi út befejeztével néhány hónapot Bécsben töltött. A hivatalos látogatások és a kihallgatás a királynőnél azzal a véleménnyel töltik el, hogy hazájába visszatérve megnyílnak számára közpályán az érvényesülési lehetőségek. Kevés idő elteltével azonban rá kell jönnie, hogy mivel nem katolikus, számtalan akadály tornyosul elébe. Végül aztán teljes visszavonulásra készíti a császárnő kegyetlen beavatkozása magánéletébe, mikor is erőszakkal megghiúsítják házassági tervét.

1765. október 3-án Sárdon Teleki szerződést köt leendő menyasszonya, Bánffi Ágnes anyjával, Barcsay Ágnessel, melynek értelmében elnyeri az akkor még csak 11 esztendőös lány kezét. Az apa, a pazarló, erkölcstelen életmódot folytató Bánffi Dénes, egyike azoknak a főuraknak, akik áttértek a katolikus vallásra, s ezért a császárnő kivételes kegyeit élvezték. Miután felesége birtokait elzálogosította, s az megtagadta adósságai további törlesztését, úgy áll bosszút református nején, hogy erőszakkal elveteti tőle az anya vallásán lévő lánygyermeket, és katolikus hitre kényszeríti. A hihetetlen brutális esetet Teleki így jegyzi fel: „1767. 15-a Julii. Estve jött squadron Örményesre és éjfél után 2 órákor vitte el a mátkámat Bethlen Miklós

szekeriben. Azon az éjszaka 3 órakor indultam Bécsbe a szegény, megkeseredett anyával" (*Útinapló*, i.m. 113.). De Teleki hiába könyörög királyi kegyelemért. A széki Teleki familia Erdély egyik régi tradíciókkal rendelkező protestáns családja, s az udvar nem nézhette jó szemmel a Teleki és Bánffi család házasság révén történő megerősödését. Ezért hiúsítják meg Teleki házassági tervét. A szinte még gyermekszámba menő menyasszony kényszerszertérítés áldozata lesz. Korabeli krónikák, szemtanúk levelezése örökíti meg a kegyetlen esetet. Teleki természetesen azonnal tudja, hogy a legmagasabb személyek állnak a történetek háttérében. „Jobban szeretném, ha a sok bajt, ami ért — írja egyik levelében —, másoktól tudnád meg. Levélben beszámolni azokról túlságosan hosszú és veszélyes.”¹⁰

Nem sokkal azután, hogy a „hathatós” térítő munka eredményeként végül is Bánffi Ágnes elhagyja vallását s a császárnő udvarhölgye lesz, Teleki Sámuel újabb jegyességet köt. „A napok után — jegyzi fel —, amelyekben láttam sok gonoszt, jegyzettem el magamnak örökös Házastársul Gróf Iktári Bethlen Susánnát, G. Iktári Bethlen Domokos Úrnak első feleségétől, N. L. Bárá Hadadi Wesselényi Mária asszonytól 1754-ben d. 29. Januarii Hadadban született egyetlenegy leányát, Drágban A° 1768. d. 14 Novembr. Kit is hittől is magamhoz elköteleztem A° 1769. d. 13 Novembr. Drágban. Egyben kelésünk volt

ugyanottan, minden pompa nélkül A° 1770 die 19. Febr., Susanna napján.”¹¹

Teleki valóban jó élettársra lelt Bethlen Zsuzsanna személyében. Fiatalkora ellenére hamarosan hozzáértő háziasszonnyá válik, aki gyakran egymaga intézi a család birtokügyeit, vesződik a cselédséggel, számtartókkal, intézőkkel. Később, amikor férjét a hivatali megbízatások távol tartják a családtól, levelekben számol be a felmerülő problémákról. A háztartás, a gyermeknevelés kérdései mellett több minden érdekli. Teleki méltó társaként könyveket is gyűjt. A Teleki famíliát méltató egyik névtelen szerző írja róla: „[férjének] hív párja, s Neme szelíd virtusainak gyakorlásában vetélkedő társa, a tudományoknak becsülője, a magyar könyveknek nemcsak szorgalmas olvasója, hanem gyűjtője is, amint hátrahagyott gyűjteménye eléggé bizonyítja.”¹² 1771—1787 között kilenc gyermekük születik, kik közül csak hárman érik meg a felnőtt kort: Domokos, Mária és Ferenc.

Ezekben az években a család Sáromberekén él. Ide, a megújított kúriára hozta esküvő után feleségét. Az itt töltött évek Teleki életének tudományos szempontból legzavartalanabb, leggyümölcsözőbb évei. Meglepő, hogy mennyi hazai és külföldi tudóssal tart kapcsolatot, és milyen széles skálán mozog érdeklődése. Egyre inkább kezdi érdekelni hazája sorsa, tanul, tudatosan műveli magát. Innen szervezi meg egyre bővülő könyvbeszerzési hálózatát, innen kölcsönöz könyveket, számos hazai tu-

dózt innen irányít, támogat. Így lesz ezekben az években Sáromberke a művelődési élet egyik névtelen hazai centruma.

Ekkor még távol tartja magát a politikai élettől. Nem fogad el más megbízatást, mint az Erdélyi Mezőgazdasági Egyesület (Societas Agriculturae et Artium) tagságát és az enyedi kollégium kurátori tisztségét. De ettől kezdve a hazai oktatás problémái Telekit szinte egész életén át foglalkoztatják. Mint a külföldet járt legtöbb erdélyi, ő maga is rádöbben a hazai tanulmányi viszonyok elmaradottságára, és komolyan kezdi foglalkoztatni a változtatás szükségessége. Az erdélyi felvilágosodás törekvései között egyébként első helyen állt a felvilágosult nevelésért folytatott küzdelem. Pontosan a hatvanas évek végén kezd hangsúlyozottabbá válni a katolikus egyház egyeduralkodásával szembeni ellenállás, s ekkor sorolja a felvilágosodott abszolutizmus állama a maga feladatai közé a tanügy korszerűsítését, a természettudományos oktatás bevezetését. Amikor Telekit 1767-ben a gyulafehérvári-nagyenyedi kollégium főgondnokává választják, külföldi tapasztalatait felhasználva kapcsolódik be az általános küzdelembe.

Az erdélyi református közoktatás megjavítása és egységessé tétele érdekében 1767-ben a főkonzisztórium véleményt kér a kollégiumoktól. Az 1769-ben Marosvásárhelyen összeülő *Litteraria Commissio* célkitűzése éppen egy egységes, új tanterv kidolgozása lesz. Teleki is részt vesz a bi-

zottság munkálataiban, s a nemsokára életbe lépő „methodus docendi” mellé az ő közvizsgálatok tartására vonatkozó javaslatait csatolják. De Teleki ekkor még fenntartással néz az udvar politikáján könnyen megghiúsulható törekvések elé, s a *Litteraria Commissio* munkálatainak eredményességét is megkérdőjelezi. „Mi komolyan gondolkozunk iskoláinkban a tudományok és irodalom helyreállításán — írja Beck professzornak —, valamint a tanulás helyes módszereinek kidolgozásán. De, mint mondják, inkább csak kegyes reményeinket hajtogatjuk, mert az idő nem kedvez és a könyvek szükségében szenvedünk.”¹³ Kételyei ellenére azonban tovább munkálkodik az oktatás megjavítása érdekében. 1781-ben tagja lesz az ifjúság nevelési kérdéseivel foglalkozó *Mixta Commissiónak*. Az önállóságot féltő protestánsok II. József centralizációs törekvéseivel szemben sokáig ellenállnak minden olyan kísérletnek, mellyel a császár az oktató-nevelő tevékenység egységes szervezeti kereteit akarja kiépíteni. Amikor 1781-ben leküldi a főkormányshoz az önálló tantervet, a reformátusok arra kérik a császárt, hogy iskoláikban ne tegye kötelezővé. Azok, akik tisztában vannak a hazai tanügyi viszonyok elmaradottságával s azzal, hogy radikális változtatásra van szükség, tudják, hogy a protestánsok ellenszegülése nem fogja az iskolaügy javát szolgálni. Érdekes, hogy ez esetben maga Teleki sem helyesli a reformátusok ellenzékiességét. Koppi Károllyal, a neves piarista

történelemprofesszorral folytatott levelezése bizonyítja ezt. Amikor a *Mixta Commissio* létrejön, Koppi azt írja Telekinek: „Mértőszagódtól várjuk a legjobb gondolatokat”, majd így folytatja: „Nagyon reményelem, hogy ön védőpajzsunk lesz, akihez a megfelelő időben menekülhetünk.”¹⁴

Jóllehet később Telekit a különböző hivatali megbízatások egyre jobban elfoglalják, mégis nevével lépten-nyomon találkozunk a 70-es, 80-as évek tanügyi küzdelmeiben. Éveken keresztül rendszeresen foglalkozik a nagyenyedi kollégium oktató-nevelő és gazdasági ügyeivel. A marosvásárhelyi Teleki-levéltári anyagban százszámra található elismervények, adománylevelek ugyanakkor azt igazolják, hogy komoly anyagi hozzájárulással munkálkodott az oktatási viszonyok megjavításán. Közjóra fordított adományai között tekintélyes helyet foglal el az iskolák létesítésére, iskolai könyvtárak gyarapítására, jobb igyekezetű szegény tanulók megsegítésére fordított pénzösszeg. Az erdélyi kollégiumok történetei, az egyes iskolák értesítői minden esetben megemlékeznek Telekinek ezekről a bőkezű adományairól. Joggal írja róla egykori alumnusa, Antal János: „... arról is gondoskodott, hogy az oskolák gyarapodjanak, a tanulók szaporodjanak, a tanítók az élet terhelő gondjaitól menekedve, szent hivataljoknak teljesebben megfelelhessenek, és így az Esméret terjedése, a Tudományok

virágzása, az igaz művelődés, pallérozódás Hazánkban ezen az úton is előmozdítás-sék.”¹⁵

Mária Terézia erdélyi politikájának egyik jellegzetes megnyilvánulása az, hogy magas állami hivatalok betöltésére maga akar megfelelő embereket nevelni. Ennek érdekében az arisztokrácia legjobbjait különböző funkciókkal ruházza fel, így készítve fel őket az udvar feltétlen szolgálatára. 1774-ben ilyen módon kerül sor Teleki legelső kinevezésére, Küküllő vármegye főispáni hivatalának elnyerésére. Ezzel kezdődik el Teleki közhivatali megbízatásainak hosszú sora. 1777-ben a császárnő erdélyi főkormányzséki tanácsosnak nevezi ki, s így a következő év elején kénytelen Sáromberkéről Szebenbe költözni. Hosszú időn keresztül egyedül él, minthogy a szebeni lakosztályt csak 1781-re sikerül berendezni. Felesége ezután is az év legnagyobb részét Sáromberkén tölti. A házastársak levelezése értékes információkat szolgáltat Teleki hivatalos és magánéletét illetően. Bár egyre többet „forgolódik hivatalos ügyekben”, mégis minden szabad percét a „betűnek szenteli”.

1783-ban II. József ki akarja nevezni Telekit a Magyar Kancellárián belül az erdélyi ügyek tanácsosának. Teleki udvarias hangon utasítja vissza a császár ajánlatát, arra hivatkozik, hogy beteges feleségét nem tudná magával vinni Bécsbe. Ennek ellenére a császár nem neheztel rá, s amikor

türelmi politikájának érvényre juttatása végett a közigazgatás vezetőinek soraiba protestánsok bevételeét javasolja, választása újra reá esik. Így kerül tehát a protestáns Teleki Bihar élére. 1785 májusában családjával együtt Váradra költözik.

II. József központosító politikájának eredményeként 1787-ben megtörténik az erdélyi kancellária beolvadása a Magyar Udvari Kancelláriába, s ekkor kerül sor Teleki alkancellári kinevezésére. Elkerülhetetlenné válik felköltözése Bécsbe. Ettől kezdve — leszámítva erdélyi útjait — élete nagy részét itt tölti el. Négy év múlva az újra önállósuló erdélyi kancellária élére kerül. Másodszor is főispán Biharban, amikor a vármegye néhány ellenzéki vezetője mindent elkövet, hogy lehetetlenné tegye váradi szereplését. Az 1790 márciusában leérkező Telekit példátlan ellenségeskedés fogadja. Jóllehet a tiltakozás nem annyira Teleki személyének szól, mint inkább a császári intézkedésnek, az egyik kortárs krónikás egyebet is lát benne: „Ezekben a villongásokban a római catholicus statusnak álnok politikáját szemlélheti a dolgoknak külső kérgén belül látó filosofus.”¹⁶ Ténylegesen Telekit egy év múlva visszahívják, s ezúttal már „példa nélküli pompával” fogadják. Mint ahogy az egy év előtti Teleki-ellenes hangulat sem általános, ugyanúgy ezúttal is akadnak olyanok, akik tiltakoznak személye ellen. Gúnyverset írnak s karikatúrát készítenek a Telekit visszahívó vármegyei tisztekről.

Nem célunk e helyen Teleki hivatali-politikai tevékenységének részletes vizsgálata, csak éppen jelezni kívántuk közhivatali pályájának fontosabb állomásait.

Az alatt a három évtized alatt, amíg Teleki, mint az udvarhoz legközelebb álló erdélyi főhivatalnok, megszakítás nélkül és fáradságot nem kímélve tevékenykedik, Európa színpadán világtörténelmet formáló események zajlanak le. A nagy francia polgári forradalom hatására kibontakozó szellemi mozgalom, a feudális társadalom kelet-európai ellentmondásai, a napóleoni háborúk a Habsburg-monarchia népeinek életében is új korszakot nyitottak. Erdély válságba jutott gazdasági és politikai rendszere, az erősödő nemzeti ellenállás, az egyre növekvő társadalmi ellentétek, felekezeti viszályok, a soknemzetiségű állam megélénkülő nemzeti mozgalmai — ezek azok a tényezők, melyek a XVIII. század végén és a XIX. század elején megszabják az ország politikai életét. Ilyen körülmények között természetesen az állam ügyét intéző politikusra különösen sok feladat hárul. Tevékenyen kiveszi részét a 90-es évek országgyűlési munkálataiból, mint ahogy ezt a diétai jegyzőkönyvek és Teleki magánlevelezése is bizonyítja. Az országgyűlési irományok tanúsága szerint közbenjár az udvarnál az országgyűlés által hozott törvények elfogadásáért, s a császárnál megjelenő országos követek is hozzá fordulnak, hogy előterjesztéseik meghallgatást nyerjenek. Az erdélyi rendek több al-

kalommal köszönetüket fejezik ki az elfogadott artikulusokért.

Közéleti tevékenységének mindvégig fő jellemzője a protestáns érdekek szem előtt tartása. Az 1790-es országgyűlésen újra beigazolódtott, hogy a katolikusok minden eszközzel igyekeznek felszámolni II. József türelmi politikájának nyomait. Sáróy Szabó Sámuelhez szóló levelében Teleki aggodalommal írja, hogy Erdélyből olyan híreket hall, miszerint a katolikusok újra tagadják, hogy a protestánsoknak „a vallásra nézve jussuk volna”. Teleki hazája függetlenségét félti a vallási jogfosztottság esetén: „akinek jussa nincsen vagy nem lehet — írja —, hazája sincsen”. A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverése után a Habsburg-tartománnyá süllyedt Erdély önállóságának teljes felszámolására törekedő bécsi politika kivédésére kitermel egy bizonyos szellemi önállóságot biztosító konzervativizmust.¹⁷ Ennek egyik megnyilvánulási formája a XVIII. századi erdélyi protestantizmus is. Mint ahogyan az erdélyi román ortodox vallású tömegek évtizedeken keresztül küzdenek a Rómával való unió ellen, ugyanolyan fanatikus kitartással őrzi vallását az erdélyi protestáns ember is. A katolicizmus az ő számára egyet jelent a hódítókkal, míg a régi vallás az egykori függetlenség jelképe. Teleki esetében a felekezeti hűség kettős célt szolgál. Egyrészt az egyéni önállóság biztosítását, másrészt hazája számára az erőszakos katolicizálás, elnémetesítés folyamatában

ezt tekinti a fennmaradás egyetlen reális lehetőségének.

Nézzük meg, milyen álláspontot foglal el a protestánsokért olyan sokszor szót emelő Teleki az erdélyi románság 1791-es jogkövetelése ügyében. A kilencvenes években egyre inkább megerősödő román nemzeti mozgalom a korabeli társadalom alapvető kérdéseit veti fel. Ekkor jön létre a társadalmi és nemzeti törekvések összefonódását jelző dokumentum, a *Supplex Libellus Valachorum*. Születését a román népnek a három erdélyi politikai nemzettel és a négy bevett vallással szemben folytatott évszázados küzdelme előzi meg; közvetlen folytatása ez annak a harcnak, melyet fél évszázaddal azelőtt Inochentie Micu indított el a román nemzet politikai jogainak kivívásáért. Ismeretes, hogy az 1791-es kolozsvári diéta elé terjesztett felségfolyamodványt az uralkodó véleményezés végett Teleki kancellárhoz küldi,¹⁸ s ő elaborátumot készít, melyben bár elismeri a történelmi tényekkel alátámasztott kérések jogosságát, ebben a kérdésben is tipikus képviselője marad annak az erdélyi főnemesi rétegnek, amelyik jogait, kiváltságait felülről jövő reformoktól és alulról kezdeményezett megmozdulásoktól egyaránt félti. 1783-ban például, a nemesség megadóztatásának hírére elkeseredetten panaszkodik Van Swietennek, a császár tanácsadójának. Az 1784-es események hírére pedig „hazája siralmas állapottyán” kesereg. Tudott dolog, hogy a korszak legkiválóbbjai, még ha együttérzés-

sel szóltak is a parasztok szenvedéseiről, lázadó tetteiket sohasem igenelték. David Prodan akadémikus állapítja meg, hogy a *Supplex Libellus* felvilágosult román értelmiségi generációja sem vállal szolidaritást Horeáékkal.¹⁹ Teleki sem tekinthetett másképp, mint borzadályal, a Hunyad, Zaránd, Fehér megyében zajló eseményekre, hiszen saját birtokairól ijesztő hírek érkeztek hozzá. Érdekes levelet találtunk hagyatékában. Költő László, Teleki Fehér megyei birtokainak intézője 1784. november 19-én a végső elkeseredés hangján panaszkodik urának az Orbó környéki eseményekről. Az általa festett kép két szempontból is érdekes. Egyrészt elmondja, hogy a lázadók hogyan vesznek elégtételt a környék nemesein, másrészt minden sorából kicsendül a nemesség rettenetes félelme.

Az 1784-es események lezajlása után Teleki szeretné, ha birtokain s a fennhatósága alatt lévő területeken minél hamarabb helyreállna a rend. Arra is gondol, hogy a parasztok helyzetén valamiképpen segíteni kellene. Az 1816—17-es nagy ínség idején például javasolja, hogy az urak engedjék el a parasztok adósságait. Elrendeli, hogy birtokain semmi termést ne adjanak el, hanem osszák szét a jobbágyok között, de azt is megvallja, hogy csak „a köznép csendessége” érdekében intézkedik. A könyörületesség ilyenszerű gesztusai azonban sem akkor, sem korábban nem változtattak a nép helyzetén.

A nyugat-európai felvilágosodás sokszor egészen radikális célkitűzései nálunk jórészt művelődésszervezési programmá zsugorodnak. A „világosság” terjesztése, a tudás, a műveltség közkinccsé tétele — ezek azok a gondolatok, melyek a nyugat-európai polgárság emancipálódását tükröző harcok ideológiában éppúgy fellelhetők, mint a szerényebb célokért küzdő korai német felvilágosodás vagy a kelet-európai népek felvilágosult elméinek törekvései között.

Teleki Sámuel is leginkább ezen a ponton érintkezik korának nagy gondolkodóival, s vallja velük együtt a tudományos haladás útján bekövetkező általános emberi boldogságról szóló nézeteket.

Kétségtelen, hogy közhasználatra bocsátott könyvtárával, mecénáskodásával a középkelet-európai felvilágosítók legjobbjai mellé sorakozik. Tételelesen azonban sehol sem fogalmazza meg az új világnézethez való tartozását, s így nehéz felmérni, hogy milyen mértékben fogadja el, illetőleg utasítja vissza a felvilágosodás filozófiáját.

Eszmevilágáról, felvilágosult nézeteiről egyik 1800 táján készült jegyzete árul el a legtöbbet.²⁰ Több-kevesebb részletességgel kitér a felvilágosodás jó néhány vitatott kérdésére, mindarra, amivel neves elődei és kortársai Montesquieu-től kezdve Herder-ig foglalkoztak.

Az első részben általában beszél az emberiség felvilágosításáról. Mindenki, függetlenül társadalmi hovatartozásától, vágyik a lelki, szellemi világosságra. Ennek a gon-

dolatnak kiegészítéseként jegyzi meg, hogy az emberiség felvilágosításának legfontosabb eszköze a nemzeti nyelv művelése. Kitér a tudományok szerepére. Szerinte ezek a világ fáklyái s az emberiség leghasznosabb táplálékai. Másik téma, amivel foglalkozik, az egyenlőség kérdése. Véleménye szerint minden embernek jogában áll szellemi képességeit fejlesztenie. Elképzelhetetlennek tűnhetik, hogy a nemesi kiváltságait féltve óvó, ízig-vérig főúr a társadalmi rétegek egyenlőségéről beszéljen. Tudnunk kell azonban, hogy Teleki pusztán a kultúra s a szellem felvilágosítása terén hangoztatja a teljes egyenjogúságot. Az egész nemzet kulturális felemelését viszont annyira fontosnak tartja, hogy leszögezi: ezen áll egy állam felemelkedése vagy bukása. Elkerülhetetlen — írja — annak a népnek a megsemmisülése, amelyik a többi művelt, felvilágosult néppel nem tud lépést tartani. A továbbiakban korának jellegzetes kompromisszumos megoldásával próbálja összebékíteni a vallást, az istenhitet a tudományok művelésének szükségességével. Az európai felvilágosodás általános célkitűzéseinek megfelelően hangoztatja a nevelés és a természettudományos oktatás hasznát. Az állampolgárok sokoldalú nevelésének és a műveltség terjesztésének szükségességéről több ízben is szól Teleki. Friedrich Mieg heidelbergi tudóshoz írott levélfogalmazványát éppen azért iktattuk a közlésre szánt levelek közé, mert áttekinthető képet nyújt a XVIII. századi hazai közművelődési vi-

szonyokról. A művelt Nyugattól olyan nagyon visszamaradt ország népe alkalmas „a bölcsesség befogadására” — mondja Teleki. De a haladásnak mégis számtalan akadálya van. Elsőként a vallási megosztottságot említi. Az ország lakói más és más úton járják a művészetek, a tudományok útjait. Panaszkodik a természettudományok elmaradottsága miatt. Hiányolja, hogy még senki sem szánta rá magát, hogy a természet világának minden szögletét felkutassa, s hogy a köveket, ásványokat, melyeket ezek a vidékek teremnek, összegyűjtse és nyilvánosságra hozza. (Mennyire hasonló gondok aggasztják ugyanebben az időben Benkő Józsefet, a másik felvilágosult erdélyi tudóst, amint 1775-ben így panaszkodik: „Ebben a mi boldog és tudományoknak való századunkban, midőn a természetnek növényországa törvényeit Európa minden szögletében szorgalommal tanulják, csak a mi Erdélyünk van arra kényszerítve, hogy néhány tudósunkat kivéve, az iskolai ifjúság rendkívüli kárára azt sem tudjuk, mi értendő a természetrajz neve alatt.”²¹)

A művelődési élet hátramaradottságának másik okaként Teleki a könyvek hiányát említi. Nem terjed a műveltség, merthogy az anyanyelvükön írók munkái ismeretlenül hevernek. A tudományok művelését gátolja a cenzúra szigorúsága is. Utal arra, hogy külfországból nem lehet pótolni a könyvek hiányát, hiszen az nagyon költséges dolog. Mindezekhez járul még az idegen nyelvek hiányos ismerete is. A magyar nyelv és a

tudományművelés nem lel egymásra, s akkor, amikor a „németek, ángliusok, franciák, taliánok mind saját nyelvükön írnak, Erdélyben, a műveltség e távoli sarkában, latinul kell megtanulni”.

Ez a látószög leszűkített. Bár beismeri, hogy a címzett kérésére csupán „a profán és szent tudományok” helyzetét fogja felvázolni, mégis Erdély soknemzetiségű, sokfelekezetű lakosságának művelődési élete nem vizsgálható pusztán a Teleki által érintett kérdések szempontjából.

Látni fogja az olvasó, hogy Teleki, mintegy 20 év múlva, könyvtárkatalógusának előszavában újra összefoglalja a művelődésről vallott nézeteit. Anélkül, hogy kitérne az erdélyi kulturális, szellemi elmáradottság bírálatára, állást foglal a tudományok művelésének szükségessége mellett. Közvetlenül a jakobinus mozgalom vérbe fojtása után maga is tudja azt, hogy nem panaszkodhat nyíltan. Viszont akkor, amikor sokak szerint pontosan a könyvekben lévő felvilágosult eszmék vezettek a kor veszélyes nézeteinek létrejöttéhez, Teleki nyíltan leszögezi: társadalmi bajok, felforgató törekvések, népi mozgalmak okait nem a könyvekben kell keresni. „Hiszen bölcs, tapasztalt és megfontolt férfiak már eléggé hangoztatták, hogy a hasznos tudományok műveléséből még sohasem származott és nem is származhatott az a sok baj, amely most a mi korunkat gyötri. Inkább csak akkor, ha a tudományokat nem művelték eléggé, vagy egyes emberek hibájá-

ból nem helyesen alkalmazták azokat." A tapasztalt, tudós államférfi körültekintő megfogalmazásban, több helyen a sorok között fejti ki nézeteit. A tudományok művelését, hasznos könyvek olvasását ajánlja mindenki számára. Ezúttal nem beszél nyíltan a köznép felvilágosításáról, de mondanivalóját közhasználatra szánt könyvtárának katalógusában fejti ki. Nem szól — mint azelőtt — az Erdélyben uralkodó sötétségről, de cselekszik a világosság terjedése érdekében. A nyomtatásra szánt előszó hangja tehát észrevehetően mérsékelt, pedig magánlevélben Teleki még évek múlva is azon kesereg, hogy a sötét elmék miként akadályozzák a világosság terjesztését. 1804-ben például így ír Németh Lászlónak, Domokos fia *Hazai utazásai* fordítójának: „A *Hazai utazások* fordításának ajánló levelét köszönettel fogadom az »Aufklärung«-nak kihagyásával, minthogy ez a szó most némely fülekben nem jól hangzik. (Óh barátom, mire jutottunk!)”²²

Felvilágosult nézeteinek legsommásabb megfogalmazása kétségtelenül az a pár sor, melyet Révai Miklóshoz ír 1788-ban: „Mi lehet pedig egy jó Hazafi iparkodásának, törekedésének nemesebb tárgya, mint a közhaszonnak előmozdítása, a Nemzetnek boldogsága, és abban a Tudományoknak kiterjesztések? ... Ő maga ténylegesen ezen munkálkodik könyvtáralapításával, írók, tudósok, iskolák fölötti mecénáskodásával. Levelek, könyvdedikációk tanúskodnak róla, hogy Teleki bőkezű támogatója a

korszak megújhódó irodalmi és tudományos életének. Nemcsak könyvekkel látja el a „könyvek szükségében szenvedő” haza tudósait, hanem sok esetben segíti műveik megjelenését, megvásárolja könyveiket, vagy éppen külföldi tanulmányaikhoz nyújt segítséget. Számos külföldről jövő köszönőlevél tanúskodik arról, hogy nem egy hazai diák Teleki anyagi támogatásával, az ő személyes kapcsolatai révén látogatja a híres külországi egyetemeket.

Kortársai úgy ismerték, mint aki a közművelődés előmozdításáért minden áldozatra képes. Sokan a korszak neves tudósai, írói közül állandó kapcsolatot tartanak vele, beszámolnak készülő munkáikról, sokszor tanácsot, útbaigazítást kérnek tőle. Benkő József, Kovásznai Tóth Sándor, Cornides Dániel, Kazinczy Ferenc levelei valának Teleki ilyen irányú tevékenységéről.

Felvilágosult gondolkozását igazolja az is, hogy személyes kapcsolatban állott a jozefinista értelmiség legradikálisabbjaival, sőt a jakobinus mozgalom perbe fogott vádlottjai közül is jó néhányal. Szentjóni Szabó László főispáni titkára volt Bihar vármegyében. Sáróy Szabó Sámuel, a jakobinusok védőügyvédje 1790—1803 között a család megbízottjaként vezeti az évtizedeken keresztül húzódó birtokpereket. A jakobinus-perben játszott szerepe nem ok arra, hogy a kancellár hozzá ne forduljon a legkülönbözőbb ügyekben, s egészen bizalmas hangon értekezzék vele országos dolgok-

ról. Az itt közölt levelek pedig azt bizonyítják, hogy Teleki még könyvbeszerzési feladatokkal is megbízza ügyvédjét. A kancellár állítólag ismeretségben volt a magyar jakobinus mozgalom egyik vezérégyéniségével is, Hajnóczy Józseffel. A kivégzés előtt ugyanis Hajnóczy egy listára írta fel azok nevét, akiktől búcsút akart venni, s ezen a listán Teleki Sámuel neve is szerepelt.²³ Sűrűn levelezik Hajnóczy legjobb barátjával, Kovachich Márton Györggyel, aki munkáit, országos könyvtár-levéltár létrehozását sürgető röpiratait minden esetben megküldte Telekinek. Kazinczy Ferenc Telekiben különösen nagyra értékelte a felvilágosult, művelt tudóst, a tapasztalt politikust. Látni fogjuk, hogy Erdélyben jártakor a legnagyobb elragadtatás hangján nyilatkozik a közhasználatra bocsátott vásárhelyi tékáról.

Kapcsolatban állott Teleki a forradalmár költővel, Batsányi Jánossal is. Egy 1810-ben írott levelében említi a költő, hogy bécsi tartózkodása idején személyesen érintkezett a tudós kancellárral, s annak közeli barátjával, a haladó szellemű történésszel, Johannes Müllerrel. Batsányi komoly tudósként, ritka nagy érdemű emberként emlegeti Telekit, ugyanakkor arra is utal, hogy a császári udvar milyen bizalmatlanul kezelte a protestáns és magyar főurat. „A kiváló Teleki gróf ezenfelül még tudós is, protestáns is, és az én nemzetemből származik! Ez elegendő jogcím arra, hogy legalábbis titokban rettegjék és gyű-

löljék — ámbár egyébként osztrák udvari emberként ismeretes..." — írja róla. Teleki aulikus magatartása és patriotizmusa között mutatkozó ellentmondásosságra utalnak Batsányi sorai. A hivatali funkcióit négy egymást követő osztrák császár uralkodása idején betöltő Telekit (aki 1808-ban az udvar elismerése jeléül megkapja a Szent István Rend nagyobbik keresztjét) sokan vádolták osztrákhűséggel, álpatriotizmus-sal. Nem egy korabeli emlékiró, politikus elmarasztalóan vélekedik Teleki erdélyi politikájáról. Mások viszont hangsúlyozzák, hogy magas állami funkcióiból eredő tekintélyét igyekszik hazája érdekében, honfitársai, felekezete támogatására felhasználni. Lehetséges, hogy ténylegesen ez az oka annak, hogy több évtizedes bécsi tartózkodása alatt sem nyeri el az udvar feltétlen bizalmát. Maga II. Lipót nyilatkozik úgy róla, hogy vallási kérdésekben túlságosan heves és hajthatatlan.

A Teleki-életmű egyik sajátos fejezete a több mint három évtizedes klasszika-filológiai kutatómunka és az ennek eredményeként létrejött Janus Pannonius-kiadvány.

Az Utrechtben 1784-ben napvilágot látott kétkötetes mű (*Jani Pannonii... Poëmata. Pars Prima; Opusculorum Pars altera*) jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy az évszázadok folyamán született különböző latin nyelvű kiadások hibáit kijavítva, a későbbi korok Janus-kutatásainak

egy purizált, kritikai szöveget s egy, az előbbieknél jóval teljesebb válogatást szolgáltatott. Telekinek a kiadást megelőző, évekig tartó klasszika-filológiai tevékenységéről az irodalomtörténet többnyire lexikoni szűkszavúsággal emlékezik meg. Pedig a kiadvány elkészítése során készült — s ma is a Teleki-tékában őrzött — hatalmas jegyzetanyag és levelezés rengeteg érdekes adatot rejteget. Ezek vizsgálata nemcsak Telekit illetően hasznos, hanem a Janus-filológia számára is sok új adatot szolgáltat.

Mindenekelőtt megtudjuk, hogy miért fogott hozzá Teleki az évtizedes klasszika-filológiai bűvárkodáshoz, s hogy a felvilágosodás korának a humanista örökség iránti általános érdeklődésén túlmenően mi ösztönözte a Janus-életmű tanulmányozására. Már az útinapló és a diáklevelek informálnak róla, hogy első ízben Petrus Wesseling holland történész hívta fel Teleki figyelmét a Janus-kiadások hibáira, s az ő tanácsára kezdi tanulmányozni a nagy humanista költő hagyatékát. Ugyancsak a tanulmányút idején szerez tudomást a bécsi császári könyvtárban található, Mátyáskorabeli kéziratról, melynek feldolgozásához már akkor, 1763-ban hozzákezd. Az ezutáni időszakban kelt levelek már tervszerű gyűjtőmunkáról adnak számot. Minél többet tanulmányozza Janus költeményeit, annál nagyobb gyönyörűséggel foglalkozik velük. 1764-ben lelkendezve írja egyik levelében: „... úgy elragadott a népszerű és

elegáns költő iránti szerelem, hogy nem kímélek semmi fáradságot és költséget, hogy vele foglalkozzam és őt helyreállítsam"²⁴. Talán ekkor még Teleki sem gondolja, hogy a „helyreállítás” milyen hosszadalmas munkát fog igényelni. A hatalmas anyag végül is húsz esztendő múlva nyer végleges formát, s időközben, mint-hogy más irányú elfoglaltságai sokasodnak, Teleki látja, hogy mások segítségét is igénybe kell vennie. Leveleiben és a kiadás latin nyelvű előszavaiban körvonalazódik az 1784-es kiadás hatalmas apparátusa. Bár a kötet nem tünteti fel sem a Teleki, sem a munkatársak nevét, az újabban előkerült források tisztázzák a Zilahi Sámuel, Cornides Dániel, Kollár Ádám s mindenekelőtt a Kovásznai Tóth Sándor szerepét. Az utóbbi, a marosvásárhelyi kollégium tudós klasszika-filológia professzora 12 éven át fáradozott a Janus-szövegek helyreállításán, de csak nemrég került sor az utrechti kiadás előkészítésénél betöltött szerepének tisztázására.²⁵

1783-ban, Bartholomeus Wild neves holland nyomdász-kiadó utrechti nyomdájában készült el a Janus-kiadvány. A szinte két évig tartó tipográfiai munkálatok lebonyolításának sok értékes részletét őrzik Telekinek a kiadás körül segédkező Zilahi Sámuellel, Saxe professzorral, Kovásznaival váltott levelei.

Teleki már a megjelenéskor tudja, hogy a kiadvány nem teljes, hiszen nem sikerült megszereznie az olasz könyvtárakban isme-

retlenül lappangó Janus-költeményeket. Tizenegy évvel a megjelenés után Koller József irányítja figyelmét a brixiani könyvtárban lévő kéziratra. Ezzel kezdetét veszi Teleki klasszika-filológiai munkásságának a második szakasza. Lemásoltatja a jelzett Janus-munkákat, és tervbe veszi egy újabb Janus-kötet előkészítését. A könyvtárban őrzött *Iani Pannoni Carmina inedita* című kéziratot kötet egy címlap- és előszó-tervezetet is tartalmaz. Innen értesülünk arról, hogy Teleki 1805-re tervezte az utrechti kiadásból kimaradt anyag kinyomtatását. Sajnos levelezésében nem találtunk utalást arra, hogy miért maradt el az anyag megjelentetése. Mindenesetre Janus-irodalomunk sokat nyert volna azzal, ha sikerül a harmadik kötetet is közreadni.

Kétségtelen, hogy a szinte két évszázaddal ezelőtt megjelent kiadás szövegértelmezései között a legújabb kutatások több hibát is találtak. Maradandóságához mégsem fér kétség. A Janus-életrajz is számos új adattal bővült, és ma is például szolgálhat, hogy Teleki és társai milyen körültekintéssel, nagy elővigyázatossággal kezelték a rendelkezésükre álló anyagot. Mint-hogy a szöveg kritikai ellenőrzéséhez össze kellett gyűjteni az összes fellelhető kéziratot és nyomtatásban megjelent munkát, a kötet latin nyelvű előszavában olyan gazdag Janus-bibliográfiát közöl, amelynek a későbbi irodalomtörténet is nagy hasznát veszi. Ugyanakkor a költő életművének sajtó alá rendezése idején Teleki megszer-

zi könyvtára számára a Janus-kiadványok nemcsak hazánkban, hanem még külföldön is páratlan gyűjteményét. Ezek közül néhány kötet posszesszori bejegyzése a humanista költő munkáinak hazai terjedéséről tanúskodik.

Jóllehet az itt közölt írások maguktól vallanak a bibliofil Telekiről, mégis a könyvgyűjtést, könyvtárépítést-szervezést tükröző szövegek jobb megértése végett külön kell szólnunk legfőbb érdeméről: a marosvásárhelyi téka létrehozásáról.

A Teleki-téka impozáns könyvgyűjteményét szemlélőben önkéntelenül felvetődik a kérdés: hogyan született ez az állomány, s mi lehetett vele az alapító szándéka?

Ma már tisztán áll előttünk, hogy Teleki Sámuel egymaga, előre körvonalazott programmal fog hozzá a könyvtáralapításhoz. Egészen elenyésző azoknak a könyveknek a száma, melyeket örökölt. A könyvgyűjtés kezdeteit peregrinálásának idejére lehet visszavezetni. Útinaplója, a tanulmányút idején kelt levelek lépésről lépésre jelzik a könyvek iránti érdeklődésének fejlődését, könyvkultúrájának elmélyülését. Ezek a dokumentumok egy még tapasztalatlan, de mindenképpen céltudatos könyvvásárlóról tanúskodnak. Az első indítást, a könyvgyűjtés megkezdését segítő hasznos tanácsokat a baseli közkönyvtár tudós örétől, Christoph Beck professzortól nyeri. Minden bizonnyal az ő irányításának tulajdonítható, hogy nemsokára már hozzá-

értő bibliofilként lajstromozza a különböző külföldi bibliopoliumokban, aukciókon vásárolt könyveket. Az 1760—63 között készült könyvjegyzékek hasznos információkat nyújtanak a Teleki-könyvtár összegyűjtésének kezdetéről. Ha megfigyeljük a külföldi út egyes állomáshelyein vásárolt művek címeit, azonnal szembetűnik a tulajdonos univerzális érdeklődése. A tanulmányaihoz szükséges tudományos művek mellett sok olyan könyvet vásárol, melynek tárgya nem volt közvetlen kapcsolatban akadémiai tanulmányaival. A könyvjegyzékekben sok helyen a mű bibliofil jellegére, könyvészeti értékére vonatkozó beírásokat találunk, tehát már e kis állomány is magán hordja a későbbi könyvtár egyik jellegzetességét: tulajdonosának a szép és válogatott „editiók” megszerzésére való törekvését. Egy másik lajstrom a külföldön vásárolt mintegy másfélezer kötet árjegyzékét tartalmazza. Ezek segítségével alkotunk magunknak fogalmat arról, hogy peregrinálása idején Teleki mekkora összeget fordított könyvvásárlásra.

A külföldi könyvészkedésre vonatkozó leghitelesebb forráscsoportot kétségtelenül e diáklevelek alkotják. Ezekből tudjuk meg, hogy Teleki a bibliofil mesterséget tudatosan tanulja, hogy tapasztalt könyvszakértőkkel irányíttatja, informáltatja magát, s hogy már ekkor jól körülhatárolt tervvel kezd hozzá a különböző diszciplínákhoz tartozó munkák gyűjtéséhez.

Az 1763-ban hazájába visszatérő Tele-

kit az elmaradott művelődési viszonyok, az európai kultúrától való elzártág kezdetben megrettentik. Ő, aki négy éven átközvetlenül tájékozódott az európai könyvkiadás, könyvvarusítás legszámottevőbb eseményeiről, megdöbbenve tapasztalja, hogy Erdély nagyon is kiesik az egyetemes kultúra áramköréből. Látni fogjuk, hogy külföldre írott levelei az első időben tele vannak panasszal, keserűséggel. „Kevés nálunk a jó könyv” — panaszkodik lépten-nyomon. Hamarosan rájön, hogy ki kell építenie az informálódás lehetőségeit, s hogy hazai és külföldi ismeretségeit is igénybe kell vennie, hogy könyvtáralapítási tervét keresztülvihesse.

Elsősorban a külföldön tanuló erdélyi diákokat használja fel arra, hogy tájékoztassák a könyvújdonságokról, hogy segítsék a könyvek megszerzésében, hazaszállításában. Zilahi Sámuel egyike azoknak, aki a legtöbbet fáradozik a gyűjtemény gyarapításán. De úgy látszik szívesen vállalta azt a feladatot: „A Ngod parancsolattyára megszerzett könyvek körül tett kevés foglalatosságom kedves időtöltésem — írja egyik levelében. — Az olyan könyveket csak vásárolni is gyönyörűség.”²⁶

Teleki, ellentétben a kortárs főúri könyvgyűjtők legtöbbszörrel, sohasem tart hivatalos könyvbeszerzőt. A hazai és külföldi tudósok segítsége legtöbbször pusztán az informálásig terjed, egyébként Teleki maga irányítja azt a hatalmas apparátust, mellyel mintegy 25 európai város könyv-

piacáról vásároltat. A marosvásárhelyi könyvtárban százsámra található számlák, megrendelések, ajánló könyvjegyzékek, aukció-lajstromok segítségével jórészt rekonstruálható a téka gyarapodása. Bár a könyvgyűjtés klasszikus korszakában történik a Teleki-téka létrehozása, mégis meglepő, hogy szinte két évszázaddal ezelőtt, a szállítás, a közlekedés és hírszerzés kezdetleges eszközei mellett, hogyan sikerül felkutatni, megvásárolni a sok ezer ritka, értékesnél értékesebb kiadványt.

Az 1787-től Bécsben lakó Teleki az európai könyvpiac közvetlen közelébe kerül, s így több alkalma van nyomon követni a külföld könyvkiínálatát. Itt ismerkedik meg a kor egyik neves könyvszakértőjével, Johannes von Müllerrel, aki sokat segít a könyvek azonosításában, fölbecsülésében.

Különös gonddal, nagy utánajárással válogatja össze Teleki a görög-latin klasszikusok ritka kiadványait. Fáradhatatlanul kutat a szöveghűség, nyomdai kivitelezés szempontjából legjobb, legszebb kiadványok után. A klasszikus kiadványok szakértőjével, Giambattista Bodoni pármái nyomdász-kiadóval is személyes kapcsolatban áll.

A több évtizedes könyvgyűjtés Telekit képzett könyvszakértővé neveli. Sokat segítettek ebben a könyvészeti szakmunkák is. A marosvásárhelyi könyvtár ma is őrzi a különböző könyvkatalógusok, híres európai magán- és közkönyvtárak nyomtatott címjegyzékeinek gazdag gyűjteményét.

Teleki könyvtárát az első perctől kezdve a hazai tudományos élet aktív tényezőjévé kívánja tenni. Ezért vásárlásait mindvégig a köz szükségleteihez szabja. Egyik Aranka Györgyhoz intézett levelében arról ír, hogy természettudományi munkákat akar szerezni, mert tudomása szerint „az efféle könyvek Erdélyben a legritkábbak, drágaságokra nézve nem is vevődhetnek, és talán, hogy részben nem is ösméretesek”.

A könyvtár az alapító életének különböző szakaszaiban mindig az olvasók szolgálatában áll. Az 1760-as, 70-es évek elején Sáromberkéről kölcsönzi könyveit. Nem egy hazai tudós hálálkodik levélben az ilyenfajta segítségért. Amikor 1778-ban Telekit a hivatala Szebenbe szólítja, könyveit is magával viszi. Itt még nagyobb tere nyílik a könyvtár közhasználatának. Ezért írja Benkő József a *Magyar Hírmondó* hasábjain: „...könyvesház is soha Erdélyben olyan... mint ugyan Szebenben (oda vitetvén Sáromberkéről) a Méltóságos R. Sz. B. gróf Széki Teleki Sámuel Gubernális Tanácsúr Önagysága könyvbéli vagyona, amelyre sok ezer költség ment fel és mégyen is minden esztendőnként: ennek is ottan minden jó emberek hasznát vehetik Önagysága kegyességéből”.

1785-ben Teleki Váradra költözik, de könyvtárából csak a legszükségesebbeket viszi magával, a többit Szebenben raktároztatja. Feleségéhez és Lénárt Sámuel intézőjéhez írott levelei tanúsítják, hogy meny nyire szíven viseli a távollévő könyvek

sorsát. 1788-ban Erdély területén folynak azok a hadműveletek, melyeknek során II. József expedíciós seregét a török csapatok szétverik. Teleki méltán aggodalmaskodik Szebenben maradt könyvei miatt. Sógorát, Jósika Antalt kéri meg, hogy az állományt költöztesse át Marosvásárhelyre. 1788 szeptemberében aztán megnyugvással veszi tudomásul, hogy „szebeni portékáit” elszállították. Kéri sógorát, hogy a vásárhelyi házban megfelelő „száraz, deszkás pádi-mentumos szobákba” raktároztassa a könyveket. A könyvtár végső elhelyezésére vonatkozó egyik legrégibb adatot is ez a levél tartalmazza. Teleki ugyanis azt írja, hogy gyűjteményét az azóta szerzett könyvekkel együtt szeretné véglegesen Vásárhelyen hagyni, „mert ha az Istennek tetszik, még Erdélyben is akarok egy kevés ideig élni, magam leszek a Bibliothecarius-sa”²⁷. Egyelőre azonban aggodalmaskodó levelekben érdeklődik a könyvek „securitása” felől. Nyirkosságtól, penésztől félti őket, s a bizonytalan háborús időkben az ellenségtől is. Ezért arra gondol, hogy jó volna a könyvtárat felvitetni Bécsbe. Nincs pontos adatunk a felszállításról, azt viszont a Telekihez írott levelekből tudjuk, hogy a 90-es évek elején már innen kölcsonöz. Sőt ezekben az években kezdődik el a könyvek szakszerű feldolgozása is.

A kötetben megtalálja az olvasó Teleki első könyvtárosának, Mihelyes Jánosnak naplójegyzéseit, melyek számot adnak a

könyvtár Teleki felügyelete alatt folyó rendezéséről.

1797 tavaszán a francia köztársasággal folytatott hadviselés eseményei elől Teleki megint Marosvásárhelyre szállíttatja könyveit. Ezúttal aztán végleg itt marad a könyvtár, pedig Teleki tudja, hogy nagyon fog hiányozni kedvelt tékája: „bizony nehéz nekem a könyveim s írásaim nélkül Bécsben lakni, és mikor eszembe jut, hogy azoktól megfosztatom, egészen elszomorodom — írja egyik levelében. — De megnyugszom az Istennek útjaiban, és már abban találnám örömet, ha egyszer láthatnám őket elrendezve a magok destinatiojuknak helyén, ahol holtam után is a közjóra megmaradhatnak.”²⁸

Az 1797 áprilisában Marosvásárhelyre leszállított tékát a Wesselényi-féle házban raktároztatja. Rhédei Zsigmondné Wesselényi Kata halála után Teleki felesége öröklí ezt a XVII. századbeli egyszárnyas épületet, melyet aztán a könyvtáralapító 1799—1802 között könyvtára számára kibővített. A hatalmas anyagi áldozatot igénylő építkezésről, az intézményteremtés örömről ad némi ízelítőt a kötetbe felvett néhány levél, melyekben intézők, számtartók tájékoztatják a könyvtáralapító kancellárt a munka menetéről.

1802 őszén nyílik meg a marosvásárhelyi könyvesház. Augusztus eleje és október vége között Teleki személyesen irányítja a könyvek polcra rakását, és ekkor alkalmaz-

za az első marosvásárhelyi könyvtárost, Szász Józsefet.

Teleki Sámuel könyvészkedése ettől kezdve két fő tevékenységi területre összpontosul. Egyrészt folytatja gyűjteményének szaporítását, másrészt a könyveket szenvedélyesen szerető bibliofil féltő gondjával irányítja a vagyont érő gyűjtemény rendezését, használatát. Szász József és Kelemen Márton könyvtárosokhoz írott leveleit olvasva láthatjuk, hogy haláláig gondoskodik tékájáról. Utolsó levelét halála előtt 19 nappal meneszti Vásárhelyre. (Teleki 1822. augusztus 7-én, 83 éves korában halt meg Bécsben. Végakarátának megfelelően hazai földbe, a sáromberki családi sírboltba temetik szeptember 9-én.) Végig szakértelemmel irányította a könyvtár rendezését, a könyvek feldolgozását, karbantartását. De mindenekelőtt az érdekelte, hogy tékájának van-e „becse”, használják-e az olvasók, tehát hogy a „tudományok előmozdítására” szánt gyűjtemény valóban betölti-e rendeltetését. A kötetben közölt végrendeletből látni fogja az olvasó, hogy Teleki könyvtárának sorsát (további gyarapítás, megőrzés) halála után is biztosítani kívánta. Azonban körültekintő intézkedései, a tetemes pénzalapítvány sem biztosítják a rendszeres könyvtárgyarapítást. Jóllehet a Testamentum meghagyásainak megfelelően fia, Ferenc, még jó ideig vásároltat, s még az 50-es évek végéig érkeznek a megrendelt könyvek, folyóiratok, tiszteletpéldányok.

Önkéntelenül is felvetődik a kérdés, miképpen fogadta az akkori kisváros lakossága és általában a hazai tudományos világ a közkönyvtár-alapítás nem mindennapi eseményét. Az informálódás mai lehetőségei mellett hihetetlennek tűnik, hogy milyen későn figyel fel rá a közvélemény. De több mint másfél száz évvel ezelőtt a város egy bizonyos rétegén s a gyűjteményt már régebben ismerő néhány hazai tudóson kívül nem sokan értesülhettek a könyvtár megnyitásáról. Az első reakálás nem is hazai földön történik. A könyvtár állományát s az alapító szándékát ismertető első nagyobb lélegzetű beszámoló 1801-ben Jénában jelenik meg, majd a könyvtár hivatalos megnyitásáról egy bécsi újság ad hírt 1804-ben.²⁹ Ezért írja Kazinczy 1808-ban egyik levelében: „... gyalázat, hogy ezt a magyar a maga periodicus írásaiból nem ismerheti ...”³⁰

Igaz ugyan, hogy Teleki könyvtára nem nagyon sínyli meg a publicitás hiányát. Szász József könyvtáros 1803 júliusától rendszeres feljegyzést készít a könyvtár olvasóiról. Eszerint naponta 3—5 olvasó fordul meg a téka olvasószobájában. A könyvtáralapító pedig arról is gondoskodik, hogy az olvasók könnyen tájékozódhassanak az állományban. A megnyitás évéig könyvtár-katalógusának már két kötetét nyomattatja ki.

A Teleki-téka állományának nyilvántartása, rendszerezése a könyvek megőrzését

és a köztük való tájékozódást elősegítő katalógus-rendszer létrejöttét eredményezte. A legelső vásárlásokat rögzítő kézírásos lajstromoktól és az 1775-ben Sáromszékén készült első szakkatalógustól kezdve a könyvállomány rendezése, felülvizsgálatai során rengeteg kézírásos nyilvántartás, könyvjegyzék született. Intézménytörténeti jelentőségét azonban jóval túlnövi a Teleki-könyvtár 1796—1819 között Bécsben nyomtatásban megjelent négykötetes katalógusa. Annak ellenére, hogy a XVIII. század folyamán Európa-szerte nagy számban jelennek meg a különböző köz- és magánkönyvtárak legváltozatosabb célokat szolgáló könyvjegyzékei, a Teleki-könyvtár katalógusának kinyomtatása a hazai könyvtörténet számottevő eseményének könyvelhető el. Amellett, hogy egyike a legelső ilyenyszerű kiadványoknak, logikus felépítésével, az anyag diszciplínák szerinti szakozásával, pontos mutatóival ma is nélkülözhetetlen tájékozási eszköze az állományban kutatóknak és a könyvtörténeti bűvárlatnak.

Az 1796-ban megjelenő első kötet latin nyelvű előszavából az olvasó ezúttal néhány lap magyar fordítását veheti kézbe. Egyetemes művelődéstörténeti és könyvtörténeti bevezetés, majd rövid hazai könyvtártörténeti áttekintés után arról olvashatunk, hogy miképpen merült fel Telekiben a könyvtáralapítás eszméje, hogyan ösztönözték a külföldi tanulmányút idején meg-

ismert tudományok a könyvek gyűjtésére. Végül megindokolja könyvtára katalogizálásának szükségességét.

A katalógus első kötete a görög-római klasszikusokat tartalmazza, „melyek minden műveltségnek a forrásai, és amelyeket a legjobb és legkifinomultabb ízlésűek közül válogattam ki” — olvassuk az előszóban. Hogy az olvasók nagyobb haszonnal forgathassák a kötetet, mintegy 140 klasszikus szerző rövid életrajzát is megadja. A katalógusnak ez a része lényegében nem más, mint a klasszikus irodalom lexikális feldolgozása. A könyvtárban található művek így módon bemutatott rendszere — tekintve ennek a könyvtárrészlegnek teljességét — megbízható bibliográfiaként használható. A második kötet 4 év múlva, 1800-ban jelent meg. Az első kötet kiegészítésével kezdődik, majd a teológiai, egyháztörténeti, jogi, filozófiai, nyelvészeti, régészeti, történelmi és irodalomtörténeti munkákat sorolja fel a 436 lapon. Teleki ebben a katalógus-kötetben teszi közzé nyilvánosságra szánt gyűjteményére vonatkozó meghagyásait, a könyvtár használatát, őrzését rendszabályozó törvényeket.

A harmadik kötet 1811-ben lát napvilágot. Bevezetőjében Teleki hangsúlyozza, hogy ezúttal is szeretne volna a szerzők életrajzával megtoldani a kötet anyagát, de előrehaladott kora sietteteti a munka befejezését. Külön értéke ennek a kötetnek, hogy itt teszi közzé feleségének könyvhagyaté-

kát is. Ennek a 2000 kötetnyi állománynak egy részét Bethlen Zsuzsanna nagynénjétől, Wesselényi Katától örökölte. A többi 1770—1789 között ő maga gyűjtötte és katalógizálta.

1819-ben jelenik meg a katalógus negyedik kötete. Az akkor már 80 esztendőes Teleki azonban még ekkor sem hagyja abba könyvtárának gyarapítását, sőt élete utolsó 3 évében szerzett könyveit szintén lajstromoztatja. Ez a kötet azonban már nem jelenik meg nyomtatásban, és időközben el is kerül a marosvásárhelyi könyvtárból. Ma az Akadémia Kolozsvár-napocai Fiókjának Történeti Levéltára, a Teleki család sáromberki levéltára őrzi a negyed-rét alakú kéziratot, melynek első 40 lapján a Teleki haláláig szerzett könyvek címeit találjuk. Az élete végéig tevékeny könyvtáralapító saját kezű bejegyzései igazolják, hogy ő maga is javít, dolgozik a jegyzéken. A 41. laptól kezdve a téka 1829-ig bekerült szerzeményeit lajstromozza egy ismeretlen kéz.

A Teleki-könyvtár négykötetes katalógusa nem igénytelen könyvtári segédeszköz, hanem a kor tudományos színvonalán álló, szakszerű bibliográfiai követelmények szerint készült munka. Az alapító könyvtárát a hazai tudományosság műhelyének szánta, és azt akarta, hogy a katalógus segítsen a szaktudományok szerinti eligazodásban. Ezért gondoskodik róla, hogy a megjelenés után az egyes köteteket hazai

és külföldi barátainak, könyvtáraknak azonnal szétküldjék. A Telekihez írott magánleveleken kívül azonban kevés nyomát találjuk annak, hogy hazai folyóiratok vagy más kiadványok foglalkoztak volna vele. A könyvtár megnyitását kísérő szórványos és halk visszhanghoz hasonlóan a korabeli hazai társadalom ez esetben sem méri fel Teleki európai színvonalú bibliofil tevékenységének jelentőségét.

A fentiekben elsősorban a Teleki-téka állománytörténetét próbáltuk felvázolni. Csupán azokat a kérdéseket érintettük, melyeket Teleki bibliofiliájának egészen vázlatos körvonalazásához feltétlenül szükségesnek éreztünk. E bevezető terjedelmi korlátai nem engedik meg az állomány összetételének vizsgálatát, pedig csak ez érzékeltetné igazán a könyvtár jelentőségét: azt, hogy mekkora volt a gyűjtemény kisugárzó hatása, hogy miként teremtett kapcsolatot a hazai társadalomban felmerülő igények és a korabeli tudományos élet eredményei között és egyáltalán milyen mértékben járult hozzá a korszak uralkodó eszméinek terjesztéséhez. Tény az, hogy Teleki Sámuel gyűjteménye semmi esetre sem tekinthető csupán kedvtelésből született, ötletszerűen válogatott barokk kirakatkönyvtárnak. Tematikai összetételét mindenekelőtt az alapító közművelődést szolgáló törekvései szabták meg. S ha egykor a magángyűjte-

mény szűk keretein jóval túlnövő enciklopédikus könyvtár elsősorban a közművelődést szolgálta, ma főként tudománytörténeti funkciót tölt be, és bibliofil értékeivel együtt szervesen épül bele az egyetemes művelődési hagyományokba.

DEÉ NAGY ANIKÓ

LEVELEK

1

Basel, 1760. július 21.

Teleki Sámuel — Teleki Ádámhoz

Édes Kedves Ádámom!

Leydából hozzám írott leveledet szíves indulattal vettem; minthogy pedig az minap nékem semmit sem írtál és a József leveliben sem köszöntöttél, nem tudtam mire vélni, azért a Józsefnek írott válaszomban miképpen írtam meg panaszomat, tudom, ennek vétele előtt fogja veled József közleni; de megbocsáss, ha amit írtam, jól nem esik, mert amidőn mostani leveledből látom rólam való megemlékezésed késedelmének okát, nem lehet reád semmi panaszom, sőt köszönöm barátságodat, hogy az utazásokról kérésem szerint tudósítottál; kérlek pedig, hogy mihelyt a hollandus világgal megösmerkedel, annak mivoltáról is tudósíts, hogy amidőn Isten jóvoltából odamégyek, atyafiságos leveleidnek hasznát vehessem; nékem egy kedvesebb dolog nem lenne, mint hogy esztendő ilyenkor személyesen Hollandiában örvendezhetnék látásodban; Józsefet, kérlek, azonnal igaz szeretettel köszöntsed, és mondd meg, hogy ha gratiamban akar lenni, erre jöjjön, különben nagy atyafiságától foszt meg (osztán segéllyen, meg is üti a Padutz a hálót). Aki-

ket köszöntöttél, mind fogom köszönteni, eddig pedig nem lehetett meg; ezelőtt egy órával vevém leveledet, és válaszolni kívántam, hogy a postáról a levelem el ne maradjon; de ma és holnap mind végbeviszem, úgy, amint kívánod, a Rut nevükön és a Jóéleten kívül, kiket az jövő vasárnap a Péter Piacán fogok köszönteni publice; mert különös accessusom, mint néked, egyiknél sincsen. Marschalt ugyan nem köszöntetéd; de én mégis fogom szóddal köszönteni, mert bécsi ember s megérdemli; szintén holnap nála leszek ebéden, a feredőkre utánaküldöm a leveledet, Bernouillikat még ma köszöntöm szóddal, az orvos ember maga egész seregével s professzor Ramspech Urammal az estve eltalpalának oly véggel, hogy vagy tíz napig az Apostolok lován kerüljék a kőbőlvaló Tartományokat pro distractione (szép multság, de Körmöslábú embereknek való). Bodoki Uramot szómmal köszöntsed, örvendem, ha veled együtt egészsége s contentuma legyen a hollandiai világban. A kis Thordai Uramot talán elvesztetted a könyveid között, hogy rólam nem is emlékezik, vagy talán gyilkosra kapott a hamis?

Köszönöm az írt újságokat, sajnálom pedig, hogy én valamivel nem szolgálhatok. T. Szathmári Uram szomorú halálát; T. Verestói Uram Püspökségit; T. Felhős Uram Notariusságát az elmúlt héten nékem is megírták Erdélyből; mindazonáltal továbbra is újságok közé erdélyieket is elegyíts,

én is nem különben fogok cselekedni; amidőn alkalmatosságod leszen, a többi között írd meg azt is, hogy lehet-e sok jó könyvet Hollandiában kapni olcsón, és vagyon-e sok auctio. És a passusodat mostan elküldöttem; egyebeket is, amiket reám bízol, örömmel és jól végbeviszem.

Újság: Tigurumban egy Planéta tetszett fel, Kalmár Györgynek hívják; Török Bibliát keres az okos (tractálja Ádám Úrfi). Itt az utcák, amióta elmentél, meggazdagodtak: mert nincsen, aki hajigálódzék, kivált a Hauser Sikátorán; a Timárok pedig nem győzik; ma azért a kutakat mind kieresztették az utcák tisztításokra. Csak elhiszem édes öcsém! hogy megapadtál, amióta tőlem távol estél; mert ha szintén Müller Uram ott vagyon is, de csak nem olyan jó az emberhez az idegen, mint az jó Atyafi. Józsefnek hiszen recommendáltalak már kétszer is, de elhiszem, hogy ő se győzi egyedül; hát ha még Tőle is elkoppansz? ez eddig elég, magadnak köszönd.

Több írással nem terhellek, hanem igaz atyafiságodat s barátságodat kikérem. Leveleidet mindenkor örömmel vészem, kivált ha jó egészségedet azokból érthetem; én pedig minden alkalmatosságokban bizonyítani kívánom, hogy vagyok

Édes Öcsém

Igaz szolgád szíves atyádfia,
G. Teleki Sámuel

Basilea, 1760. 21-a Julii.

Basel, 1760. november 10.
Teleki Sámuel — Kendeffi Elekhez

Méltóságos Úrfi!

Szívesen örvideném, hogy ezen levelem contentuma szerint való állapotban tisztelhetné; ha az Isten egészségire juttatja, hagyja el azt a rossz Genevát, annyival is inkább, ha a tanulás módja contentumára nincsen. Én magam, ha Istennek tetszik, még a jövő júliusig itt maradok, azután Hollandiába indulok, azalatt pedig örvideném, ha szerencsém lenne a méltóságos Úrfit látnom. Bátorkodom mostan a Méltóságos Úrfi barátságát egy dologban kikérni, de méltóztassék nem controversálni, hogy betegágyában kéresemmel terhelni merészelttem; már rég ideje Tiszteletes Ajtai Uram valami pénzt küldött nékem, hogy *Collectio Conciliorum maximorum* ex edit. Labbei et Cossarti in Folio 18 Tom. az Théca számára megvegyem, én Párizsban is írtam irántok, de ott nem kaptam, hanem Genevában egy gazdag Bibliopolánál vagyon (kinek nevit nem tudom). A megnevezett könyv 18 Thom. békötve, és eladó. Kérem azért a Méltóságos Úrfit, méltóztassék velem barátságot cselekedni és valaki által megnézetni azon könyveket (melyek bizonyosan ott vannak valamelyik Bibliopolánál), és ha a könyvek jó kötésben vagynak, a 18 Thomusért méltóztassék mintegy 150 vagy 180 forintig ígérni; csak

hogy a könyvek ex editione Labbei et Cossarti legyenek; mely iránt midőn iteratoris gratiáját kikérem, magamat megtapasztalt fávoraiba ajánlván, különös tisztelettel maradtam

A Méltóságos Úrfinak alázatos szolgája,
Teleki Sámuel

Basilea, 1760. 10-a 9 bris

3

Basel, 1760. december 20.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elekhez

Méltóságos Úrfi!

Méltán csudálkozhatik válaszólasomnak eddig való késedelmin, de nem kételkedem, hogy méltó mentségemnek helyt adni méltóztatik; amidőn semmi bizonyost mindedig azon *Concilia Maximákról* írni nem tudván, kellett várakoznom egy colmari Bibliopolának a levelére, ki is, már amint írja, azon *Concilia Maximákat* ex editione Labbi et Cossarti Parisból 112 forintokon meghozatta, s minden órán ide el is érkeznek, én azért nem merem a genevait megvenni a Collegium számára, minthogy ugyan azon editiójú könyveket sokkal olcsóbban vehetem a colmari Bibliopolától, azért méltóztassék a Méltóságos Úrfi nékem megengedni bátorságom iránt, hogy beteges állapotjában terheltem s hiába fárasztottam, mert bizony ha magam számára kellett volna is vásárolnom azon könyve-

ket, annyit nem nyughatatlankodtam volna irántok, már hetedik hónapja, hogy munkálkodom szerzéseken.

Igen nagy örömmel értettem a méltóságos Úrfi leveléből gyógyulását, s kívánom, Isten ő Szent Felsége adja meg kívánt jó egészségit, s engedje látnom hová hamarabb foris állapotban. Ha a méltóságos Úrfi ide jöve, szerencsém lenne júliusig az együtt való mulatáshoz, akkor pedig Isten kegyelméből Leydába indulok.

[...] én pedig a méltóságos Úrfinak egyéb újsággal nem udvarolhatok, hanem hogy in Philosophia Morale et Jure Naturali et Gentium itten szintén ma introducaltatott egy új Professzor, Reichner úr. Kinek az apja is Theologiae Professzor. Prof. Bernouilli Uram nékem immár Isten jóvoltából sublimior geometriát tanít kedvem szerint. Kováts József Uram a Méltóságos Úrfit alázatosan köszönteti. Én pedig különös respectussal, gratiájába ajánlott maradtam

A Méltóságos Úrfinak alázatos szolgája,
G. Teleki Sámuel

Basilea, 1760. 20-a Dec.

4

Utrecht, 1761. szeptember 2.

Teleki Sámuel — Kovásznai Sándorhoz

Tiszteletes kedves Szomszéd Uram!

Köszönöm legelsőbbben is igen szépen az általküldött Qudendorpianae Biblioth. Ca-

talogusát, fogok venni magam is, ha lehet, egynehányot közülük. Már jó kedvem vagyok, előjött mind Wesseling, mind Hahn, derék emberséges ember mindenik, minden órán tanítani is fognak. Wesseling Hist. Univ. és Notit. Repl. Europ., Hahn pedig physicát. Hahn két bárót is hozott Németországból magával; ezek ám az emberek! ez az Academia! ez a Város! Leyda csak falu ehhez képest; de hiszem ezt kegyelmed eddig is tudta, hanem nekem egyéb bajom vagyok; a legény tanulna, s nincsen Könyve; igen nagy szükségem vagyok Wolfiusnak *Elem. Math.* a két első Tomusára, s seholt sem kaphatók. Úgy tudom, hogy T. Szathmári Úrnak vagyok, azért ha ökegyelme mostan nem tanul belőlek, igen nagy barátságot cselekeszik énvelem, ha elküldi, ha pedig el nem lehetne nálók nélkül, távol legyen, hogy kérjem. Kérem, Tiszteletes Uram, kegyelmedet szívesen, hogy ha már mód vagyok benne, ne sajnálja a Mussenbroek *Physicájának* új edícióját számomra minél hamarébb megvenni s elküldeni, mert Hahn minden órán azt fogja tanítani egy kis compendiumból. Nem hiszem ugyan, hogy még aki kinyomtatta, közönségesen eladóvá tenné, félvén attól, hogy ha elszélednek az exemplárok, valaholott ismét utánanyomtatják, minekelőtte ő a magáét eladhatná; de talán nem tartja sokáig titokban, vagy ha tartaná, ad a Hollandus-adta vagy egy exemplárt, ha felbiztatjuk, hogy senkinek ki nem adjuk, csak magunk tanulunk belőle, Kegyelmed

jó vásárló, csalja meg azt a Hollandust. Köszöntöm T. Szathmári Urat, Kováts Uramat; tudom, Bodoki Úr még vissza nem jött. Kovács József Uram is köszönteti Kegyelmedet és az egész leydai magyar compagniát. Én pedig szeretetibe ajánlott maradok

Tiszteletes kedves jó Uramnak

igaz köteles Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Ultrajectum, 1761. 2-a Sept.

5

Utrecht, 1761. november

Teleki Sámuel — Jakob Christoph Beckhez

[...] Köszönöm jóakaratomat, s élek is vele: Megy hozzátok egy erdélyi ifjú, Lukács Simon, jó erkölcsű, jóeszű, aki egy ideig Bernben fog lakni. Ez oda fogja adni Burmann *Epistoláit* in 4° és Saxe *Onomasticonját* in 8°.

Sajnálom, hogy nem másolhattam le Saxe *Apologiáját*, amit mindnyájan várunk és óhajtunk, de gondoskodni fogok, hogy annak egy példánya eljusson hozzád is, mielőtt megjelenik. Az új 1760-as Claudianus-kiadásban Burmann az előszóban megemlíti ezt a gyalázatos dolgot. Nehéz és veszélyes ilyen kétséges dologban megállapítani az igazságot. Igaz azonban, hogy a többség nem a bűnt ítéli el, hanem az embert.

A Magyarország történetével foglalkozó könyvekre vonatkozó jegyzeteid igen értékesek. Nem sikerült még az ajánlott könyveket mind megszerezni. Megvallom, a középkori krónikákból még kevés van nekem, ritkán is fordulnak erre elő. Mindenesetre igyekezni fogok felkutatni azokat, amelyeket Te ajánlottál, és amelyekről az a véleményed, hogy a jövőben tanulmányaimban hasznomra lehetnek. Nyilván a tudomány nagyrészt azt jelenti, hogy ismerjük a jó könyveket, másrészt, elborít a könyvek tömege, amelyekben ma a tudományos világ bővelkedik. A változatos olvasmány gyönyörködtet, de a válogatott inkább javunkra van, mint Plinius mondja: *Non multa sed multum*. A *Corpus Historiae Bizantinae* 23 folio kötetét nemrég vettem meg; és nem fogom kímélni a költséget más jó könyvek megvásárlásánál — jóllehet ez most nekem nehezen megy —, még valamelyes reménye lesz annak, hogy ezzel valamikor hazám ügyének szolgálhatok.

[...] Igaz, minden bizonytalan. Félek attól — mint tudod —, nehogy kárt valljak legjobb könyveimben. Még azt sem tudom, mi lesz életem értelme. Fájdalommal veszem tudomásul, hogy hazám ügye rosszul áll, mire vigasztalást inkább csak óhajtani szabad, mint remélni.

[...] De nehogy untassalak, inkább itt abbahagyom az írást...

Traiecti ad Rhenum, nov. 1761.

Sárd, 1764. március

Teleki Sámuel — Kollár Ferenc Ádámhoz

Megérted hosszas hallgatásomat, ha tekintetbe veszed, mi mindent kell elintéznem itthon. Mozogni sincs időm. [...] Mégis szeretnék veled tanulmányaimról levelezni.

Mihelyt kissé szabadulok gondjaimtól, nagy gyönyörűséggel tanulmányozom Janus Pannoniust. Úgy elragadott a népszerű és elegáns költő iránti szerelem, hogy nem kímélek semmi fáradságot és költséget, hogy vele foglalkozzam és őt helyreállítsam. Tudom, emiatt egyesek dicsérnek, mások elmarasztalnak. A Te ítéletedben nem kételkedem. Nemrég megszereztem Janus Pannonius munkáinak 1522-es bolognai kiadását in 4°. Igen szép betűkkel nyomtatták, és benne foglaltatnak a Panegyrikusokon, Elégiákon, Epigrammákon kívül a különböző traktátusok, amelyeket a mi költőnk latinra fordított.

[...] De itt nem állok meg. A múlt nyáron reményt keltettél bennem, hogy megszerzed Janus Pannonius különböző olvasatait, melyek Bibliotheca Laurentiana Mediceában őrzött kéziratban találhatók. Boldoggá teszel, ha azok másolatát mielőbb elkészítteted számomra.

Janusunk családjáról, nevéről, születéséről még semmit sem tudok. Nevének dicsőségét ez a homály kétségtelenül gyen-

gíti. Igaz ugyan, hogy a poéták fejedelmének, Homérosznak a hazáját illetően is vita folyik. Nagyon kedves dolgot cselekszel, ha mindezekről valami biztosat írsz. Kevés az, amit Norbert piarista a budai kiadás előszavában Janus Pannoniusról elmond. Dacerius pedig a *Spicilegium Antiquorum*ban — ha emlékezetem nem csal — kiadott egy szerző nélküli értekezést Janus Pannonius fogságáról, és világosíts fel engem, mert ez a könyv a mi vidékünkön ritkább, mint a fönix-madár. Ilyen nagy a jó könyvekben nálunk a szükség!

Megígérted Janus Pannonius variánsait Sambucus kiadásának első részéből is, melynek második részét én még városotokban összevetettem az új budai kiadással. Félek, nehogy sok gondod között elfeledkezz ígéretedről.

Szeretném tudni, vajha Krauss kereskedő Janus Pannonius munkáinak budai kiadását, amelyet Pestről küldtem, átadta-e neked. Légy jó, figyelmeztessd őt, hogy a rábízott könyvekről írjon nekem...

Sárd, 1764. III.

7

Sárd, 1764

Teleki Sámuel — Jakob Christoph Beckhez

[...] Amióta hazajöttem, annyi a dolgom, hogy szuszogni sincs időm.

Június elejétől október végéig Bécsben voltam. Különböző ügyeimet intéztem, és

könyveimet igyekeztem a „lángoktól“ megmenteni. A császárnő és az udvar kegyesen fogadott.

[...] Elhagyám a császárvárost, hogy az udvari életet a vidéki nyugalommal cseréljem fel. December hó folyamán Magyarországon keresztülutazva, kicsiny könyvtárrammal együtt Isten kegyelméből épen és sértetlenül visszaérkeztem a hazai tájakra. [...] Tanulmányaimról levélben fogok beszámolni. A múlt nyáron egyik könyvtárból megszereztem Janus Pannonius pécsi püspök műveinek egyik egykorú írótól származó igen jó leírását, amelyet egy Mátyás király könyvtárához tartozó kódex őriz. Ezt a kódexet nagy hűséggel és szorgalmatos igyekezettel összevetettem nyolc nyomtatvánnyal. A különböző olvasatokat feljegyeztem, több helyen kiegészítettem, ezelőtt soha ki nem adott nyomtatott epigrammákat leírtam, más megcsonkítottakat vagy egyes kiadványokból kihagyottakat helyreállítottam. Úgy tudom, még két Janus-kódex Itáliában van, az egyik Firenzében, a másik Milánóban. Ha ezeket is lemásoltathatnám valakinek a segítségével, úgy közelebbről kinyomattathatnám Janus Pannonius munkáinak igen jó és bővített kiadását.

Sinnert úr, a berni könyvtár vezetője — minden dicséretre érdemes férfi — reményt keltett bennem, hogy Magyarország történelmére vonatkozó némely emlékeket egy bizonyos Bongarsius kéziratos kódexből, ha a Senátus megengedi, számomra leíratatja.

Azoknak a katalógusát, amik szükségesnek látszottak, el fogom küldeni neki. Légy jó, üdvözöld Sinertet, és figyelmeztess nevemben ígéretére.

Igen fájlalom Hagenbuch halálát. Úgy hallottam, könyvtárát elárverezték. Megkértem Heidegger könyvárúst, hogy a nagy könyvtár maradványaiból legalább Tristián franciául írt történelmi kommentárjait a római imperátorokról és császárokról, ami Párizsban 1644-ben in fol., 3 Tom. egy kötetben jelent meg, három vagy négy dukátért számomra vegye meg. Ha ez sikerül, kérelek, fizesd ki, és a saját könyveid között őrizd, míg másokkal együtt Bécsbe lehet küldeni.

A mi Bodunk a szomszéd faluból, aki egyébként előtted nem ismeretlen, nekem meg barátom, sok üdvözlést küld neked. Zwingernek és Schmid baseli, Stoeber strasbourgi tanároknak szolgálataimat ajánlom.

Sárd, 1764. ápr.

G. Teleki Sámuel

8

Sárd, 1764

Teleki Sámuel — Johann Rudolph Iselinhez

[...] Szívesen írnék dolgaimról, de semmi sincs, ami téged gyönyörködtetne és ami engem vigasztalna. Mielőtt tanulmányutamról hazajöttem volna, Bécsben 5 hónapig

mulattam. A legjobb fejedelemnő mindvégig kegyesen fogadott. Sok mindenben reménykedtem akkor magabiztosan, amiben most már bölcsen nem reménykedem. A császárnő jósága reményt keltett bennem közhiatalok elnyerésére, de a vakbuzgóság, ami nálunk az összes dolgokat elhomályosítja, hiábavalóvá tette a reményt.

[...] Átadva leveled Senckenberg bárónak, örültem e férfi megismerésének és barátságának, akinek tudását, erényeit és emberségességét ottlétemkor nagyra tartottam, s most, hogy távol vagyok, nem szűnök meg dicsérni. Barátságáért tiéd az érdem, köszönöm.

Elhagyván a császári várost október utolsó napjain, utamat hazafelé Magyarországon keresztül tettem meg, és decemberben szülőházam szerencsétlen földjét üdvözöltem. Az ország új állapotáról és a dolgok menetéről nem írok; a hallgatásnak is megvan a maga értéke. Most Gyulafehérvár szomszédságában élek, és az atyai földet művelem, kerülve a hatalmasok kevély küszöbét.

[...] Schoepflint, kérlek, üdvözöld nevemben, és mondd meg neki, hogy *Servetus De restitutione Christianismi* című könyvét megtaláltam a Socinianus testvéreknél. Minthogy e könyv ritkaságáról ők is tudnak, árát 60 aranyban állapították meg, de talán olcsóbban is fogják adni a lapjain levő foltok miatt.

[...] Ha Aeneas Sylviusnak a *Fasciculus rerum expetendarum et fugiendarum*át, to-

vábbá Crusiusnak a *Turco-Graecia et Germano-Graeciá*ját nélkülözni tudod, másoltasd le nekem. Az árát szívesen megfizetem. [...] Olyan nagy hiány van nálunk a jó könyvekben, hogy hazámban ezt nem tudom megszerezni...

9

Sáromberke, 1776. november

Teleki Sámuel — Friedrich Mieghez

Majdnem egy éve megkaptam leveled, s azóta készülök írni, de beteg a lelkem, ott-hon szomorúság honol, rossz az egészségem. [...] Emlékszem még arra az ember-ségességre, amellyel annak idején fogadtál, s örülök, hogy még emlékszel rám. [...] Én, hogy ne gondold, hogy ki akarok térni ké-résed teljesítése elől, ami nálunk a szent és profán tudományok helyzetét illeti, ezeket írom:

Ha a hely szépségét és az éghajlat egészséges voltát tekinted, a mi Erdélyünk nem marad le Európa többi vidékétől. Maga a nép minden erényre kész, a művészetek és a tudományok ápolására alkalmas, képes a tudományok befogadására, úgy ha több volna nálunk a lehetőség, csakugyan dicsekedhetnénk tudományos életünkkel. Csakhogy igen sok az akadály.

A magyarok között is voltak ragyogó tehetségek, akiknek maga Itália nyújtott babért, amint azt Erasmus is tanúsítja Turzó

pozsonyi püspökhöz írott levelében. Ma-napság is vannak, akik igyekeznek. Embe-reink többnyire magyarul írnak, viszont ez a nyelv az ország határain túl nem terjed. A nyomdákban semmi sem nyomtatható ki, hacsak nem a szerző gondoskodik a költsé-gekről. Ide tartozik a cenzoroknak a vallási ügyekben tanúsított szigorúsága, akik any-nyira megnehezítik az ügyeket, hogy a ma-gyarok közül kikerülő tehetség majdnem sohasem érik meg, vagy ha gyümölcsöt is hoz, az többnyire halvány. A könyvek hiá-nya oly nagy, hogy külszágokban kell azokat beszerezni, ami viszont igen nehéz és költséges. Ehhez járul az idegen nyelvek hiányos ismerete [...] jó volt a görögök-nek, akik egy nyelvet beszéltek a múzsák-kal. Ma új Bábel van. Németek, ángliusok, franciák, taliánok mind saját nyelvükön ír-nak. Mi a műveltség távoli sarkában lati-nul igyekszünk megtanulni.

[...] Ma a szent dolgok különbözösége alapján a művészetek és a tudományok művelésének különböző útjait járjuk. A ró-mai katolikusoké az uralkodó vallás, va-gyonos intézményeik vannak, a tudomá-nyokat biztonságban, de restebbül művelik. Ha valakinek több az esze és nagyobb a műveltsége, az sem mehet tovább, mint ahogyan a katolikusok megengedik. Némely boldog képességűek ilyen megszorításokkal is mozognak, és a művelődést egy kevésbé előmozdítják. Ezekre áll, amit egykor Aris-toteles a serdülőknek mondott: „Ők is bol-

dogok, de nem másként, mint reményeikben." Ennek a rendnek tanítói nem akarják, hogy a tanítvány nagyobb legyen a mesternél, s a sötétben minden színt jól megegyeztetnek.

A protestánsoknál — rosszabb helyzetük miatt — egészen kétes a művelődés helyzete. Ők, soványabb javakkal bírván, ellenállnak a szirének kísértéseinek, s mindenik csak annyit vállal, amennyit elbír. Ezeknél biztosabb a tanulmányokban a siker; zavartalanabb az értelem használata és kisebb a vallás korlátozása az olvasás, gondolkodás, érzés és a magasabbra emelkedés szabadsága felett. Ha tehát ezek közül valakinek tehetsége van, és nem akadályozza sem családi szükség, sem a felettes hatóságok, bő termést terem a haza javára...

[...] Meg kéne segíteni a protestánsokat, hogy akik Európa műveltebb népeihez akarnak menni tudományokért, nyíljanak meg számukra a tudomány forrásai, és hazafelé is csörgedezzenek némi patakocskák, melyekben a tudomány rusnyaságai megmosatnak és a műveletlenséget felszámolják. Akik a szent tudományokban, medicinában, természettudományokban akarnak jártasságot szerezni, s itthon az ifjakat akarják tanítani vagy szent szolgálatot vállalni, azok többnyire Hollandia, Anglia, Svájc és Németország akadémiáira mennek, mint a tudományok műhelyeibe. Ők hozzák hazájukba a mûzsák értékes áruit. Ezek közül a szegényebb sorsúakat patrónusok segítik,

külföldön pedig az ottani mecénások jóvoltából részesülnek ösztöndíjban.

Városokban és falvakban a protestánsoknak vannak ludimagisterei, akiknek munkássága a latin nyelv elemeinek és a hittételek oktatásában a kívánt szint alatt marad. Magasabb iskolái, vagyis gimnáziumai is vannak a helvét hitvallásúaknak. Erdélyben négy van. Ezek mindegyikének az egyházi tanács határozatából van kurátora és tudós professzorai. Naponként hat órán át három tanár nyilvános előadást tart, a többi idő a klasszikusok tanulmányozására, magántanulásra és gyakoroltatásra szolgál. Kiment a divatból a skolasztika és a terméketlen metafizika; ma inkább a dolgok és a tudományok értelme a fontos, mint az értelem nélküli szavak és fogalmak. Ami a teológia, dogmatika, erkölcsstan és katekézis tanítását illeti, leginkább használatos a vallás és erkölcs igazságainak oktatásában az a módszer, mely az egyszerű és a gyengébb tehetségűeknek is megfelel. Maga a bevezető a szent hivatalra: a görög és héber nyelv, s ezeknek közönséges régiségei megismerhetők. Az egészségesebb filozófia és a matematikai tudományok is napjainkban virágzásnak indultak. Az egyházi és a világi történelem kompendiumai nyilvánosan előadatnak. Az irodalom sorsa már nem ilyen kedvező, művelésére nem eléggé ég az igyekezet. Ami a tantárgyak előadását és a kritikai művészeteket illeti, embereink Anglia, Hollandia, Németország és Svájc legjobb tanítóit követik, akiket mestereik-

ként tisztelnék, anélkül hogy ugyanolyan eredményt érnének el, mert fennállnak az előbb említett nehézségek és a tanárok kis száma. De a tantárgyak előadásának módjában is van kívánni és javítani való. Bár csak a sors ránk mosolyogna, hogy ezek megoldására is gondolhatnánk.

A szentbeszédek megírásánál prédikátoraink a szintetikus módszert követik, melyről azt mondják, hogy a leghíresebb angol szónokoktól vették át. Kevesen vannak, akik az elavult és zavaros analitikus módszert használják.

Ami a jeles férfiak magántanulmányait illeti: nálunk az igazat megvallva az irodalom tanulmányozása kevés ifjat foglalkoztat, még kevesebb öreget gyönyörködtet, még kevesebben vannak olyanok, akik életüket és erejüket valamelyes tanulmánynak szentelik. Jóllehet tanulmányaik során kaptak némi műveltséget, igyekeztüket inkább a családi ügyek megoldására és a jogtudomány valamelyes elsajátítására fordítják. Mégis számlál a mi Erdélyünk néhány — jóllehet kevés — előkelő születésű férfiút, akiknek kedves az irodalomtudomány, és akik abban gyönyörködnek. Főként a haza történelmével töltik szabad idejüket, mert belátják, hogy semmi sem áll távolabb a közjótól, mint ha a nemes polgár idegenként forgolódik saját szülőföldjén. Sokkal távolabb áll az erdélyi nemeség érdeklődése a természettudományoktól, a régészettől, a numizmatikától, mint a hazai dolgok emlékének összegyűjtésétől.

Többekben az akarat, másokban a lelki vonzalom és sok egyéb hiányzik, úgyhogy olyanokat, akik a természettudományokkal foglalkoznának, alig találunk többet, mint Théba kapui vagy a Nílus kikötőinek száma. Nyilván sok nehézséggel járnak ezek a stúdiumok, s költségesek is; oka ennek az, hogy a magyaroknak nehezebb sors jutott Európa többi népeinél, s csak később fordították figyelmüket ezekre a stúdiumokra. Csupán azok, akik az orvoslás gyógyító művészetére szánták magukat, azok foglalkoznak a mesterségükhöz szükséges természetrajzzal. De még senki sem szánta magát arra, hogy a természet világának minden szögletét felkutassa, és vagy a kőveket és ásványokat, melyekből Magyarország és Erdély is sokat bír, vagy a füveket és növényeket, melyeket ezek a vidékek teremnek, összegyűjtse és nyilvánosságra hozza. De talán eljön az idő...

Sarombergae, 1776. nov.

Teleki Sámuel

10

Sáromberke, 1781. október 8.

Teleki Sámuel — Lénárt Sámuelhez

Bizodalmas Kedves Lénárt Uram!

Köszönöm Kegyelmed szorgalmatosságát Dr. Pataki Uramnak kiküldésében. Én itten a szekeresnek fizettem Rft. 7, Xr. 50 Vásárhelyig; és még egy kis discretiót is adtam, hogy eddig kijött.

A Feleségem már Istennek hálá jobban
vagyon, még ugyan Cura alatt és ágyban;
de hogy ő jobban kezdett lenni, a Leányom
ismét hidegtelelésbe esett, és ez is már cura
alatt vagyon. Ha ezeket vihetem, mához
két hétre Isten segedelmivel szándékozom
béindulni Szebenbe. Azalatt, kérem Kegyel-
medet, igyekezzon jó móddal végeztetni a
szobámat a pictorral, hogy ki is száradjon.
A Busner házánál pedig légyön nagy gond-
viselés és vigyázás a tűzre, és a kémény-
nek, kürtőknek seprégetésekre; mert a Bib-
liothecám iránt azon tűzfészekben éjjel-
nappal rebegésben vagyok. Addig ne is tü-
zeljen Kegyelmed, míg a kéményt jól meg
nem seprik; mely ha meg nem lehetne, a
Bibliothecának bészárásáért nem leszen késő
megvárni bémeneteletemet.

A Fiam iránt is újabb gond fogott; mert
a T. Bassa Uram Gyermekkei meghimlőzván,
nem merem béküldeni; itt sem hagyhatom.
Azt a szobát, ahol Diaetán az Ipam volt
szállva velem általellenben, próbálja meg
Kegyelmed, és ha lehet, olcsón fogadja ki,
akár csak tavaszig, akár esztendőig, amint
legjutalmasabban megalkudhatja; és enge-
met még elindulásom előtt ide tudósítson.

Scharffenbach Uramat is köszöntöm, és
kérem igen szépen, hogy bémenetelel-
míg igazíttassa meg jó móddal az istállónak hi-
báit hídlásában, jászlában és padlásában,
nemkülönben a hintószínek fedelét is, mert
drága szekereimre a hó és eső mind reájok
hull, és nagy kárt vallok.

Ha még benn volna Méltóságos Cancellár Öexcellenciája, minthogy bennlétének bizonytalansága miatt Öexcellenciájának nem írhattam, atyafiságos tiszteletemnek jelentése mellett beszélje meg Kegyelmed Öexcellenciájának mostani házi nyomorúságomat Feleségem, Leányom és Fiam iránt; kérvén Öexcellenciáját, hogy méltóztassék M. Gubernator Öexcellenciájának is megjelenteni, hogyha innét béindulásom találna késni, Öexcellenciája ne controversálja, hogy beteg feleségemet, Gyermekemet betegen vigyem, vagy betegen is hagyjam nálam nélkül telelni. Továbbra szíves indulattal maradok

Kegyelmednek igaz Jóakaró Szolgája,
G. Teleki Sámuel

Sáromberke, 8. 8^{br} 781.

11

Sáromberke, 1782. február 9.

Teleki Sámuel — Lénárt Sámuelhez

Bizodalmas Kedves Lénárt Uram!

1-o és 4-to febr. írott tudósításait Kegyelmednek kedvesen vettem, a Traiectumban és Lipsiában felküldött pénzekről való Recepisekkel együtt; köszönnén Kegyelmednek ebbeli szorgalmatosságát is. De vajon nem lehet-é féltetni a pénzt az elveszéstől?

Különös obligatióval tartozom pedig Kegyelmednek a referadaimnak leörölésekért;

s azokat továbbra is commendálom, ha élek, megszolgálom. Amiket Kegyelmed számomra leír, csak ott colligálja. Kérem pedig, hogy a nevezetesek el ne maradjanak.

A Porcelánt micsoda Statusban és számban collocálhatja Kegyelmed a Thecájában, ne sajnáljon tudósítani egy Specificatio mellett: ha a minap kiküldött Specificatio szerint valami hibáznék vagy eltörött volna.

Accludált leveleimet ne sajnálja Kegyelmed megadni. A dévai Esperes levelit pedig általadni Weszprémi Uramnak, hogy közölje Méltóságos Bánffi Úrral Öexcellenciájával és G. Kendeffi Consiliarius Úrral (tiszteletem mellett), minthogy én most abban nem szolgálhatok.

Az Osterwald Péter munkáját, *De Religiosis Ordinibus* undecunque (ha lehet) extricálja Kegyelmed számomra, s ha Szebenben nem lehetne semmiképpen kapni, tudósítson. Egyéb újságokról is kikérem tudósítását Kegyelmednek.

Azalatt is szíves indulattal maradván:

Drága Kedves Lénárt Úr Kegyelmednek,
igaz jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Sáromb. 9. febr. 782.

P.S. Az öcsém, Teleki Ádám számára fog-nak Bécsből a Diligeançon hozni 50 font Chokoladát, az én adresem alatt; ne sajnálja Kegyelmed azt is procurálni, s az öcsémnek megírni, mit fizetett érte, hogy küldjön utána mindjárt az öcsém, s vitesse el, nehogy ozt megromolják.

Szeben, 1782. május 13.
 Teleki Sámuel — feleségéhez,
 Bethlen Zsuzsannához

Édes Kedves Kincsem!

Méltóságos B. Kemény Miklósné asszony Önagysága arrafelé menvén, kívántalak tudósítani: hogy én Isten jóvoltából frissen vagyok, s rólad, Édes Szívem, örvendetes tudósítást óhajtok. Vettem ugyan már Újvári Uramnak két leveleit, s azokból örömmel értettem: hogy Istennek hálá rosszabbul nem vagy; de én azt is szeretném tudni, hogy jobban vagy-é? felkelegethetsz-é? ehetel-é? alhatol-é? s a rheumatismusod szűnt-é? s.a.t.

Ha a tábori szék, melyet számodra készíttettem, reggelre elkészül, azt is párnástól most kiküldöm a méltóságos Kemény Miklósné asszony bagazsiás szekerin.

Küldök még egy Verschlagocska könyvet is tiszteletes Professzor Kovásznai Uramnak; és abban vagyon a fiam számára egy igen szép Mappás könyv, csak jól viselje magát. Neki is pedig és a leányomnak is atyai áldásomat írom, s vélek együtt ajánlak, Édes Szívem, az én Istenemnek kegyelmes gondviselésébe s őriző oltalmába. Tartson meg az én Istenem állandó jó egészségben benneteket!!! Én pedig örökös hívséggel maradok:

Édes Kedves Kincsem! igaz szívű hites társad,

G. Teleki Sámuel
Szeben 13. May 782 estve.

13

Szeben, 1782. július 2.
Teleki Sámuel — feleségéhez,
Bethlen Zsuzsannához

Édes Szívem Kedves Angyalom!

Szívemnek örömével vettem Vásárhelyről írott kedves leveledet; örvendem, ha Domokos is megérdemelte a promotiót. Az Úr Isten hozzon és vezéreljen édes Kincsem, kedves gyermekeiddel együtt, friss jó egészségben és békességben!!!

B. Kemény Miklósné asszony kiment; de tudom, írni fog G. Bethlen László Úrnak. Nemsokára jő a levél Göttingából is.

Én tegnap megfogadtam egy Mamselt Máriskóm mellé, csak történetből. Útban volt szintén Brassóból Bécs felé, s úgy jelentették nekem, akik ösmerték. Özvegyasszony, Fő Strázsa Mesternek Leánya, se nem idős, se nem igen ifjú, tisztességes személynek látszik, az atyja él most is Frankfúrtumban, az Imperialis Armadán Fő Strázsa Mester. Németül és franciául igen jól tud. Tegnap délután felhívatván, magam is láttam, s úgy beszélgettem véle: hogy amíg bėjössz, fogadjon magának szállást és kosztot, s én megfizetem; azután ideköltöz-

hetik a házhoz. Úgy hallok ma, hogy a Harmincados — Controlornéhoz már beszállott, s ott leszen, amíg felhívadjuk. Vallására nézve evangelica. Az Ura Herceg Eszterházinak Bibliothecarius volt.

Újvári Uramot köszöntöm. Levelit kedvesen vettem, de nem válaszolhatok, mert üti a tízet, s mennem kell Consiliumba. Köszönöm jóakarátját, hogy eladta a csikókat; éppen csak az egy Cillarust sajnálom és olcsólok. Különben a pénzre, látom, több szükségem vagyon, mint a lóra. Kérem már Újvári Uramot, mentsen meg a Villámtól, az Allegrótól és a Nobilitól, hogy télire ne maradjanak. Igen kedvesen veszem, ha a maga plánumán egyenként eladja is a kölpenyi idősebb csikókat és kancákat.

Egy Könyvet láttam Újvári Uramnál, a Hadnagy Verebelyiét, in folio: *Scriptores Historiae Ecclesiasticae Eusebius, Socrates s.a.t.*, úgy emlékezem, 6 magyar forinton. Kérem Újvári Uramot, első alkalmatossággal küldje bé ide, hogy kár ne essék benne, és az árát írja meg, mert megveszem, más régi Könyvet akarván véle cserélni magamnak. Ezzel az én Istenemnek oltalmába ajánllak, Édes Szívem, Kedves Gyermekeimmel együtt!!! és örökös hívséggel maradok

Kedves Édes Kincsem igaz szívvel szerető hites társad,

G. Teleki Sámuel

Szeben, 2-a Julii 782.

Én Istennek hála frissen vagyok és jó egészségben!

P.S. Itt is igen nagy a szárazság, minden kiasz. Bárcsak az irgalmas Isten egy kis esőt adna az utadra nézve is, mert a portól félek, hogy megárt neked, és a nagy rekkenőség az úton,

14

Szeben, 1782. november 4.
Teleki Sámuel — feleségéhez,
Bethlen Zsuzsannához

Édes Kedves Feleségem!

Én, Istennek hála, ma ebédre szerencsésen, kár nélkül és jó egészségben ide megérkeztem. Itt sem találtam semmi kárt. A lovakat Sorostély felé küldöm vissza holnap reggel hiba nélkül; ott nyugosznak egy napot, onnét csütörtökön reggel fognak megindulni, és reménlem, hogy jövő pénteken estvére Sáromberkire érkeznek.

Ohajtva várok holnapi postával rólad, én édes szívem, örvendetes tudósítást; de én azonban ezen levelemet előre elkészítem; minthogy holnap Consilium lévén, nem érkezem írni. Ha az Isten erőt, egészséget és jó időt szolgáltat, hogy ide bėjöhess; én megígérttem G. Székely Ádám Úrnak, hogy feléje jössz. Tudom, jó szívvel lát; maga ugyan béköltözött már Medgyesre telelni; de ha Sáromberkiről egy nap Maroskeresztúrig jössz, Keresztúrról ebédre másnap Gálfalvára és estvére Postelkére eljöhetsz. Ott jó éjjeli szállásod leszen, kivált ha előre valakit elküldesz, hogy jó idein me-

legítsenek egy szobát számodra. Onnét osztán Medgyesre jöhetsz ebédre jó idein G. Székely Ádám Úrhoz; és ott, ha idein megkéred az ebédet, úgy, hogy két órakor délután megindulhass, Medgyesről eljöhetsz napvilágon Nagyselykre estvére; ha csak az út rosszabb nem leszén; de az Istenért kérlek, sötétben ne utazzál, mert az éjjeli aër neked igen ártalmas, és különben is nyaktörő utak vagynak, kivált Selyknél, Postelkénél. Nagyselyken jó szállásod leszen, ahol én szoktam szállani a Piacon, egy csizmadiánál; derék két szobája vagyon, és igen emberséges emberek a gazdák; most a Bíró is emberséges ember. Meghagytam mindenütt, hogy utakat is igazgassák meg; nem tudom, megfogadják-é vagy sem.

Itt a múlt szerdára virradólag igen nagy égés volt, a Mészáros utca és az ebhát között a Vetymet házatól fogva éppen a Bátyám szállásáig mindenféle istállók, szekérszínek, fakamarák földig leégtének; közel volt a Bibliothecámhoz és szállásunkhoz; de az Isten a szelet a patika felé fordította, és minket minden kártól megörzött. G. Bethlen Pál Úrnak két hintója elégett Vetymetnél. Semmi egyéb újságunk most nincsen. Két kedves Gyermekeimet áldom, csókolom, és vélek együtt ajánllak, Édes Kincsem, az én Istenemnek oltalmába és gondviselésébe!!! örökös hívséggel maradván:

Édes Kedves Angyalom igaz szívvel szerető

Hites Társad,

Szeben, 4. Nov. 1782 estve.

G. Teleki Sámuel

P.S. Vásárhelyt fáklyákat végy az útra, de ha lehet, ne vedd hasznát, s fáklyánál ne utazzál, mert nem bátorságos.

15

Szeben, 1783. november 13.

Teleki Sámuel — Kovásznai Sándorhoz

[...] Elvettem nagy köszönettel Tiszteletes uram levelével a Saxe uram *Onomasticonjának* 4. részét és a két tomus francia könyvet: *Le droit publique d'Allemagne*.

Régtől fogva óhajtom, hogy a Cicero *Officiumi* magyarul is olvastassanak; örömmel hallom, hogy Tiszteletes uram már fordította. Elhiszem, kedves dolog leszen, a grófné előtt is bátran dedicálhatja Tiszteletes uram. Ne késsék, tiszteletes uram, beküldeni a revisióra, nekem különös gondom leszen reája, és annak utána ajánlani fogom kinyomtatását T. Pataki uramnak.

Igen hasznos dolgot cselekednék Tiszteletes uram, ha a Schiller kis *Vocabulariumát*, mely most deákul és németül van, magyarul is kikészítené a gyermekeknek számokra, némely ritkább szólásoknak formáit és bővebb interpretációját kihagyván, hogy a volumen igen vastag ne legyen, mert megvallom, hogy a *Cellariusban* igen sok haszontalan és rész szerént rossz deák szókat találok, és csudálkozom, hogy kínoz-

hatták eddig is affélével a szegény gyermeket, és a memoriáját hogy terhelhették annyi szeméttel. A fiam is ugyanazt tanulja, mert nincsen más, de bizony fáj a szívem érte, Schillerben meghagyván a német interpretatiót is; mert most a gyermek, ha németül nem tanul, ember nem lehet.

Amely „animadversáit” P. Saxe uramnak a Tiszteletes urammal közlöttem, nem tudom, írt-e irántok T. Zilai uramnak, hogyha már a textus alá késő, legalább az erratákban nyomtassa ki a *Niventóra* és *Nursivóra* tett emendatiókat. A *Nituus Mons* iránt, úgy tetszik, nem teszen eleget Saxe uram is. Kérem Tiszteletes uramat, tudósítson ez iránt, mert én Tiszteletes uramra bíztam magamat, és semmit sem írtam iránta Zilai uramnak.

Most éppen a könyveimnek jó rendbehozásokon, rakásokon és egytől-egyig kívül nyomtatott számokkal megkülönböztetéseken dolgoztatok. Erre nézve, ha Tiszteletes uramnak nincsen már szüksége ott lévő könyveimre, az adandó első bizonyos alkalmatossággal, jó cura alatt, minél hamarabb béküldi, kedvesen veszem; mert most éppen a filológusok recenseálatnak, ahová többire azok is tartoznak. Minekutána pedig ezekre is feltételnek a numerusok, nemcsak ezeket jó szívvel visszaküldöm, hanem ezeken kívül is, egy sincsen nekem, akit örömet ki ne küldjek Tiszteletes uramnak. A Janusra tett ms. notatiók se maradjanak el.

Bizony szívesen fájlalom Tiszteletes uraméknak megszomoríttatásokat. De közölni kellett a vádakat; mert 1. ha beadják, zsebünkbe nem dughatjuk. 2-do: ha Tiszteletes uramék nem tudják, nem is menthetik magokat. Nem kell pedig azért a kedvetlenséggel és szolgálathoz való unalommal a publicumot és az ártatlan tanuló ifjúságot büntetni, mert az afféle minden rendbeli emberrel köz, és akármely állapotban is az afféle érdeklődéstől nem lehetünk mentek, míg a világból ki nem költözünk. Ne gondolkozzék hát Tiszteletes uram is a búcsúzásról, hanem legyen jó kedve, és neveljen még a hazának és az ecclesiának több Nemegyeieket és Zilaiakat etc., és bocsásson több tudós és hasznos írásokat a világosságra. [...]

Szeben, 1783. november 13.

16

Buda, 1785. április 9.

Teleki Sámuel — feleségéhez,

Bethlen Zsuzsannához

Édes Kincsem feleségem!

Igen rossz útban, sárban, hóban, hidegben ma reggel tíz órakor Istennek hála szerencsésen és friss egészségben ide megérkeztem. Kedden reggel indultam Bécsből, ma ötödnapja, hogy jövök. Holnap itt mulatok, hogy az itt való Uraságokkal ösmerkedjem. Hétfőn reggel Isten segedel-

mével innét megindulok Várad felé, talán négy napok alatt oda is eljutok. Ott sem késem, hogy minél előbb hozzátok mehessek, s Váradra véletek együtt kikerülhessek, mert rövid idő, sok a dolog. Kérlek, Édes Szívem, amennyiben lehet, nálam nélkül is készülj. A Könyveknek készíttessed a Verschlagokat. Ennek felette a porcelánoknak, tükröknek, képeknek, Lustereknek, ha el nem adhatod őket. Méressed meg Héczellel, a Gubernator asztalosával a cifra jó Kastent, akit Heczcel csinált, és annak is készítsen Heczcel egy Verschlagot, amelyben útra vigyem. Ennek felette az angliai almariomnak, a lakiros Commod-Kasteneknek hasonlóképpen Verschlagokat kell csináltatni. Amiket lehet, készítsenek el bemenetelemig, mert ezutánra is elég marad, csak időnk legyen reá. Ha elkészülhetnék Szebenben, szándékoznám pünkösdre kimenni Sáromberkére, hogy az Ipamtól, G. Rédeinétől elbúcsúzhassam, és Sáromberkén is szükséges rendeléseket tehessek; de ha megkésem Szebenben, csak ottan kell akaratom ellen töltenem az Innepeket, és osztán onnét pünköst után egyenesen kell Kolozsvár felé Váradra kimennem; mivel ultima Maji okvetetlen Váradon kell lennem.

Lénárt Sámuel Uram vagy Farkas tudakozódjék bemenetelemig is, hogy hol és hány forinton lehetne a bagázsiánk alá Váradig fogadni vagy hat nagy lószekeret? de ugyan nagyok legyenek; mert ezek nélkül nem indulhatunk. Nagy könnyebbsé-

gemre leszen pedig, ha meg lehetne őket fogadni bémenetelemig, hogy csakhamar megrakhatnám őket és előre kiindíthatnám Váradra.

Talán eddig boltokat és szállást fogadtál a Szebenben maradó egyetmásainknak, borainknak, mobiliáinknak.

Alig várom, hogy már meglássalak beneteket; nyughatatlan vagyok a kis Máris-kóm nyavalyája iránt is. Az én Istenem tartson meg, Édes Szívem, véle és Domokossommal együtt állandó friss jó egészségben s örvendetes állapotban!!!

Tisztelem a Méltóságos Atyafiakat, és szeretetben ajánlott maradok:

Édes Kincsem! igaz szívű hív Társad,
G. Teleki Sámuel

Buda, 9-a april. 1785.

17

Nagyvárad, 1786. május 30.

Teleki Sámuel — Boros Györgyhez

Tiszteletes Jóakaró Uram!

Igen sajnálva értettem Válaszútról 18-a May írott leveliből Tiszteletes Uramnak, hogy a számomra vett könyveknek árát mindeddig nem vette, holott én Tiszteletes Kotsis János Uramnak még akkor, mikor a könyveket vettem, egy Comissiót küldöttem 7 Rhénens forintokról és 50 Krajcárokról, melyben a sáromberki Tiszttemnek parancsoltam, hogy mihelyt Tiszt. Kocsis Já-

nos Uramtól azon Comissiómot veszi, mindjárt fizesse ki Tiszteletes Kotsis János Uramnak az írt könyvek árát, a 7 Rhénens forintokat és 50 Krajcárokat, avégre, hogy Tiszteletes Uramnak Tiszteletes Kotsis Uram kezébe szolgáltassa; melyre nézve csak Tiszteletes Kotsis Uramot requirálja Tiszteletes Uram, mert Ökegyelménél léssen a könyvek ára. Továbbra minden jóknak kívánásával maradtam

Tiszteletes Jóakaró

Uramnak

Köteles kész Szolgája,

G. Teleki Sámuel

N. Várad, 30-a May 1786.

18

Bécs, 1788. április 17.

Teleki Sámuel — Révai Miklóshoz

Tisztelendő Úr!

Mennél csoportosabbak az akadályok a jószándéknak véghezvitelében, annál dicsegetesebb azoknak meggyőzések és a feltétetett célnak elérése. Mit lehet pedig egy jó hazafia iparkodásának, törekedésének nemesebb tárgya: mint a Közhaszonnak előmozdítása, a Nemzetnek boldogsága, és abban a Tudományoknak kiterjesztések? Melyre nézve leghathatósabb eszköz lévén a Nemzet nyelvének gyakorlása, gazdagítása és a Tudományokhoz való alkalmaztatása, elejétől fogva nagy érdemet

tulajdonítottam azoknak, akik munkás szorgalmatosságokat és jó igyekezeteket ennek eszközzésére fordították. Kik közül első helyet érdemel Atyaságod Magyar Gyűjteményével; és hogy első darabjaival Könyves Tárházamat szaporítani kívánta, igen nagyra becsülöm. Továbbra megkülönböztetett tekintettel maradok

Tisztelendő Atyaságodnak
Bétsben, April. 17 napján, 1788.

Kész jóakaró Szolgája,
G. Teleki Sámuel

19

Bécs, 1790. július 6.

Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez

Itten az a hír közönséges lévén: hogy a Venerab. Clerus megváltoztatván eddig a Protestantokhoz Hazafiúságból mutatott hajlandóságát, már most sem a Bécsi, sem a Linci Pacificatiókat pro fundamento Libertatis receptae Religionis Evangelicae nem akarja bévenni, és hogy a Protestánsoknak a vallásra nézve jussok volna, tagadja; hanem ezeknek vallásbeli szabadságokat egyedül a Király tetszésétől akarja továbbra felfüggesztetni. Ehhez képest kérem az Urat: hogy engemet ezen Levelemnek vételével mindjárt első postával sincere és tartózkodás nélkül tudósítson: mennyiben vagyon ezen hírnek valósága? és miben áll a Clerusnak Declaratiója? Ke-

serves dolog: in Communi Patria, Communionem Faris, denegari. Akinek Jussa nincsen, vagy nem lehet, Hazája sincsen.

Ennek felette 3 darab könyvecskét láttam itten: 1° *Hungaria aegra*, 2do *Pia desideria*, 3^{tio} *Aufklärung und Reformen*, melyeket a Collectiómba kívánnék megszerezni; de itten meg nem szerezhettek; kérem az Urat, vegye meg mind a hármat számomra, és ne sajnálja Diligeançon felküldeni.

Viennae, 6. july 790.

Sam. C. Teleki

20

Bécs, 1791. július 31.

Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez

Nagy köszönettel vettem a Magyar és Deák Diáriumoknak felküldött darabjait, és az előbbeniekkal számban vévén, a Deák Diáriumhoz tartozó Actákból hibáznak: az a.b.c.d. betűk alatt kiadott darabok, a pagina 1^a usque ad paginam 48^{am}, mely fogyatkozás és csonkaság miatt bé sem köttethetem; azért kérem az Urat, supplálja minél hamarébb; az árokat tartozó Remuneratióval együtt köszönettel megküldöm.

Rausch Urat köszöntöm, és kérem, ne sajnálja igazságosan rectificálni a hibákat, melyre nézve accludalom a Helység Bíráinak Testimoniumait is in origine, annak ideiben visszavárván. Ne késsék az Úr ál-

taladni, mert félek, hogy ha későre veszi, nem használhat.

Igen sajnálom pedig, hogy azon Erdélyi Transactiókkal nem szolgálhatok most az Úrnak, melyeket kíván; mert én ugyan azokat nagy részint Bethlen Farkas Historiájából kiíratam volt Erdélyben; de a Collectióm hét esztendőktől fogva Erdélyben hever a Bibliothecámmal együtt. Jövő esztendőben felhozatom, és mindeneket örömet közlök. Azonban Bethlen Farkast talán Budán is megkapja az Úr, mert az sincsen velem.

Viennae, 31. July 791. S. C. Teleki

21

Bécs, 1792. június 9.

Teleki Sámuel — feleségéhez,

Bethlen Zsuzsannához

Édes Szívem Kedves Feleségem!

Nem lehet nagyobb vigasztalásom, mint az, hogy 5. Junii írott Kedves leveledből tűrhető egészségedet, kedves gyermekeimnek jobban lételeket és kellemetes időtöltésedet érthetem. Hálát adok az én Istenemnek érte, és kérem Öfelségét, hogy továbbra is tartson meg benneteket állandó jó egészségben, gyógyítson és őrizzen meg minden szomorú változástól!!! Én is Istennek hálá frissen vagyok Domokosommal együtt (ki is kezeidet és testvéreit csókol-

ja). Még mind az erdélyi terhes expeditiókkal bajlódom, eddig sem végezhettem még el őket; annyi dolgom vagyon vélek éjjel-nappal, hogy ha olyan jók nem volnának, régen meguntam volna a körülettek való munkát. Ments meg mindenekelőtt, hogy le nem mehettem Budára; mert bizony lehetetlen volt az erdélyi dolgoknak nagy hátramaradások, sőt ugyan sérelmek nélkül lemenni. Eleget igyekeztem, éjjel-nappal dolgoztam, a sok cifra készületet is nagy költséggel megtettem, de mégis itt kellett maradnom. Nálam nélkül az erdélyi expeditiók jól nem mehetnek, a Coronatio pedig Istennek hála véghez ment. Adja a mindenható Isten, hogy ötven esztendeig több Coronatio ne legyen Magyarorszában!!! Lemegyek még én a Magyar Diétára, mikor ott több hasznot tehetek, mint most tehettem volna.

A Bibliothecámot Istennek hála nagy kár nélkül találtam. Neked is annyira szaporodott a könyved, hogy nem tudom, hová teszed.

Teleki József Öexcellenciáját kedves Angyommal együtt tisztelem, holnap gratulálok, most időm nem lévén írni. Kedves Gyermekeimet áldom, és vélek együtt Istennek ajánlak. Édes Szívem!

Holtig igaz szívű hív Társad,

G. Teleki Sámuel

Bécs 9. Juny 792.

Bécs, 1795. május 9.

Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez

Bednári Uram által, aki ezen hónapnak első napján indult Bécsből N. Váradra, küldöttem Protonotarius Aczél Úrnak Guicciardini *Historiam sui temporis*. fol. Basil. 1566. Kérem az Urat, ne sajnálja megtudni Protonotarius Aczél Úrtól, ha vette-é? és mind erről, mind Caussáimnak is mibenlétekről tudósítson.

Viennae, 9^a May 795.

Samuel C. Teleki

Bécs, 1795. július 21.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Kedvesen vettem az Úrnak 27. Junii hozzá-
m bocsátott levelét, és nemcsak érdeme-
ire, hanem tudományos dolgokbeli hasznos
igyekeazeteinek elősegítésekre nézve is ör-
vendeni fogom, ha a mostani nyílásnak al-
kalmatosságával sorsa jobbítását a feljövő
Candidatio mellett eszközölhetem.

A nálam lévő *Anonim. Chronic.* 1431-
beli deákul íratott. Az Udvari Bibliothecá-
ban vagyon azon Exemplar, melynek a ná-
lam lévő mása, és amelyről Schwandtner
bővebben emlékezik, de szerzője nem tu-
datik.

Ennek felette megvagyon nálam kézírásban az úgynevezett *Chronicon Budense* is, mely nyomtattatott Budán Hess András által 1473-ban és legelső nyomtatványnak tartatik Magyarországon, de igen ritka. Ezen két Chronicából írta Turóczi a magáét.

Most többet nem írhatok, hanem továbbra is az Úrnak leveleit kedvesen veszem.

Viennae 21. julij 795. C. S. Teleki

24

Bécs, 1795. október 22.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Gyönyörűségemre volt az Úrnak munkás szorgalmatosságának gyümölcseit hozzám augusztusban bocsátott leveleiből látni. Laudo certe industriad, annyival is inkább, hogy igen bajos a magyarok régibb viselt dolgainak kútfejeit kinyomozni. Magok csak fegyverkeztenek, nem írtanak, de az írások is elvesztenek. A byzantius, római, olasz, francia, német, orosz, chinai Scriptoroknak tengerében lehet nagy nehezen megtalálni, amit rólok feljegyzettenek. Szászvárosi Pap N. Bardócz Uram excerpálta a görög és római Scriptorokból a magyarokról való fragmentumokat, és kézírásban megvagyon nálam in autographo. Ezt lehetne jó crissal s utánakereséssel használni. Stritter in *Memoriis Populorum* 4° négy tomusban sokat colligált a byzantinusok-

ból. Ha lehetne olyan forma collectiót ten-
ni és kiadni, mint Bouquet *Recueil des His-
toriens Gaulois* fol. XIII. Tom., jó volna, de
arra királyi költség kívántatnék. Pia desi-
deria! Azonban nagy érdem, amennyit le-
het, annyit cselekedni; és legalább arról
gondoskodni, hogy amit az ember per in-
dustriam összeszerezhet, el ne vesszen, ha-
nem megtartassék ad feliciora tempora.

A mostani apertura alkalmatosságával a
K. Táblán, jó mód volna az úrnak consulta-
tiójában, melyet szívemből kívánnék.

A Classicus Auctoraimnak kinyomtatandó
Catalogusát fogom az Úrral közölni, mi-
helyt elvégeződik a sajtó alatt. Azonban bi-
zony kedvesen venném, ha az Úr megsze-
rezhetné számomra az Andler *Memoria
Belli Hung. Turc.* Nékem Erdélyben senki
sem szerez most csak egy könyvet is, pe-
dig én már hatvanezer forint érőnél többet
gyűjtöttem Erdélynek.

Viennae 22. oct. 795.

C. S. Teleki

25

Bécs, 1796. augusztus 27.

Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez

Bizodalmas drága Jó Uram!

Bízván az Úrnak jóságában s hozzám va-
ló szívességiben, mái napon indult Hajón,
Winkelmann Josef Hajós-Mesternek gond-
viselése alatt (G. T. S. betűk alatt:), utasí-
tottam az Úrhoz tutto franco, az ide zárt

Recepisse szerint, egy négyszegű ládában
bérakva 200 exemplárokat a Bibliothecám-
nak Catalogussából. Kérem az Urat, ne saj-
nálja magához vitetni és mindjárt a mosta-
ni Vásár alkalmatosságával bizonyos em-
ber által Debrecenbe, Domokos Lajos
Uramhoz, leszállítani. A reá terjendő költ-
séget köszönettel megfordítom, az Úrnak
barátságát pedig megköszönöm, és viszo-
nyítani kívánom; állandó szívességgel ma-
radván

Az Úrnak elkötelezett Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 27. aug. 796.

26

Bécs, 1796. szeptember 26.

Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez

Mai napon küldök hajón, a Gróf Teleki
László Öcsém Portékáival együtt, az Úr Ad-
resse alatt, a könyveim Catalogusából 200
Exemplárokat, melyekhez mindenikhez kép
is vagyon: avégre, hogy az Úr, megígért
barátsága szerint, valamely becsületes
Könyvárossal, akivel baj nem lenne, 10
percentum Remuneratioért árultassa el. Egy
Exemplárnak képpel együtt az ára 2 Rfnt.
A leszállításra terjendő költségeket írja az
Úr többi adósságaim közé. Továbbra is kü-
lönös szívességgel maradok

Az Úrnak köteles szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 26^a Sept. 796.

Bécs, 1797. április 14.
 Teleki Sámuel — feleségéhez,
 Bethlen Zsuzsannához

Édes Szívem!

Mái postával sem vehetvén leveledet, nevededik bánatom, hogy talán rosszul vagy, mert már három postán maradt ki a leveled. Őrizze meg az Isten az én szívemet nagyobb kísértettől! Én Istennek hála reménységem felett jó egészségben, a sok bánat, fáradás, rakodás, gondoskodás, dolog között is frissen vagyok. Ma indítottam le két hajón az Archivumnak és Cancelláriának egy részét Budára. Húsvét első napján reggel magam is Isten segedelmével utánok indulok, és Budán rendbeszedvén az Archivumot s folyamatba hozván a Cancelláriának Tanácsait, lesietek a Vármegyébe, az Insurrectionnak kirendelésére. Májusnak 4-dik napjára rendeltem a Vármegye gyűlését. Az idő és környüállások mutatják meg, ha onnét bérándulhatok-e hozzátok, vagy vissza kell jönnöm Budára, mert ma azt mondotta F. Urunk, hogy nagyobb szükség leszen reám Budán, mint a Vármegyében. Ugyancsak ez a bizonytalanság nem tarthat már sokáig; elválík egyfelé, és addig már (ha Isten engedi) fel nem jövök Bécsbe, amíg meg nem látogatlak, Édes Szívem, és Erdélyben a jószágaimat meg nem járom, még ezen a nyáron, ha szinte a mostani siető utammal az Insurrectionra és az ellenségnek közelítésére néz-

ve bé nem mehetek is; mert úgy szeretnék menni, hogy ottan mulathassak.

Holnap Isten segedelmével indítom 12 erdélyi szekereken az egész Bibliothecámot a Te Könyveiddel és hat köntösös, két leveles, egy vasládával, bronzórával együtt. Az Isteni gondviselés minden reménységem felett rendelt alkalmatosságot, hogy mind felférhetnek könyveink, és itten egy sem marad. Egyéb mobiliáink, házi portékáink, boraink, kasteneink itten maradnak jó vigyázás alatt. Ha szükséges leszen, Wachtot is adnak.

A négyülésű városi hintón magam megyek, és az új muszka kocsival. A két városi Schwimmerbe pedig befogatom a négy lovamot, és üresen levitetem Budára. A Bastard és a konyhakocsi itten maradnak.

Mihelyt elkészülnek a 12 szekereken küldendő ládáknak numerusai, megírom neked, hogy melyikben mi vagyon, hogy aszerint elhelyeztessed őket Vásárhelyen. A köntösös ládáidat ponyvába varrattam sub Nris. 30. 31. 32. 33. 34. 35. A két leveles ládát is ponyvába varrva, sub Nris. 28. és 29. A vasládának vagyon sub Nro. 11. A bronz repetir nagy óra sub Nr. 14. A kis bronz órát bétettem az egyik leveles ládába.

Mindezeket a boltodba kell rakatni; a két rezes aranyos angliai Schatulokkal együtt, melyek vagynak sub Nris 12. és 13.

A több könyves Verschlagokat pedig az alsó boltozott szobákban kell száraz helyre, ászkokra rakatni, ha szinte öt-hat szobát elfoglalnak is, mert ez nagy kincs. Ha

különben nem lehet nekik jó helyet találni, mindjárt fel kell mondani a szállást B. Alvinczinének is, mert az ilyen állapotban azt senki sem controversálhatja; a felső Stokba pedig nem lehet tenni, bajos is felvitetni, de ott nekünk is hely kell. Azért ehhez képest előre tégy jó dispositiót.

Innét az uraságok, asszonyságok már nagy részben eltakarodtanak Csehországba, Morvába, Magyarországra szerte-széjjel; az idegeneknek pedig 3 napok alatt el kellett menni. Az Udvar az innep szombatján indul. De a Császár hátrább marad, míg az ellenség inkább is nem közeledik. Itt jó készülétek tétetnek a városnak védelmére; a városiak mind fegyverben vagynak, még a Cavalérok közül is igen sokan. De talán az Isten elfordítja a veszedelmet rólunk, mert fegyverszűnés adatott 6 napokig az ellenségtől. Az én Istenemnek gondviselésébe ajánllak, Édes Szívem, Gyermekeddel együtt, Francikámat csókolom, áldom.

Édes Szívem! Holtig Híved,

G. Teleki Sámuel

Az ellenség már Gráztig jött, de Te ne beszéld.

28

Buda, 1797. április 19.

Teleki Sámuel — feleségéhez,

Bethlen Zsuzsannához

Édes Kedves Feleségem!

Istennek hála, tegnap estve 9 órakor ideszerencsésen és jó egészségben megérkez-

tem. Már csak a Császárnak leérkezését várom, és itten elrendelvén a Cancellária Archivumát s manipulációját, sietek leindulni a Vármegyébe, hogy az Insurrectiót eszközöljem. Az Isten tudja és a környülálló bizonytalan dolgoknak elválások mutatják meg, ha onnét bérándulhatok-é hozzád Erdélybe, vagy ide vissza kell jönnöm az Udvarhoz, vagy pedig, ha az udvar innét Prágába menyen, az Udvar oda is kell kísérenem.

Accludalom a leküldött 84 numerusok alatt lévő ládáknak specificatióját. Abból megtetszik, hogy melyik szekér mennyi és micsoda numerusú ládát viszen. Hány mázsát, és ezért kinek mit fizettem Bécsben, és még mennyivel tartozom, ha leviszik kár nélkül Vásárhelyre; úgy vagynak alkuva, hogy ők Vásárhelyen azért a fizetésért ki is rakják a ládákat. Küldöm a Specificatio mellett 10 darabban a szekerekkel csinált Contractusokat is; azokra is fel vagy írva: kinek mennyit fizettem Bécsben, és ők mire kötelezték magokat. Kilenc szekér erdélyi, és ezek együtt utaznak, együtt is érkeznek. Két szekér pedig a 10-ik Numerus alatt lévő contractusban temesvári. Mindössze kell még a szekereknek Vásárhelyen fizetni Rft. 920. Ezt fizettesd ki Bedetssel. A többit már én mind kifizettem Bécsben, s vámköltséggel, várakozáspénzzel és mázsálással együtt Rft. 607,48.

NB. A ládák 83 darabból állanak, a 84-dik numerus pedig egy viaszosvászonba

varrt pakéta, melyben az én Írásaim vagynak, pecsétem alatt.

A minap Bécsből megírtam neked: mi csoda numerosok alatt vagynak a köntösös ládáid a két leveles ládákkal együtt gyékényben varrva, a nagy vasláda és a nagy bronz asztali ütő óra; hogy ahhoz képest elhelyeztethessed őket az alsó boltos szobákba. Nem kell kivenni a Verschlagjából az órát, és a nagy vasládát, mert most jól vagynak elkészítve útra, és hadd álljanak úgy a mostani bizonytalan időben.

A két fiaimnak és Otsovszki Uramnak egyetmásokat, könyveiket, köveiket hasonlóképpen le fogom küldeni Vásárhelyre; már mikor eljöttem Bécsből húsvét első napján reggel, bé voltanak rakva, és a Cancellária Actáival hozzák utánam őket hajtón; innét aztán Debrecenbe vagy Váradra fogom küldeni; s onnét könnyebb leszén bévitetnem. Adieu! Isten hozzád! Többet nem írhatok, hogy el ne szalasszam a postát. Csókolom kedves fiaimat, és vélek együtt ajánllak az én Istenemnek oltalmába, gondviselésébe!

Édes Szívem! holtig híved,

G. Teleki Sámuel

29

Nagyvárad, 1797. május 11.

Teleki Sámuel — feleségéhez,

Bethlen Zsuzsannához

Édes Kedves Feleségem!

Vásárhelyről 25. ápr. írott leveledet örömmel vettem. Hála legyen Istennek,

hogy szerencsésen megérkeztél, és kisfiammal együtt friss egészségben vagy [...]

Eddig könyveink megérkeztenek Vásárhelyre, csak azon búsulok, hogy nem volt pénzed, hogy kifizessed a szekereket. Bár csak kölcsönkértél volna valakitől, ha Bedets otthon nem volt, amíg én bémehetek. Elküldöttem neked a szekerekkel való Contractusokat és a ládák listáját G. Toldalagi Ferenc Úrhoz adressált Copertában; nem tudom, vetted-e eddig? Tudósíts iránta; és a ládákat rakassad az alsó boltos száraz szobákba, amíg béérkezem; akkor elrendezem. Most Domokos innét visszaindulván hozzád, tőle küldöm a Bibliotheca épületeinek Delineatióját, hogy ahhoz képest a pallér csinálja meg, amíg bemenyek, az Überschlagot a szükséges materialékról és költségről, hogy az idén Isten segedelmével hozzá készülhessünk.

Már a békességben, nemigen lehet kételkedni, azonban az Udvar újra is szorgalmaztatja az Insurgens nemességnek kiállítását, és ugyan rajta vagyunk. Tegnap felírtam az engedelemért a Császárnak, hogy Erdélybe mehessek; és a Resolutiót itten meg kell várnom. A Domokos, Ferkó és Ocsovszki Uram Könyveit, mineraléit, ládáit, köntöseit, jó móddal bérakva, Bécsből lehozták Pestre, és onnét Liedemann Uram ide leindította. Mihelyt leérkeznek, innét béküldöm Vásárhelyre vagy Kolozsvárra, az Ocsovszki Uram ládáinak kolcsaival és a magam köntösös ládáimmal, nyerges szerszámaimmal, hámjaimmal együtt.

Amire szükségünk leszén Bécsben, onnét is felvitethetjük, mikor visszamenyünk. A Te köntösös ládáid a Könyves Verschlagokkal mentenek bé. Azok között vagyon a Máris ládája is, amint bérakta. Most többet nem írhatok; hanem kedves fiamat csókolom, és atyai áldásomat adom neki. Az Isten tartson meg, édes szívem, véle és többi Gyermekeddel együtt állandó jó egészségben, örvendetes állapotban, békességben!!

Édes Kedves Feleségem! holtig hív Társad.

G. Teleki Sámuel

N. Várad 11. May 797.

Ocsovszki Uramot szívesen köszöntöm; és csudálom, hogy fel is tette rólam, hogy elfelejtkezhettem volna portékáiról.

A szakácsunkot elhoztam magammal, s itt vagyon; most minden cseléd örömet eljött Bécsből, s szerencsésnek tartotta magát, aki eljöhett.

A három városi hintónk is most itt vagyon. Írd meg, Édes Szívem, hogy tetszik neked: bévigyem-é őket Erdélybe? vagy itt hagyjam, és mikor visszajövünk, ismét felvigyük magunkkal Bécsbe?

Tudósíts, Édes Szívem: ha leérkezett-é már a Porcellán Service, melyet küldöttem Bécsből szászsebesi Perceptorhoz utasítva, oly rendeléssel, hogy a sárdi Tisztartó onnét vitesse el Sárdra? és vagyon-é valami rendelés, hogy Sárdról felvigyék Vásárhelyre? mert ott szükségünk leszén reá, ha

én is bémegyek. Hát engemet hová szál-
latsz, Édes Kincsem, Vásárhelyen? mert
abban a nagy épületben ugyan szűk a szál-
lás.

30

Nagyvárad, 1797. június 11.
Teleki Sámuel — feleségéhez,
Bethlen Zsuzsannához

Édes Kedves Feleségem!

A hosszas elválás után való összejövetel
annál kívánatosabb, minél inkább közele-
dik; nekem már minden óra egy napnak tet-
szik, és alig várom a gyűlésnek és mustrá-
nak végét, hogy hozzád indulhassak. Mi-
helyt indulhatok, egy órát sem késem; és
reménlem, ezen hónapnak végén kedves
Gyermekeimmal együtt ölelhetlek. Adja az
én Istenem, hogy találjalak benneteket jó
egészségben, örvendetes állapotban!!! Én
Istennek hála frissen vagyok. Holnap el-
kezdve, három napokig gyűlést tartok, és
amiatt neked nem írhatván, ezen levelemet
előre írom, hogy innét egy postát se bo-
csássak üresen; de ha csak lehet, a gyű-
lés közben is írok neked. A mustra a gyű-
lés után lesz. Várom ide Generális Splé-
nyit, s resignálom neki a Commendót. Alig
várom, hogy vége legyen a katonáskodá-
somnak.

G. Eszterháziné, úgy hallom, tegnap ide
érkezett, de még hozzám nem küldött,
azért én sem mentem hozzá. Nem tudom,

miért. Kedves fiaimat atyai szívvel ölelem, és vélek együtt ajánllak, Édes Szívem, az Istennek gondviselésébe!!! holtig maradván:

Édes Kincsem! igaz Híved,
N. Várad 11. Juny 797.

G. Teleki Sámuel

B. Josika öcsémet és Ocsovszki Uramot szívesen köszöntöm.

P.S. Levelemnek végezése után megtisztele G. Eszterháziné, maga jövén hozzám G. Rhédei Mihálynéval, én is mindgyárt két óra múlva udvarlására mentem. Holnap reggel folytatja útját Bécsbe, és megkért, hogy köszöntselek szavával. Nálam volt tegnap Szt. Iványiné asszony is, és köszöntet.

Második P.S. 3-dik Junii datált leveledet, Édes Szívem, örömmel vettem. Fő vizsgálatásom az: hogy gyermekeiddel együtt jó egészségben vagy. Ha a Könyveimnek kirakásokra alkalmas helyet találsz a mostani épületben, már nemsokára én is bémenvén, meglátom. B. Wesselényinek pedig új tractust magam költségemmel nem építhetek; hanem azon légy, hogy B. Jósika segedelme által végeztessed el a B. Wesselényivel való osztályt is; mert meg kell tudnunk, mi a miénk, mi az övé; különben sem Vásárhelyen, sem másutt melioratiót, industriát nem tehetünk. Ilyen bizonytalanságban jobb lett volna meszet sem véteni és a szomszéd telket is meg nem venni, mert én addig, amíg nem tudom, hogy tiéd a vásárhelyi ház, ki sem rakatom a Könyveimet, ha helyek lészen is, hanem

inkább máshova vitetem őket. Most el
vagynak rakva, úgy elállhatnak addig. Ha
jó helyet nem találok nekik Erdélyben, ta-
lán csak visszavitetem Bécsbe, mert meg-
vallom, hogy a vásárhelyi lakáshoz nin-
csen már kedvem, amíg nem tudom, hogy
miénk a ház, és holtunk után is mi dispo-
nálhatunk belőle.

Akarom, Édes Szívem, ha a törvényes
dolgokban szerencsés leszen fáradozásod,
szorgalmatosságod. Eddig elég rosszul és
rák-lábon folynak. Talán Gyujtó helyre-
hozza.

Isten hozzád! többet nem írhatok.

31

Nagyvárad, 1797

Teleki Sámuel — feleségéhez,

Bethlen Zsuzsannához

[...] meg kell építtetnem haladék nélkül
Vásárhelyen a bibliothecát is, mert Köny-
veim sokáig bérakva kár nélkül nem állhat-
nak, azt sem tudom, ha az úton nem érte-é
valami víz őket; azt a nagy költséget pedig
nem tehetem, hogy ismét visszavitessem
őket Bécsbe, mert a hányódással, rázkódás-
sal is nagyon romlanak; már igen sok esz-
tendőket nem is ígérhetek magamnak, és
holtom után negyedikszer kellene Gyermek-
eimnek a vecturára azt a nagy költséget
tenni. Bizony nehéz nekem a könyveim s
írásaim nélkül Bécsben lakni, és mikor

eszembe jut, hogy azoktól megfosztatom, egészen elszomorodom, mert azokban volt ifjúságomtól fogva gyönyörűségem, időtöltésem, és már életemnek estvéjén azzal sem enyhíthetem unalmaimat. De megnyugszom az Istennek útáiban, és már abban találnám örökömet, ha egyszer láthatnám őket elrendelve a magok destinációjuknak helyén, ahol holtam után is a közjóra megmaradhatnak ...

32

Bécs, 1798. március 12.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Örömmel olvastam mind az Úrnak hozzam eresztett kedves leveléből, mind pedig a *Mercurius*ból az Úr fáradhatatlan igyekezetinek gyümölcsét. Bárcsak már magok a tudós írások is világosságra jöhetnének, kivált az eddig homályban volt régiségekre nézve! Ha az Isten leviszen és könyvesládáimat kibonthatom, én is talán számokat szaporíthatom. Most a *Naturalis Historiára*, *Oeconomiára*, *Chymiára* szerzek jó könyveket, melyekre feljövetelemtől fogva nagy költséget is tettem, hogy ezekre nézve se legyen közhaszonra szentelt gyűjteményemben fogyatkozás, mert úgy tudom, hogy az efféle könyvek Erdélyben legritkábbak, drágaságokra nézve nem is vevődhetnek, és talán nagy részben nem is ösméretesek.

Domokos fiam már lement Erdélybe, és tudom, hogy neki nagy tüze és buzgósága vagyon a Tudós Társaság munkálkodásának gyarapítására; de physicuma és temperamentuma nem ahhoz való lévén, mint-hogy a sok ülés, olvasás, írás és intensio egészségének nagy ártalmára vagyon, valamint személyesen, úgy mostan is, hozzám és házamhoz való jószívűségére kérem az Urat, hogy arra neki alkalmatosságot ne engedjen. Ha lassan siet, messzebb jut, ha kevesebbre igyekszik, többre érkezik. Moderata durant.

Továbbra szíves indulataiban ajánlott maradok, elkötelezett szolg.

G. Teleki Sámuel

Bécs, 12. mar. 798.

33

Bécs, 1798. április 26.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Küldöm ide zárva az itten találtatott leg-régibb erdélyi pecséteknek tökéletes és ügyes rajzolatjokat. Régebbeknek semmi nyomok nincsen.

Az én leindulásom halad kevés időig, míg tudniillik a fiammal nyomtatásban közlött történetnek bizonytalan következései kiborulnak. Ugyancsak reménlem, ha Isten segít, a jövő hónapnak végén leindulhatok; addig talán hozzá is készülnek embereim a vásárhelyi építésemhez, hogy ez idén a fundamentumot a földből kihozhassa. Most

ugyan az idők nem ahhoz valók, hogy ilyen pénzszűkiben olyan költséges épülethez fogjunk; de minthogy az idő utánam nem várakozik, és már életemnek estvéjére jutottam, minekutána közhaszonvételre rendelt Könyvesgyűjteményemre sok ezreket elköltöttem, már azoknak állandó hajlékot is, ha Istennek tetszik, kívánok építeni kimúlásom előtt, mert nem tudjuk a jövőendő idő mit hoz magával.

Eddig nagy hiányossága volt gyűjteményemnek a Naturalis Historiában, Mineralógiában, Chemiában és Oeconomicában, de már azt is Isten segedelmével kipótoltam, és a legnevezetesebb, szükségesebb és jobb könyveket majd mind megszerzettem. Talán ezeket is leküldöm.

Az Úrnak munkában levő jegyzéseit a Schlötzer könyvire alig várom, hogy láthassam: a minap a jénai *Literatur Zeitung*-ban ugyan fogoson és nyomoson recenseáltatott. Domokos fiam eddig megérkezett, és az Úrnak barátságába ajánlom.

Viennae 26. April 798.

G. Teleki

(A boríték hátlapján Aranka írásával: A Társaság Gyűlésén olvastatott, 6. May 798.)

34

Bécs, 1805. január 25.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Kedvesen vett levelire a Méltóságos Úrnak, mint reconvalescens, megcsoportozott írásaim között csak röviden válaszol-

hatok. Újesztendői jókívánságait pedig a Mlgs Úrnak hasonló szíves indulattal és teljes mértékben viszonyítom. Én az Újesztendői rút időben való kijárással Catarrhust kapván, nem kényeztettem, és hideglelés járult hozzá, de már jobban vagyok, csak még ki nem járhatok. Egyébiránt Istennek hálá mind jól szolgált eddig egészségem.

Bámulunk az elenyészett esztendőnek szüleményein: az Új mit fog szülni? Isten tudja. Semmire sem lehet calculálni. Én részemről kötelességemnek tételiben megnyugszom, és csak abban igyekezem, hogy minél kevesebb időm vagyon már hátra, abból annál inkább semmi el ne vesszen.

Viennae 25. jan. 1805. C. S. Teleki

P.S. Nem tudom, írtam volt-e a Mlgos Úrnak: hogy Mátyás magyar királynak orig. képét megtaláltam Strasburgban, és ott most copióáltatom a Bthecám számára.

Találtam még ugyanott egy Manuscriptus Codexit a Tacitus munkáinak, igen szépen pergamenre írva, mely a Mátyás K. budai híres Bthecájából idegenkedett el; ezt jure postliminii, jó drágán vettem. Janus Pannoniusnak is akadtam olyan versire és leveleire, melyek a Trajectumi Editióban sincsenek kinyomtatva: egy pergamenre írott Codexre itt akadtam, és azt most, mikor érkezem, magam conferálok abban a részben, ami már ki vagyon nyomtatva; a többit kiíratom. Sok jó variáns lectiókat is találtam benne. A másik Codex Velencében vagyon, és abból, ami még ki nincsen nyomtatva, Bibliothecarius Abbas Morelli

maga kezeivel kiírta számomra. A harmadik Codexet Bresciából várom: melyben sok nevezetes versek vagynak nyomtatatlan.

35

Bécs, 1809. február 3.

Teleki Sámuel — Aranka Györgyhöz

Méltóságos Király Tábla Bíró! Drága Kedves Jó Uram!

Az esztendőnek újulásával újabb tanúbizonyságát a Méltóságos Úr hozzám fenntartott jószívűséginek nagybecsű levele által igen kedvesen vettem. Jókívánásait a Méltóságos Úrnak teljes mértékben és hasonló indulattal viszonyítván. Sajnálva értem pedig gyengélkedő egészségit a Méltóságos Úrnak, de valamint kívánom, úgy reménlem is, annak a Kikelettel helyreállítását és még számos esztendőig állandóságát. Én Istennek jóvoltából már a 70. esztendőt elértem, és öregségemhez képest erőmmel, egészségemmel dicsekedhetem: melyet ha az Úr Isten megtart, a jövő nyáron szándékozom Erdélyt is meglátogatni. A fiam most Monachiumban vagyon, onnét Saxoniába utazik, ha a környülállások megengedik.

Azonban tapasztalt jóindulatában ajánlott, különös szívességgel maradok

A Méltóságos Úrnak elkötelezett szolg.
Bécs 3. febr. 1809 G. Teleki Sámuel

Bécs, 1811. november 23.

Teleki Sámuel — Tihanyi Tamáshoz

Mlgs Septemviralis Udvari Tanácsos Úr!
Különös drága jó Uram!

Nagy bizodalommal lévén a Méltóságos Úrnak hozzám való barátságában, bátorkodom kéresemmel terhelni oly dologban, amely engemet nagyon interessál. Volt K. fiscalis Ragály József Úr, lemondván a Procuratorságról, nála állott Processualis Leveleimmel Pestről lett elmenetelekor, egy Verschlagban rakva, felül a maga, alol pedig az én pecsétem alatt Pesten hagyta Bernát György Úr házánál, a kecskeméti kapun kívül, a két Pisztolynál; méltóztassék a Mlgs Úr azon levelesládát a megírt pecsétek alatt magához venni, s ottan száraz helyen conserválni jövő tavaszig, midőn lemenetelemmel személyesen átalvehetem.

Örvendem Szívemből, ha a Mlgs Úrnak egészsége bécsi curája után jól szolgál, és annak állandóságát kívánom. Én a múlt napokban főbeli szédelgéssel rosszul voltam, de már, Istennek hála, jobban vagyok, jóllehet még ki nem járhatok. Nem volt soha ez a nyavalyám, de most nem csuda.

Zsigmond Király Diplomáját *de Ordine Equitum Draconis* leíratam a Mlgs Úr számára is, és első jó alkalmatossággal leküldöm; méltóztassék el nem felejtkezni a né-

kem ígért Institutumáról a Szent György Ordójának. Én a Draco Ordójának címerét is lerajzoltattam a Diploma mellé, s azt is leküldöm.

Professzor Schwartner Úr felküldötte nekem az új *Statistikájának* első Tomussát Pro-papíroson, Bibliothecámnak díszére; és kértem 23-ik Septembris írt levelem által, hogy hátralévő Tomussait is ne sajnálja tőlem; de még eddig válaszát nem vettem. Kérem a Mlgs. Urat, emlékeztesse: én az árokat Conventions-pénzben köszönettel lefizetem, csak tudhassam. Továbbra is pedig a Mlgs. Úrnak barátságában ajánlott, elkötelezett szívességgel és különös respectussal maradok

Mlgs Úrnak engedelmes Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 23-ik Novembris 1811.

37

Teleki Sámuel — könyvtárosához,
Szász Józsefhez

Édes Szász Uram!

Kedvesen vettem a Kegyelmed tudósítását, annyival is inkább, hogy nyughatatlan voltam, ha a földindulás nem tett-é kárt a Bibliothecámban; de elvárom arról is tudósítását: hogy Kegyelmed miben foglalatoskodik a Bibliothecám körül, mit dolgozik, mit tanul etc. Hát vagyon-é valami becse

a Bibliothecámnak? Kik járnak oda vagy curiositásból, vagy olvasni?

Tiszt. Prof. Antal Uramot köszöntöm, és továbbra is a Bibliothecámra való vigyázatot ajánlván, minden jóknak kívánásával maradok

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Hát az asztalos mit dolgozik?

Bécs 3. Dec. 1802.

38

Bécs, 1803. március 17.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Vettem a Kegyelmed tudósítását dd°. 1^a. Mar., és köszönöm szorgalmatosságát a Dissertatióknak összeírásokban; de bár tudósított volna Kegyelmed arról is, hogy a téli nyirkosság, falaknak nedvességek vagy egerek által nem esett-e valami kár Könyveimben. Most márciusban volna ideje a portól megtisztítani és nyitott ablakkal (mikor száraz idő vagyon) megszellőztetni a Könyveket; és egyenként a tábláit a Könyveknek kívül-belől flannellel megdörögni. E végre Herbert vegyen a boltban vagy két sing gyenge lágy fél flanelt, és azt négy darabba vágván, négy törlő flanelt kell csinálni. Arra vigyázván, hogy a törléssel kár ne essék a Könyveknek leveleiben vagy tábláiban, hanem ügyesen

bánjanak vélek. A földház építését magyarázó könyvecskéket, a modellával együtt, kiadhatja Kegyelmed Kadácsi Uramnak; mert éppen arra a végre szerzettem őket, hogy Tiszteim megtanulják azon építésnek módját, és Jóságaimban introducálják. Továbbra minden jóknak kívánásával maradok:

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 17^a Mar. 1803.

39

Bécs, 1803. május 30.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Köszönettel vettem Kegyelmednek tudósításait dd°. 11. Mar. és 29 April. Amely árkosok a Magyar Újságokban hibáznak, azokat igyekszem megszerezni. Nem volt szükség kiírni azokat a Dissertatiókat, melyek már név szerint a Catalogusban ki vagynak nyomtatva; a többit pedig megköszönöm, ha jó renddel és bibliographice kijegyzi Kegyelmed.

Amely új könyvek accedálnak, azokat külön tegye Kegyelmed lemenetelemig, hogy Catalogusba írhassem.

Örvendem, ha a Bibliothecámnak látogatói szaporodnak, és akik olvasni akarnak, míg az olvasószoba elkészülhet, a Kegyelmed szobájában olvashatnak; de azon kí-

vül egy Könyvet sem kell senkinek kiadni. Observálja Kegyelmed, és observáltassa az olvasókkal is a Bibliothecának Törvényeit, és tartsa magát az Instructiójához, a Thecákat pedig mindenkor zár alatt. Jövő hónapban is, vagy 3 hét múlva ismét tisztogatni kell a Könyveket, hogy a molyok beléjek ne essenek. Tudósítson Kegyelmed, mikor az új Thecák tökéletesen el lesznek készülve. Azonban minden jóknak szíves kívánásával maradok

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

Bécs, 30 Maji 1803. G. Teleki Sámuel

40

Bécs, 1803. július 26.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Köszönettel vettem a Kegyelmed tudósítását dd^o. 14^a. Junii, és örömmel értem, hogy Bibliothecámban Istennek hálá semmi kár nincsen. Recommendálom Kegyelmednek, hogy ezután se legyen.

Jólesett, hogy Enyedre elküldötte Kegyelmed a Collegium számára kijegyzett Duplumokat; minthogy pedig azok között nem találtatott a *Schimek's Geschichte von Bosnien* in 8 — azt az Exemplart, amely a Bibliothecámban sub N° 3589/b vagyon, vegye ki Kegyelmed, és első jó alkalmatossággal küldje el Enyedre T. Prof. Benke Úrnak. Én itt mást szerzek helyibe. A néhai

B. Bruckenthal képit tétesse fel Kegyelmed a Bibliothecában, ahol helye lesz, Molnár asztalossal.

Viceispány Gyárfás Josef Úr írta nekem: hogy vagy 3 darab római régi köveket (:lapides literatos:) egynéhány darab ezüst és réz pénzekkel, rész szerint rómaiak, rész szerint erdélyi Fejedelmeké és Zápolya Királyé, küldött számomra Tiszt. Prof. Antal János Úr kezihez. Ezekről is tudósítson Kegyelmed. Írja meg azt is: hogy az új könyves és fegyveres Thécák már mennyiben készültenek el. Vagynak-e a Bibliothecának sok látogatói? és kik használják, olvassák a könyveket? Itt is készen áll bérakva, elküldés végett tíz Láda Könyv és 65 bronzírozott Büste. Továbbra is pedig szíves jókívánsággal maradok

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

Bécs, 26. July 1803. G. Teleki Sámuel

41

Bécs, 1804. május 15.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

MVásárhelyi kereskedő Petraskó Gergelytől küldök most sub N° 3to egy láda Könyvet: *Schopflini Histor Zaring. Badens.* 4° Tom. VII.; *Acta Acad. Natur. Curiosor.* 4°. Tom. XL.; *Kircheri Pantometrum* 4°. Tom. I.

Ezeket általvévén, rakja ki Kegyelmed egy üres helyre; amíg én is leérkezem, hogy ne kellessék a Könyvsorokat érettek az egész Bibliothekában megbontani. Még több is gyűl hozzájuk, mert Istennek hála, itt sok szép könyvekkel szaporodott a Bibliothecám, de most le nem küldhettem többet. Kérem Kegyelmedet, valamint eddig, úgy ezután is viselje jó gondjokat a Könyveimnek, hogy károm ne legyen bennük; a portól, molytól, penészedéstől, rongyosítástól, mocsoktól és a szurkos kezektől, a Flaccianus Cultertől őrizze őket szorgalmasan. Tiszt. Professzor Antal Uramot köszöntöm, és minden jókat kívánok:

Kegyelmednek igaz Jóakarója,

Bécs, 15. Maji 1804. G. Teleki Sámuel

42

Bécs, 1804. december 4.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Köszönöm a Kegyelmed tudósítását Bibliothecám iránt, azt pedig, hogy abban kár nincsen, annál is inkább. Viselje Kegyelmed továbbra is jó gondját, nyirkosságtól, molytól, egerektől és szurkos vagy piszkoló kezektől oltalmazza; mert nekem igen sok pénzemben áll, és nemcsak a jelenvaló, hanem a következő generationak is hasznára való. Jövő Márciusban ismét meg kell a könyveket tisztogatni egyről

egyre, a praescribált móddal. Májusban én is lemenyek, és akkor számba veszem az új Accessiókat is. Nem tudom, hogy eshetett, hogy Remetéről csak két Verschlag Mineralét vett Herbert, mert a Remetei Tisztem azt írja: hogy három Verschlagot küldött; mégpedig mind drága Stuftokat, azért mondja Kegyelmed Herbertnek: hogy engemet mindjárt tudósítson iránta, hogy járhaszak végire, mert engemet nagyon interesál. Kötelessége lett volna Herbertnek engemet eddig is tudósítani, mihelyt a Verschlagok megérkeztenek; de nem tudom, mi az oka, hogy nekem olyan ritkán ír. A Minéraléknak kirakásokra készült Kasteneket is májusra végeztesse el a lakatos-, üveges- és festőmunkával is, hogy leérkezésemmel kirakathassam a Köveket, mert innét is küldök tavasszal vagy 22 Verschlaggal.

Ha Gyujtó Úr vagy Kadácsi Úr bémennek, kérje Kegyelmed szómmal, hogy tudósítsanak: ha már megérkeztenek-e azok a buccovinai kövek, melyeket a sárói Tisztem előre kifizetett, és mennyiben vagyon a dolog.

Hát a Dissertatióknak Catalogusával mennyire mehetett Kegyelmed? Szép Curiositás a Kegyelmed Protocoluma, csak continuálja. T. Professzor Antal Uramot köszöntöm. Ugyan elfelejtett, mert levelit sem veszem. Továbbra minden jóknak szíves kívánásával maradok:

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

Bécs 4. Dec. 1804.

G. Teleki Sámuel

Marosvásárhely, 1805. aug. 28.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

A Bibliothecámban tapasztalván a Könyveknek kivált az északi falak felől nyirkosságokat és penészedéseket, hogy drága Könyveimben károm ne legyen, Bibliothecariusom, Szász Úr azokat ottan-ottan megvizsgálja, törölgesse és a falaktól távol tartsa, nevezetesen télen által egymásután. Szakaszonként az Olvasó Szobában és a maga szobáiban szárazgassa, kötelességibe teszem. Ezen Szobáknak béfűtésekre pedig Praefectusom, Kadácsi Uram rendeljen tűzifát is, hogy abba ne legyen fogyatkozás. Sign. MVásárhely. 28. aug. 1805.

G. Teleki Sámuel

Nagyvárad, 1806. január 21.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Ezen hónapnak 7-dik napján írott levelit Kegyelmednek mái postával vettem, és tudósítását köszönöm. A néhai boldogult Feleségemnek Magyar Könyveire készített Indexet csak tartsa magánál Kegyelmed, míg jövő nyáron az Isten engemet is leviszen.

A Bibliothecámban megnedvesült Könyveknek állapotjuk és nedvességeknek minéműségek iránt pedig bővebb és circumstantiális tudósítást várok; nem különben arról is: hogy a közelebb Kolozsvárról Bibliothecámba vitetett bécsi Könyvesládák közül micsoda Numerus alatt vagyon az, amelynek oldala el vagyon romolva, és ez a romlás minémű, hasadás-é, törés-é vagy bélyukasztás, és mekkora nagyságú, s mennyi részben lehet azon bélátni a Könyveket, mert felettébb nyughatatlan vagyok iránta. A Kegyelmed levelét még itten vehetem februáriusnak végéig; azért mindgyárt tudósítson; mert négy hét múlva szándékozom Isten segedelmivel Bécsbe felindulni. Azért is szeretném tudni: ha mind a 15 ládát a Bibliothecámba tették-é, és micsoda részibe a Bibliothecának; vagy máshová is, és micsoda helyre raktanak le belőlök, mert én megírtam volt: hogy melyiket hová tegyék, de senki nem tudósított iránta. Tiszt. Professzor Antal Uram is elfelejtkezett rólam, akit is köszöntök Feleségestől; és örvendetes új esztendőnek kívánásával továbbra is maradok

Kegyelmednek kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Nagy-Várad, 21. Jan. 1806.

Hát a Compactor dolgozott-é valamit a Bibliothecámban? micsoda Könyveket kötött bé és hogy kötötte?

Bécs, 1806. május 20.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

A Kegyelmed gondosságát és munkásságát Bibliothecámnak conservatiójában és kártól megőrzésében nagyra becsülöm, és köszönöm. Továbbra is kikérem, mert a Bibliothecám nekem kiváltképpen szívemben vagyon. Most a Catalogusának hátralévő darabjait akarom kinyomtattatni; erre nézve a jövő hónapban küldje fel Kegyelmed vásárhelyi Kereskedő Csiki Márton vagy más által a boldogult Kedves Feleségem Magyar Könyveinek Catalogusát, amelyet Kegyelmed magokból a Könyveknek titulusaiból újra leírt nagyobb accuratióval; mert az előbbeni Catalogus, amely nálam is itten megvagyon, igen hibáson vagyon írva, és abból ki nem nyomtathatom.

Szeretném addig kinyomtattatni, míg augusztusnak elein innét leindulhatok. Elvárom a Kegyelmed tudósítását a Bibliothecámnak állapotjáról is, és a Mineralis Kasteneknek készülletekről. Azonban szíves indulattal maradván

Kegyelmednek elkötelezett Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 20. Máji 1806.

Tiszt. Prof. Antal Urat szívesen köszöntöm.

Bécs, 1807. június 17.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Kegyelmednek 26. máji hozzám bocsátott leveliből megértvén októberben feljövő szándékát, írtam mái postával T. Prof. Antal Úrnak: hogy addig is, míg Kegyelmed kiindulna, rendeljen Kegyelmed mellé egy jó ifiat, akit Kegyelmed szoktasson a Bibliothecával való bánáshoz és a tőlem kiadott rendelkezéseknek, törvényeknek követésekhez, melyet Kegyelmednek recommendálok. Az egész Bibliothécát pedig, mikor kiindul Kegyelmed, szám és Catalogus szerint tisztában adja által az új Custosnak gondviselése alá.

Ami illeti Kegyelmednek Academiára menetelit, arról gondolatomat a mostani bizontalan környülállásokhoz képest októberben megmondom, addig talán az idő is utat mutat. Költséggel is örömet segítem Kegyelmedet, ha ígérete szerint Bibliothecáriusságra készül, és Academiákról visszajövetelivel általveszi állandóul Bibliothecámnak gondviselésit, bibliothecáriusi egész fizetéssel. Erre nézve szükséges leszén Kegyelmednek a Literaria Historián és nyelveken kívül Naturalis Historiát is, és nevezetesen Mineralogiát tanulni; hogy mindeniket a Collectióm mellett a tanulni kívánó Ifjaknak és Úrfiaknak privatim taníthassa, és azáltal mind a Publicumnak

szolgálhatson, mind pedig a maga fizetésit nevelhesse.

Úgy lehet, hogy augusztusban én is lerándulok, de októberben vissza kell jönnöm. Az 1805-ben leküldött könyveknek Catalogusok megvagyon nálam; de nem kell a ládákat lemenetelemig felbontani, mert sok írásaim vagynak közöttök összehányva. Elvárom a Kegyelmed tudósítását a Successora iránt; mikor béáll, hogy szoktatathatik. Azonban minden jóknak szíves kívánásával maradok:

Kegyelmednek elkötelezett Jóakarója,
G. Teleki Sámuel

Bécs, 17. Juny 1807.

47

Bécs, 1808. december 24.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Kedves Szász Uram!

Hozzám utasított leveliből örömmel érttettem jó egészségben lételit Kegyelmednek és tanulásának tárgyait; mindazok rész szerint szükségesek, rész szerint hasznosok; de azt ajánlom és kívánom, hogy amelyek különösen a Bibliothecariusi kötelességhez tartoznak, azokban magát utasítani és gyakorolni el ne mulassa; melyre nézve ha Prof. Eichstädtnek tanításával a jövő nyáron szerencsétlenek, nem bánom, ha fél esztendővel későbbre halad is Kegyelmednek hazajövedele, jóllehet azt alig várom, mert

addig a Verschlagban lévő Könyveimet sem rakattathatom ki, minthogy magam le nem mehetek. A fiam is ezelőtt négy nappal utazni indulván, azt reménlem, a jövő nyáron Jénába is megfordul.

Ha Kegyelmednek pénzre leszen szüksége, és Erdélyből a pénze fel nem érkezik, én a még hátra lévő 200 Ftot felküldhetem.

Szeretném tudni: ha Prof. Eichstädt Úr continuálja-e a *Diodorus Siculus*nak új kiadását; már két Tomussa kijött, nagy kár volna félbehagyni. Továbbra állandó jó egészségnek és a szükséges tudományokban kívánt előmenetelnek szíves kívánásával maradok

Kegyelmednek kész Jóakaró szolgája,
G. Teleki Sámuel

Bécs, 24. Dec. 1808.

Szükséges, hogy franciául is megtanuljon Kegyelmed, mert sok a jó francia Könyv Bibliothecámban. A Botanica pedig nem olyan szükséges, mint a Mineralogia. Sok időt is kíván.

48

Bécs, 1810. január 6.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Drága kedves Szász Uram! A múlt novembernek 20-dikán írt Levelit kedvesen vettem, az előbbinek távollétemben el kellett vesznie. Jólesett, hogy a múlt őszi kör-

nyúlállásokban Kegyelmed haza nem indult; hanem tanulásának folytatására Jénában maradt. Azt sajnálom, hogy Literaria Históriát nem hallgathatott; de reménlem, hogy ezt olvasás által kipótolja, meri igen szükséges Bibliothecáriusnak tudni. A Mineralogiát, nem kételkedem, annyira tanulta, hogy arra tett Collectiómat rendbeszedheti, és másoknak tanításokra is használhatja. Sok láda Könyvek és ásványok várják a Bibliothecámban Kegyelmedet, melyeket Académiára menetele után innét Vásárhelyre leküldöttem, és még nincsenek kirakva, minthogy azóta én sem mehettem le Erdélybe. Azért úgy intézze Kegyelmed tanulását és dolgait, hogy jövő tavasszal húsvétra vagy májusnak elein itt lehessen; mert én is szándékozom, ha Isten segít, májusban Erdélybe menni. Most én nem küldhetek Kegyelmednek Költséget, mert a Cursus igen rossz lévén, a pénznek transpositiója mind nekem, mind Kegyelmednek felette igen káros volna; erre nézve megszorítván a lehetőségig költségeit, amennyire elkerülhetetlen szüksége leszen, dequis conditionibus, kölcsönpénzzel is segítsen magán. Reménlem, hogy ezután a Cursus is javul a békekességben, mint most lenne a Wechselen való veszteség. Ha az Isten hazahozza Kegyelmedet, könnyebben segíthet magán, és én is Kegyelmeden. Azonban szíves jó indulattal maradok

Kegyelmednek igaz Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 6. Januar 1810.

Bécs, 1810. szeptember 11.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Örvendem szerencsés megérkezésit Tiszt. Uramnak, de azt reménlettem, hogy előbb vehetem tudósítását. Talán eddig már a könyveknek számbavételek is megeshetett, és mindenek tisztában adattanak által. Tudósítást várok iránta; várom azokat a Jegyzéseket is, melyeket Ocsovszki Uram kívánt a nyomtatandó Catalogus Supplemmentumainak emendatiójuk végett; úgy azokat is, melyeket én kívántam írásban, mert már nem halaszthatom tovább a Catalogusomnak kinyomtatását.

A Bibliotheca felső részibe rendelt Schubladenés nagy Kastent csak olyan hosszan kell csináltatni, hogy az oldalfélt való belső Mineralis Kasztenek commode kinyílhassanak.

A Pedellus- és szolgafogadás iránt írtam ennek előtte Kadácsi Úrnak; csak véle értsen egyet Tiszt. Uram Kegyelmed, és ha mi difficultás előadná magát, engemet tudósítson.

Nekem a Bibliothecám nagyon szívemen vagyon, és annak állapota igen interessál, azért ne legyen Tiszt. Uram Kegyelmed késedelmes szükséges tudósításával. A postapénzt a Számtartóm megfizeti az én Contomra. Tiszt. Professzor Antal Uramot szívesen köszöntöm, és ha nem terhelte ne-

kem írni, a levele egyúttal a Kegyelmed copertájában feljöhet. Azonban ajánlván különös bizodalommal a Bibliothecámnak gondviselésit, szíves indulattal maradok

Tiszt. Uram Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 11. Sept. 1810.

P.S. Az új Számtartómat nem ösmérem, de mondja meg Tiszt. Uram Kegyelmed: hogy kötelessége és illendő lett volna, mi-nekutána introducáltatott, hogy Levele által nekem jelentse, és engemet a reábízott dolgaimról, a házamnak, mobiliáimnak állapotjokról tudósítson; ezért amit elmulasztott, pótolja ki, és ennek utána tegye meg kötelességit a tudósításaival is.

50

Bécs, 1810. december 18.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Régen Várt Levelit Kegyelmednek dd° 29. oct. kedvesen vettem. Ha Kegyelmed gyakrabban tudósít, megköszönöm, mert engemet a Bibliothecámnak állapota nagyon interessál. A Postára való költséget mindenkor a számtartó fizesse ki. Örven-dem, hogy a Könyvek kár nélkül, tisztán adódtanak által; talán az eltévelyedett 3 apró könyvek is előkerülnek a Revisiókor.

Amely könyvek a nyomtatott Catalogusban nincsenek, de a Bibliothecában vagynak a Revisorius Catalogusba feljegyezve, azok innét 1800-ban mentenek le, és a Catalogusnak Supplementumába inferáltatnak. *The Antiquities of Athens* fol. London hibázik, mert a Bibliopola megcsalt, s ígérését meg nem tartotta.

Hibáznak még ezenkívül: *Statius in us. Delph. in 4° Theon. Alexand. 4°. Anacreon Maiftairii c. Alcaeo in 4° Empedocles de Sphaera 4°. Dresd. 1711. Polemonis Declamatio in 8°. Tolosae 1637. Nourry Apparatus. fol. Tom. II.,* mert ezekkel is szintén úgy megcsalattattam, és a háborús idők békövetkezvén, eddig meg nem szereztethettem.

Hibáznak továbbra: *Homer Oeuvres p. M. Gin. in 4°,* a két utolsó Tomus, amely még ki nem jött. De egészen megvagyon *in 8° Tomes VIII.,* melyek a Supplementumba kitétetnek.

Tacitus is, a Bodoni editiója 4 Tom. vagyon a nyomtatott Catalogusban, de csak kettő; mert a két utolsót még ki nem adta.

pag. 385. *Catal. Tom. II. hibásan nyomtatott; Trithemius loco Lottichius. De megvagyynak a Bibliothecában Trithemiusnak munkái in folio; hanem a nyomtatott Catalogusból per errorem kimaradtanak, a Cuspinianus munkáival együtt.*

Evangel Gothic. Benzeli ex. ed. Edw. Lyc. Sueciába rekedett, s még el nem jött. Amely könyvek a nyomtatott Catalogusban vagynak, de a N. Domokos fiam könyvei

közé elegyedtenek, azokat reponálni kell a maga sorába, az én Könyveim közé; mint Köhler *Geogr. s.a.t.*

Büsching's Magazin 4° a 12-dik és 13-dik Tomus Prony *Architectura hydraul.* a 2-dik Tomus. *Miscell. Notata MS. Beck Spec. per. publ. Boh.* 4°. *Christ. Gebetbuch.* 8°, *Hermannstadt. Emmerling Lehrbuch. d. Mineralog.* 8°. — kétségkívül azokban a ládákban lesznek, melyek 1805-ben s azután innét lementenek és még ki nem rakattanak.

Clairaut Theorie de la Terre in 8° vagy on, nem in 4°. Az *Angliai Liturgia* is in 12°, nem in 8°.

Menkenius De eo quod justum est circa Testim. Histor. in 8°, nem in 4°.

Burnet Reform, Angliae, németül in 8°, csak 1 tomus, több nem jött ki.

pag. Cat. 385. hibáson nyomtatott *Trithemius, Lottichius helyett Austr. parva.*

pag. 179. hasonlóképpen *Forgács loco Lubomirszky.*

pag. 349. *Jakobi Georg. hist. Stat. Tabell.* nem in 8°, hanem in 4° vagy on

Most egyebekről nem írhatok. A gyertyáról a minap tettem rendelést a számtartónak; egyebekben is ha rövidsége leszen kegyelmednek, jelentse nekem, mert azt nem akarom. Továbbra is jóindulattal maradván:

Tiszt. Uram Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs 18. Dec. 1810.

Bécs, 1810. december 18.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Köszönettel vettem tudósítását dd° 24. Dec. a.p. a Jegyzésekkel együtt. Már a Catalogust igyekezem leindulásomig kinyomtattatni. Azután kirakatom a még Verschlagokban lévő Könyveket is. Azonban ajánlom a kirakatottnak e tavaszon tisztogatásokat, és kikérem Kegyelmednek tudósítását: hogy e télen nem penészedtenek-e meg a Könyvek. A molyoknak fészkeket, tojásokat most martiusban kell elpusztítani.

Ocsovszki Uram küldött magokat, és én nemcsak kedvesen veszem a Kegyelmed gondoskodását a szép fáknak szaporítások iránt, hanem approbálom is jelentett intézeteit, és kérem, hogy azokat teljesítse is, egyetértvén a számtartómmal. Az eleven gyepű is igen jó és szükséges volna a Fűves kert körül, a Királykútra menő út és Poklos patak martja mellett. Azért ezt is recommendálom.

Hát a Bibliotheca mellett ültetett Pappelek hogy emelkednek és mi Statusba vannak?

Ne sajnálja Kegyelmed megmondani a Számtartómnak, hogy tudósítson szőlős-, gyümölcsös-, veteményeskerteimről, vendégfogadóimnak, épületeimnek állapotjokról. Mi vagyon még építeni hátra a Nagyfogadónál? Vagyon készen téglá? és szándékoznak-e a jövő nyáron többet vettetni?

Tiszt. Prof. Antal Urat köszöntöm, és minden jóknak szíves kívánásával maradok

Tiszt. Uram Kegyelmednek igaz Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 1^a Mar. 1811.

52

Bécs, 1811. április 26.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Későbbre válaszolhatok Kegyelmednek kedvesen vett levelire dd^o 22. febr. Örven- dem, hogy Bibliothecamba károm nincsen. A könyveknek tisztogatásokat ajánlom. Akarom, ha tetszése szerint való Librariust talált Kegyelmed, aki segedelmire lehet. Kadácsi Uram nekem semmit sem írt róla; ta- lán elfelejtette. Megköszönöm, ha a Disser- tatióknak egy jó Indexek készül.

Sajnálom, hogy a felsőbb esztendőkben leküldött Könyvesládáimat ki nem bontat- hattam eddig, mert azokban megvagnak:

1. Reuss, *Repertorium Commentationum a Societatibus Literariis editarum*. 4°. Göt- ting, 1801. Tom. VIII.

2. *Catalogus Bibliothecae Academiae Theresianae*. 4°. Viennae, 1801. Tomi XI. Ezekben ki vagynak nyomtatva a Collec- tiókban lévő Tractatusok titulussai, és nagy segedelmet lehetne találni. A Római, Görög és Olasz Antiquitások Thesaurussainak Ca- talogussok megvagnak a Bibliothecámban in 8°, sub Nr. 2587. 2588. et 2589/a.

A Historicus Scriptorok Collectiójoknak Indexek pedig megvagyon: in *Catalogus Bibliothecae Menckenianae* 8°. No. 2613/a; in Freheri *Directorium hist. med. sevi.* 4°. Götting, 1772. N° 1158/a; et Fincke *Index in Collect. Script. rer. germanicar.* 4°. Lipsiae, 1737. N°. 1158/b.

Szeretném tudni: ha már a Mineralis Thekák és az ezek közé rendelt Kasten elkészültenek-é tökéletesen, és hogy.

A Sinai munkáiból ki lehet íratni, amire szüksége vagyon Prof. Budai Úrnak; csak legyen író, mert a Librarius arra nem érkezik.

Továbbra Bibliothecámnak gondjaviselését különös nagy bizodalommal ajánlván, szíves indulattal maradok

Tiszteletes Uram Kegyelmednek igaz Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs 26. ápril. 1811.

P.S. Ha miben rövidsége volna Tiszteletes Úrnak Kegyelmednek, tudassa velem; jó szívvel teszek róla.

T. Prof. Antal Uramot köszöntöm.

53

Bécs, 1811. június 18.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes kedves Szász Uram!

Kedvesen vettem 7^{dik} Maji írt tudósítását; örvendem, hogy eddig semmi károm nincsen a Bibliothecámban, és recommen-

dálom továbbra is annak jó gondviselését Tiszt. Uram Kegyelmednek. Most nyomtatatom a Catalogusnak 3^{dik} Tomussát is, és mihelyt elkészül, azonnal hozzáfogatok az innét 1805-től fogva leküldött könyves Verschlagoknak kirakatásához is, hogy már valaha legyen jó rendben az egész Bibliothecám.

Nem tudom, ha már az asztalos elkészítette-é a Mineralis Thécákat és a nagy fiókos asztalt a Galeriába. Már én e nyáron le nem mehetek a Dieta miatt; megvállik ősszel! és ha későn menyek, ott telelek tavaszig.

Köszönöm a Kegyelmed szorgalmatosságát a Ms-tumok szaporításokban és conferálásokban, és továbbra is kikérem. Amit lehet találni és ami megérdemli, le kell írni.

Kedvesen veszem a fáknek és elevenkereteknek gyarapításokban való gondoskodását is Kegyelmednek. Akaratom és hírem nélkül esett a közép-allée-beli fáknek megnyírbálása; azért azt nem kell continuálni; a kiveszett fák helyett pedig újakat kell ültetni. Az akác- és egyéb magoknak használását is ajánlom.

Örvendem, hogy ha nagy nehezen is, ugyancsak előkeríthettem a Kegyelmed elveszett ládáját. Eddig talán levitte Petráskó.

Továbbra is pedig szíves indulattal maradok

Tiszt. Uram Kegyelmednek Köteles Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs 18. Juny 1811.

P.S. Augustinovics Udvari Agens Úr Vársárhelyre menvén, lássa Kegyelmed jó szívvél; és ha olyan jó leszen, hogy felhozza, küldjön fel általa vagy négy Exemplárt a Collegium Thecajában álló Exemplarjaiból a Catalogusomnak első Tomussából.

NB. itt csak négyre vagyon Commissio, de én elhibáztván ötöt küldettem, amint megtetszik Öexcellenciájához (1811. Aug. 20-kán) írt levelemből és annak impurumából is. Szász Joseph Bth.

MV. 1812. Apr. 7-kén.

54

Bécs, 1811. szeptember 10.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Köszönettel vettem 20. Aug. tett tudósítását Kegyelmednek és annak örvendek, hogy Bibliothecámban eddig semmi kár nincsen. Már nyomtattatik a Catalogusomnak hátralévő része is, és mihelyt elkészül, leküldöm, hogy a Ládákban lévő Könyveim is jó renddel aszerint számba vétessenek és kirakattassanak, csak elférjenek.

Kedvesen veszem, ha a Librariussal hasznos MS-kot írat Kegyelmed számomra, és szeretném tudni: mik legyenek azok.

A Dissertatióknak Indexe igen szükséges a használásra, de nagy és unalmas munka; azért Kegyelmed úgy dolgozzék rajta, hogy

gyengélkedő egészségit és mellyit el ne rontsa, hanem kímélje meg, és curáltassa jó móddal, mert bizony nagyon sajnállanám betegeskedésit. Még Augustinovics Agens fel nem érkezett; Praefectus Kadácsi Uramnak sem vettem Levelit.

Igen akarom, hogy a Kegyelmed ládája megkerült és kár nem esett benne. Nevem napjára kinyilatkoztatott jókívánásait pedig szíves indulattal viszonyítom, és továbbra is maradok

Tiszteletes Uram Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs 10. Sept. 1811.

Köszöntöm T. Professzor Antal Uramot, ha szinte rólam elfelejtkezett is.

55

Bécs, 1812. március 20.

Teleki Sámuel — Szász Józsefhez

Tiszteletes Kedves Szász Uram!

Igen sajnálva értem egészséginek gyengeségit, és annak helyreállítását kívánom. Éljen curával, kímélje meg magát a dologgal is, hogy tovább használhasson a Publicumnak.

A Donát Antal Úrnál található Artikulusoknak leíratásokat ajánlom, amennyiben a Collectióból kimaradtanak.

Kegyelmed méltó kívánságának örömet teszek eleget ide zárt Comissiom által; bár

eddig is jelentette volna! A Librariusnak fizetésit is ahhoz képest adja ki Kadácsi Uram. Amíg én élek, gondom leszen arra, hogy Tiszt. Uram Kegyelmednek rövidsége ne legyen szolgálatomban. Az én indulatomhoz pedig nem férkezhetik az a képzelet, *hogy az öregeknek szolgálatjuk nem kedves*; mert én, mennél öregebb a szolga, annál inkább becsülöm, és körülöttem is olyanok vagynak, akik mellettem vénültek.

Kedvesen venném, ha gyakrabban írna nekem Kegyelmed. A Postapénzt fizesse a Számtartó. Elvárom pedig Kegyelmednek egészségiről is tudósítását; mert ha az helyreáll, szeretném jövő Tavasszal kirakatni a Verschlagokban lévő Könyveimet, addig is, míg magam lemehetek, hogy kirakva találjam. Melyről én előre utasító Rendelésemet Írásba fogom küldeni. Azonban is szíves jóindulattal maradok

Tiszteletes Uram Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

Bécs 20. Mar. 1812. G. Teleki Sámuel

Írja meg kegyelmed nekem azt is, hogy eddig mennyi adósságot tett Szolgálatomban.

56

Bécs, 1812. június 23.

Teleki Sámuel — Szász Péterhez

Bizodalmas Jóakaró Szász Uram!

Igen sajnálva értettem nemcsak magamra, hanem a Publicumra nézve is Jó Biblio-

thecariusomtól oly igen hirtelen és váratlan halál által megfosztatásomat. Nyugodjék csendesen! Írtam T. Professzor Antal Uramnak, hogy Praefectusommal fizettesse ki, ha mi még hátra volna fizetésiből, a Patikabeli Contóval együtt. A Májusban Petraskó által leküldött Könyvesláda iránt tettem volt rendelést Néhai Szász József Uramnak levelem által (:melyet vásárhelyi Számtartómnak Postán accludáltam:), melynek teljesítése végett ne sajnálja Kegyelmed azon Levelemet általadni T. Professor Antal Uramnak, azzal a jelentéssel: hogy azon Levélben ugyan 120 Exemplárt írtam, hogy küldök a Bibliothecám Catalogussából, de 150 Exemplárt küldöttem. Kérem ennek felette Kegyelmedet, hogy Néhai Testvérinek papirosai között, ami Bibliothecámra tartozó Jegyzések és Írások volnának, azokat adja által T. Professzor Antal Uramnak pro conservatione, és engemet is tudósítson iránta, aki elkötelezett jó indulattal maradok.

Kegyelmednek kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs 23. Juny 1812.

57

Bécs, 1817. szeptember 3.

Teleki Sámuel — könyvtárosához

Bibliothecarius Kelemen Márton Úrnak
Kedves Kelemen Uram!

Kegyelmed levelit vettem dd° 14. Sept.,

és ha el nem végezheti Kegyelmed a Könyveknek kívánt Consignatióját ezen az ősön, halassza el jövő tavaszra. Sat cito, si sat bene erit.

Még küldök le innét az ősön két láda Könyvet. Ezek is a Consignatióba mehetnek.

Ami illeti a Bibliotheca Scribáját: értsen egyet Kegyelmed iránta Kedves Fiammal; és szerezzenek olyant, aki megbízható, alkalmas, ügyes és jó moralis characterű ember legyen; a Collegiumbeli tanulással vagy tanítással pedig el ne foglaltassék a Bibliothécába való kötelességitől. A Bibliothécában is eleget tanulhat, ha tanulni akar; melyről tudósítást várok. Örömmel értem, hogy nincsen kár a könyveimben, és bízom a Kegyelmed hívségiben és szorgalmatos gondviselésiben, hogy ezután sem leszen; melyre nézve is recomendálom Kegyelmednek: hogy a Bibliothecám Törvényeit szorosán observálja, és az olvasókkal is observáltassa, hogy el ne rongálják azokat a drága Könyveket. Vigyázzon Kegyelmed arra is: hogy custer flaccianus vagy piceata manus ne férjen a Könyveimhez. A számtartó pedig szorgalmatosan separtesse a kéményeket, kürtöket, vigyázzon az istállóknak is pipázásra, gyertyára, hogy tűz ne támadjon. Továbbra elkötelezett jóindulattal maradok Kegyelmednek.

Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 3. sept. 1817.

P.S. Mikor nekem ír Kegyelmed vagy tölem levelet veszen a Postán, a postapénzt fizettesse a Számtartóval, az én pénzemből.

58

Bécs, 1817. december 3.

Kedves Kelemen Uram!

Kegyelmed tudósítását kedvesen vettem, és igen akarom, ha olyan ügyes és biztos Scribát szerzett Kegyelmed a Bibliothecámba, aki megfelel a kötelességeinek nyugodalmomra. Kívánnám írását is látni.

Megköszönöm, ha M. Tabulae Assessor Donath Antal kiadja a még hátralévő Dietalis Articulusokat, és Kegyelmed correcte leíratja Bibliothecám számára. Örömet értem, hogy Bibliothecámnak olvasói vannak; csak a Könyveimnek használásokban observáltassa Kegyelmed, és observálja maga is a Bibliotheca Törvényeit, hogy a Könyvek el ne hurboltassanak, meg ne csonkíttassanak, annyival is inkább el ne vesszenek. Az olvasószobán kívül nem kell őket kiadni.

Azt is ajánlom Kegyelmednek: hogy a Könyvek szorgalmasan tisztogattassanak, és a molytól, nyirkosodástól, penésztől őrizzessenek.

A Collegium thecájában álló Exemplárból (küldjön fel nekem Kegyelmed jövő tavasszal feljövő kereskedő által négy Exemplárt) képestől, Bibliothecám Cataló-

gusának Első Tomussából, a tiamnak is hírével; és akkor tudósítson: hány Exemplár marad a Collegium Thécájában és hányat adtanak el eddig belőlek.

Továbbra is minden jóknak kívánásával maradok:

Kegyelmednek Kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 3. Dec. 1817.

59

Bécs, 1818. január 27.

Kedves Kelemen Uram!

Örömmel értem Kegyelmed leveléből, hogy Bibliothécámban olvasók használják Könyveimet, csak arra vigyázzon Kegyelmed, hogy el ne hurbolják vagy mocskolják őket, és culter flaccianus ne férjen hozzájuk. Jövő tavasszal is küldök le két vagy három láda könyvet.

Köszönje meg Kegyelmed szómmal Procurator Técsi Dániel Úrnak és Perceptor Szász Péter Úrnak azokat a könyveket, melyeket beadtanak Bibliothécámba, és nagyra becsülöm jóindulatjokat, hogy közhasználásra szerzett Gyűjteményemet szaporították.

Jövő tavasszal feljövő m. vásárhelyi biztos kereskedő által küldjön fel Kegyelmednek hat képes Exemplárt a Catalogusomnak 1-ső Tomussából, azok közül, melyeket a Collegium Bibliothécájában deponáltattam, mert itt sokan keresik [...]. Tudas-

son Kegyelmed: mennyire mehetett tavaszig a Bibliothécának elrendezésével és a könyveknek elhelyeztetésekkel, numerisatiójokkal s béírásokkal. Arról is gondoskodjék: hogy hová és hogy rakhatja az innét tavasszal leküldendő Könyveket.

Azonban minden jóknak és örvendetes Új Esztendőnek kívánásával maradok Kegyelmednek Kész Jóakarója,

G. Teleki Sámuel

Bécs 27. Jan. 1818.

60

Bécs, 1818. április 13.

Kedves Kelemen Uram!

Kegyelmed Leveleit dd° 16. Febr. és 21. Martii kedvesen vettem, és munkásságát a Bibliothécámban köszönöm; elvárván tudósítását, mikor kipakolt könyveknek a re-visorius Catalogusba béírásokat, numerizálásokat és sorba rakásokat elvégzi. Addig nem is küldöm le innét a Bibliothecám számára bepakolt új könyveket, hogy ne szaporítsam a Kegyelmed dolgát; annyival is inkább, hogy nem tudom: hogy és hol intéz [...] helyet kirakásokra.

Az olyan Tomusok iránt, melyekben különböző munkák vagynak összekötve, azt kell observálni, hogy abba a sorba tétessenek, ahová tartozik az előtkötött munka; a többit inferálván a Materiák szerint való Classisokban és megjegyezvén a Catalo-

gusba, hogy micsoda munkához vagynak kötve.

Petraskó a felküldött Catalogusokat megadta.

Nekem szívemen vagyok a Bibliothecám, és megnyugtatómat találok abban a reménységben, hogy Kegyelmed annak gondviselésiben megfelel bizodalمامnak. Kérem azért: hogy rendeléseimet és Bibliothecámnak Törvényeit observálja, és az olvasókkal is observáltassa szoros vigyázattal. Szükséges most tavasszal a könyveket is a portól, molyoktól megtisztítani, szellőztetni száraz időben, nedvességtől, penésztől oltalmazni. Vigyázni és vigyáztatni kell arra is szorgalmasan, hogy az udvarban vagy az udvar körül a szomszédságokban tűz ne támadjon. Elvárván továbbra is Kegyelmed tudósításait, elkötelezett jóindulattal maradok Kegyelmednek Kész jóakaró Szolgája,

Bécs, 13. Apr. 1818. G. Teleki Sámuel

61

Bécs, 1818. augusztus 12.

Kedves Kelemen Uram!

Örömmel értem 3 Julii írt leveliből Kegyelmednek, hogy Bibliothecámban semmi kár nincsen, és hogy Kegyelmed a könyveknek dislocatiójában előhaladott. Igen akarom, ha a könyvek minden Fachban egy-egy renddel rakattathatnak, csak he-

lyek legyen; de a minap is küldöttem Csiki által egy nagy Verschlag könyvet, itt is, Istennek hála! még sok vagyon, és ha a könyvek szaporodnak, a Thecák pedig a Bibliothecának szűk volta miatt nem szaporíttathatnak, nem képzelem, hogy lehessen elkerülni a két renddel való kirakást addig, míg a Bibliotheca egy szárnnyal bővíttethetik; mely iránt nekem [tervem] is vagyon, de azt talán csak a Fiam viheti tökéletességre.

A nyirkosságnak eltávoztatására pedig azt gondolom, hogy jó volna a Bibliothecát kívülről körös-körül ásatni két schuh mélységre, és a fekete [...] föld helyit jóféle sárga agyaggal bétölteni és keményen bédöngöltetni, mert a jó agyag eltávoztatja a kőfaltól a nedvességet.

Ha már az Erdélyi Diaetalis Articulusok a Donath Antal Úr collectiójából mind leírattnak Bibliothecám számára, tudósítson Kegyelmed: hogy hány Articulusok és micsoda esztendőkről accedáltak azokhoz a [...] -hoz, melyek feljegyezve vagynak pag. 189. Catalog. Tom. III., hogy azokat is a Catalogusomnak kinyomtatandó 4-ik Tomusában feljegyezthessen.

Továbbra is, drága Bibliothecám jó gondviselésinek bizodalmas ajánlása mellett, szíves indulattal maradok

Kedves Kelemen Uram Kegyelmednek
Kész Jóakaró Szolgája,

Bécs, 12. aug. 1818. G. Teleki Sámuel

Bécs, 1818. november 6.

Kedves Kelemen Uram!

Kegyelmednek tudósításait dd° 15. Sept. és 10. Oct. kedvesen vettem, és örvendek, hogy az innét leküldött könyvek kár nélkül leérkeztenek. Megköszönöm Kegyelmednek, ha azokat is a Systema szerint magok sorokban jó móddal elhelyeztetni és numerizálja. Nagy megnyugtatósomra van, hogy kedves Fiam relatiója szerint is a Kegyelmed gondossága által a Könyveim tisztán állanak és takaríttatnak.

A nedvességnek bizonyosabb eltávoztatására, ha szükséges, lehet a Bibliothéca alsó résziben a Thecákat, hol a Foliantok állanak, deszkával megbéreltetni; csak nagy vigyázat legyen, hogy annak alkalmatosságával a mesteremberek és napszámosok által kár ne essék a könyvekben s azok el ne lopattassanak. A Bibliothéca Törvényeinek szoros megtartását és tartatását most is recommendálom Kegyelmednek. Az olvasószobán kívül ki se adja senkinek Könyveimet. Ha G. Teleki Mihály kedves öcsém a Mátyás Király és Bethlen Gábor Fejedeleme képeit copiáztatni kívánja, biztos jó Pictorral copiáztathatja vagy a Kegyelmed szállásán, vagy az olvasószobában; de azokon kívül nem adhatom; ott is vigyázni kell, hogy a képekben valami kár ne essék. Vizsgálja meg Kegyelmed: hogy az 1808-beli *Göttingai Gelehrte Anzeigek* között

nem hibázik-é a 26. Stück d. 13 Febr. és engemet tudósítson.

Doktor Szotyori Urat szívesen köszöntöm; tudósítását dd° 13. Octobr. igen kedvesen vettem, s köszönöm.

A Fiam, Menyem, Unokáim Istennek háláfrissen és jó egészségben nagy öröömre vagynak.

Továbbra minden jóknak szíves kívánásával maradok

Kegyelmednek Kész jóakaró Szolgája,
Bécs 6. Nov. 1818. G. Teleki Sámuel

63

Bécs, 1818. december 22.

Kedves Kelemen Uram!

Kegyelmed tudósítását dd° 29. Nov. a.c. kedvesen vettem. Köszönöm szorgalmatosságát a Könyveimnek dislocatiójokban, de jól cselekedte, hogy elkezdett munkájának folytatását tavaszra halasztotta. A Bibliothéca alsó falának deszkával béreltetése is csak tavasszal legyen.

A *Göttingai Gelehrte Anzeigek* között hibázó darabot A. 1808 N° 26. ide zárom. Jó Compactossal ragasztassa bé jó móddal Kegyelmed a maga helyire. Most is recom-mendálom Kegyelmednek a Bibliothéca Törvényeinek szoros megtartását; a tűzre, pipára, gyertyára való ügyelést is, és a ké-ményeknek tisztán tartásokat. Örvendetes

Új Esztendőnek és minden jóknak szíves
kívánásával maradván Kegyelmednek

Kész Jóakaró Szolgája,

Bécs, 22. Dec. 1818. G. Teleki Sámuel

64

Bécs, 1818.

Kedves Kelemen Uram!

Köszönettel fogadtam nevem napjára le-
veliben foglalt áldásait Kegyelmednek; és
azokat mindennemű jóknak s állandó jó
egészségnek kívánásával viszonyítom.
Örömmel értem, hogy Bibliothecámban sem-
mi kár nincsen, és hogy Kegyelmed a
Könyveknek dislocatiójokban is már előre-
haladott. A kibontatlan Könyvesládákat is
vegye jó rendbe, s numerizálja a sorokban;
engemet pedig tudósítson, mikor azokkal is
dolgát elvégzi. Azonban elkötelezett jóin-
dulattal maradok

Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája

G. Teleki Sámuel

Bécs ... 1818.

P.S.... Levelemet adja meg Doktor Szo-
tyori Úrnak.

65

Bécs, 1819. július 10.

Kedves Kelemen Uram!

Köszönettel vettem Kegyelmednek meg-
nyugtató tudósítását az iránt: hogy Biblio-
thecámban semmi kár nincsen, és Kegyel-

med tavaly elkezdett munkáját is bévégzte.

Akarom, ha Kegyelmednek érkezése esetén, azokat az apróság Munkákat is revideálni, melyek eddig a revisorius Catalogusból kimaradtanak, és külön Consignatióban specificálni.

Az innét nemsokára leküldendő könyveknek helyek nem lévén a Bibliothecában, megírtam a Fiamnak, hogy azoknak kirakásokra egy különös szobát rendeljen, míg a Bibliothecát megnagyobbíthatja még egy szárnnyal. [...]

A békötetlen könyveket pedig a Fiam hírével és contentusával lassanként köttesse bé Kegyelmed, hogy el ne rongyosodjanak. Továbbra elkötelezett jóindulattal maradok:

Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,
Bécs 10. Julii 1819. G. Teleki Sámuel

Levelemnek bévégzése után kedvesen vettem a Kegyelmed tudósítását dd° 28 Junii a Tableau-nak és Catalogusoknak leérkezések iránt is, és azt is köszönöm, hogy Gyermekeimnek egészséges állapotjokról megnyugtatót.

Bécs 20. Julii 1819.

66

Bécs, 1820. november 23.

Kedves Kelemen Uram!

Kedvesen vettem a kegyelmed levelét dd 4. Nov. és abban foglalt Tudósításait.

Születésemnek napjára írt jókívánásait pedig mindennemű jóknak szíves kívánásokkal viszonyítom. Örvendem, hogy Bibliothecámban semmi kár nincsen, és továbbra is annak ügyes gondviselésit Kegyelmednek nagy bizodalommal ajánlom. Eddig vehette Kegyelmed azon 4 ezer könyvbe való címereket, melyeket azelőtt négy héttel az ifjú Csiki Márton Kereskedő által küldöttem; nyomtatatok azokhoz többeket is, csak írja meg Kegyelmed: mennyire leszen még szüksége a kezénél lévőkön kívül.

Vettem a Kazinczi Ferenc Úrtól tavaly Bibliothecámnak ajándékként küldött Nyomtatványoknak is Consignatióját, és itt lévő Catalogusomban inferáltattam. Jól cselekedte Kegyelmed, hogy azt az új Scriptorral íratta; kinek is tiszta írásával igen contentus vagyok, és a Fiam relatiója szerint reménylem, hogy egyebekben is, a Kegyelmed utasítása alatt, megfelel kötelességinek, s érdemelni fogja bizodalma-
mat.

Elvárom pedig továbbra is Kegyelmed tudósításait a Bibliothecámnak állapotjáról és abban való munkálkodásáról, mert a Bibliothecám nagyon szívemen vagyok.

Azonban elkötelezett jóindulattal maradván Kegyelmednek kész jóakaró Szolgája
Bécs 23. Nov. 1820. G. Teleki Sámuel

Bécs, 1821. január 9.

Kedves Kelemen Uram!

Múlt decembernek 17-dikén írt levelit kedvesen vettem, és abban foglalt újesztendői áldásait mindennemű jóknak, állandó egészségnek, sok számos esztendőknék szíves kívánásokkal viszonyítom.

Örömökre s megnyugtatósomra vagyok, hogy Bibliothecámban semmi kár nincsen, és teljes bizodalmom vagyok a Kegyelmed tapasztalt gondosságában és szorgalmatosságában, hogy továbbra is épségben, bátorságban conserváltatik és rendelésem szerint használtatik.

A szükséges címereket jövő tavaszra ki nyomtattatom, és leküldöm, hogy a könyvekbe felragasztassanak.

Múlt Októberben ifjú Csiki Márton kereskedő által, egy Verschlagban, Zejk Dániel kedves öcsémnek adresse alatt, leküldöttem ezer exemplárokat a Kis-Biblia cím alatt nyomtatott könyvből, és arra kértem levelem által nevezett öcsémet: hogy azokat adassa el kiszabott áron, és az érettek bévejendő summát fordíttassa a Szt. Miklós utcában most épülő Ispotálybeli reformatum Templomnak építésére; melyről foundationális levelemet is az Öcsémnek accludáltam, hogy tétesse az Ecclesiának Ládájába; de azóta semmi válaszát sem vettem az öcsémnek, azt sem tudom: ha volt-e Vásárhelyen, vette-e azon Exemplárokat

Levelemmel együtt, és miképpen distrahálta az Exemplárokat; azért Kegyelmed járjon végire a dolognak, és engemet minél hamarabb tudósításával nyugtasson meg iránta.

Azonban elkötelezett jóindulattal maradok: Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs 9. Jan. 1821.

P.S. MVásárhelyi számtartóm, Halászi András, fizesse ki Cassámból ezen levelemért a postapénzt.

68

Bécs, 1821. május 25.

Kedves Kelemen Uram!

Hozzám utasított leveleit dd° 23 Jan., 19. Mar. és 9 Maji e.e. kedvesen vettem, és tudósításait köszönöm, mert semmi sincsen inkább szívemen, mint Gyermekeimnek s Bibliothecámnak állapotjuk; azokban kívánnok holtam után élni és Hazámnak használni.

A Kis Bibliákról vettem Zeyk Dániel kedves öcsémnek is válaszát. Sajnálva értem Dr. Mátyusnak váratlan halálát, és nagyra becsülöm Bibliothécámhoz való jóindulatját.

A Városnak fennforgó periről vettem a N. Magistratusnak is levelit, és kötelességem szerint különös figyelmességgel le-

szek, hogy abban az Igazság kiszolgáltatás-
sék.

Könyvekbe való címereket küldök most
Petráskótól Bibliothecám számára: nagyob-
bakat N° 800, kisebbeket N° 15 000. Aján-
lom azoknak béragasztásokat, Bibliothe-
cámnak továbbra is szorgalmatos jó gond-
viselésivel. Kegyelmednek nagy bizoda-
lommal, elkötelezett jóindulattal maradván:

Kedves Kelemen Uram Kegyelmednek

Kész Jóakaró Szolgája,

Bécs 25. Máji 1821. G. Teleki Sámuel

P.S. Petráskónak leindulásáig el nem ké-
szülhetvén mind a 15 000 kisebb címerek,
azokból most 11 500 címet küldhetek; a
hátramaradott 3500 címereket is első jó al-
kalmatossággal leküldöm.

69

Bécs, 1821. december 18.

Kedves Bibliothecárius Kelemen Uram!

Kedvesen vettem a Kegyelmed tudósítá-
sát dd° 12 novembris a Bibliothecámról
és abban való foglalatosságairól; születé-
semnek napjára írt áldásait pedig minden
jóknak szíves kívánásával viszonyítom.

Az újabb szerzemény Könyveknek elhe-
lyeztetések iránt jelentett Planumát Ke-
gyelmednek igen approbálom, csak helyet
találjon üresen a Thécában elhelyeztetések-
re: mert úgy könnyebben lehet használni is,
tisztogatni is a Könyveket, mint duplásan

állanak a Thécában, melyre nézve a soroknak duplázásokat csak úgy javallottam, ha különben nem lehet helyet találni az új könyveknek. Kérem pedig Kegyelmedet, hogy a Könyveknek szorgalmatos tisztogatásokat, szellőztetéseket és penészedéstől védelmezéseket el ne mulassza: hogy a moly s penész által meg ne vesztegessenek a könyvek.

Kolozsvárra utasítottam Kedves Leányomhoz a Bibliothecám Catalogussa V. Tomussának Continuatióját, melyben vagy-nak consignálva a Kegyelmed innét elme-netele után eddig szerzett új Könyvek, hogy azokat tudhassa, és Bibliothécában Consignatiókhoz ragaszthassa [...] A Paquetában tettem a kedves leányom számára egy könyvet is: *Frage [...] Kinder in 8^{dik} Zürich 1816.* oly megjegyzéssel: hogy a Leányom bizonyos jó alkalmatosságtól küldje Kegyelmedhez Vásárhelyre, melyet midőn veszen Kegyelmed, azon könyvet adja által a Fiamnak, engemet pedig tudósítson. Továbbra is elkötelezett jóindulattal maradok Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Bécs, 18^{dik} Decemb. 1821.

70

Bécs, 1822. január 27.

Kedves Kelemen Uram!

Igen kedvesen vettem Kegyelmed tudósítását dd^o Dec. 1821., és a Bibliothécámra

nézve jelentett intézetét s munkáit approbálom.

Köszönöm Kegyelmednek, hogy a N. Cserei Ítélmester Diplomáinak leírásokkal szaporította Collectiómat.

Örvendem, hogy sok olvasók használják könyveimet, csak el ne rongálják őket, és a Bibliothécából ki ne vigyék, observálván a Bibliothéca Törvényeit.

Újesztendői áldásait pedig Kegyelmednek minden jóknak, állandó egészségnek és sok számos boldog esztendőknek kívánásokkal viszonyítván, maradok:

Kegyelmednek Igaz Jóakaró kész szolgálja,

Bécs, 27. Jan. 1822. G. Teleki Sámuel

71

Bécs. 1822. július 18.

Kedves Bibliothecárius Uram!

Köszönettel vettem a Kegyelmed tudósítását dd^o 3-a Junii, és nagyra becsülöm abban jelentett szorgalmatosságát Bibliothecámnak gondviselésiben, elrendezésiben és tisztán tartásában, továbbra is megnyugodván a Kegyelmed gondosságában s hívségében.

A Kegyelmed Leveleiben kívánt 1490 darab Wappen helyett pedig a foliant könyvekre küldök ezen levelem mellett 2000 darabot. Elvárom továbbra is a Kegyelmed tudósításait, elkötelezett szíves jóindulat-

tal maradván Kegyelmednek Kész Jóakaró Szolgája,

G. Teleki Sámuel

Recommendálom ide zárt Levelemnek megadását.

Bécs 18. Julii 1822.

(Kelemen megjegyzése: Vettem die 10-a Aug. 1822. — Ez a legutolsó levele a Cancellárius Úr Öexcellenciájának hozzám, ki is lett rosszul 28-k July, és holt meg 7-a Augusti. 10-a volt Bécsben a nagy temetés. Erdélybe pedig tétetett a sáromberki kriptába egy Halotti Beszéd mellett, melyet tartott Professzor Tiszteletes Antal János Úr 9-a Septembrie 1822.

Kelemen)

72

Magyarigen, 1761. november 16.

Bod Péter — Teleki Sámuelhez

Mikor éppen egyedül kedvetlenkedném mostani szokásom szerint házamban, akkor érkezék várásom felett a Nagyságod levele, amely elűzte minden kedvetlenségemet és bétölte örömmel. Az valóban nagy örömemre vagyon, hogy Nagyságod iránt való ítéletem (amelyért én is megítéltettem) nem csalt meg, Nagyságod Isten kegyelme által nem a bolondságon, hanem a tanuláson kapdos. Örömemre vagyon az is, hogy Basileában nemcsak nagy kedvességgel lakott, haszonnal tanult, hanem el is vitte magával jó embereinek, tanítóiknak szíve-

ket. Reménlem, hogy ezután az idő is azt hozván magával, még több öröme ad Nagyságod alkalmatosságot.

Jelenti Nagyságod, hogy valami magyar históriára való könyveket jegyezzek fel, amelyeket Hollandiában kellene megszerezni. Én ugyan tudom, mik vagynak, sok időt töltvén el az egybekeresgélésekben s vizsgálásokban, s szerzettem volt is Hollandiában nevezetes a Burman Péter könyvei közül felesen magamnak, de nemrégén Schwandtner kinyomtattatván Bécsben 3 to-musban sok magyar írókat, ott együtt találja az ember őket s nem szükség Hollandiából hozni, mivel Bécsben mind meg lehet venni. Ugyancsak amit ott nem lehetne, jegyzek meg valamit, hogyha az auctiókon előfordul, vétesse meg Nagyságod. Ilyen:

1. Jacobi Bongarsii Syndromus Rer. Turcico-Pannonicarum. Edit. Francfurti, an. 1627. in folio. Contin. diversos auctores numer. 33.

2. Joh. Nadányi: Florus Hungaricus Amstelod. 1663. 12°.

3. Joh. Bethlen: Rer. Transylvanicar. Lib. IV. Amst. 1664. 12°.

4. Laurentii Toppeltinii: Origines et occasus Transylvan. Lugd. 1667.

5. Ferdinandi Behamb: Notitia Hungariae, Argentorati, 1676. 8°.

6. Jacobi Tollii: Epistolae Itinerariae. Amstelodami, 1700. 4°.

7. Jacobi Boistardi: Historia Chronologica Pannoniae. Francf. 1608. 4°.

8. Joannis Stilting. S. I. Vita S. Stephani Regis Hung. Antverp. 1749. f°.

9. Delitiae Poetarum Hungarorum.

10. Bonfinii Editionem Hannoviensem, cui adjuncta sunt, Decreta Reg. Hungariae.

11. Melchioris Inchofferi Annales Ecclesiastici Hung. 1644 fol.

Vannak mások is sokak, de azokat inkább meg lehet találni Bécsben, ezek pedig előfordulnak Hollandiában az auctiókon. Írtam én egy kis könyvet *De Necessaria Scriptorum Hungaricae Historiae Notitia*. Lenne talán hat arkus nyomtatásban. Ha volna kitől, én Nagyságod kezébe küldeném, hadd menne sok kézre; de nincs kitől. A másiknak Gordes úr vállalta fel dolgát Groningában; fogadta, hogy kiadja; már mit csinál vele, nem tudom, talán valaha vagy egyik, vagy másik jól teszen vele.

Tudom, hogy Nagyságod erdélyi újságokat várna; írnék is, ha tudnék valamit, de itt is a dolgok úgy vagynak, mint másutt. 1). Bor, búza közepszerűképpen termett. 2). A szegény emberek most is szegények. 3). A Nagyságod testvérbátyja most is olyan erőszaktevő, mint eddig, a szomszédjain. 4). 1. Octobris Székely Ferenc, aki leydai alumnus volt s Hollandiában Kalvinnak papja, Erdélyben volt almási pap, pókfalvi, azután bányász, már idvességet nyert a Jesuitáknál Szebenben. 5). Az comes nationis Saxonicae meghalt — 15 IX-bris celebrálánk Te Deum laudamust Sveidnitz elvétele iránt. Nagyságod jóakarátjába s tö-

rökbúzaföld gratiájába ajánlván magamat,
vagyok Nagyságodnak alázatos szolgája,
M. Igenben, 16. IX-bris 761.

Bod Péter

73

Marosvásárhely, 1777. január 5.

Kovácsnai Sándor — Teleki Sámuelhez

Méltóságos Gróf Főispán Úr kegyelmes
Patrónus Uram

Elvettük a pénzt, én 82 forintot, Zilahi
16 forintot, aki Nagyságod gratiáját nagy
alázatossággal köszöni. Én is köszönöm
Nagyságod rólam való emlékezésit; és ez-
után is felvállalom a kincstartóságot jó
szívvel. Nem maradt semmi el, a specifi-
catiokat is mind a három darabot kiküldöt-
tem, hogy el lehessen égetni. Kornides
Uramnak általadatam a Nagyságod paran-
csolatját. Most nem mehettem Nagyságtok
látogatására, de másszor kipótolom, mert
mikor odamegyek, egy darabig ott lakom.
Elmentem volna biz én, ha ez a Koeler for-
dításának tisztán leírása a nyakamon nem
lett volna, de a Sára napi sokadalomra el
kell készítenem. Ennek előtte, mikor Far-
kas Uram által parancsolt vala Nagyságod,
én a compactort mindjárt hívattam, és
megmondottam, hogy Sáromberkére men-
jen, de ő akkor a makkfalvi sokadalomra
készült bort vásárolni, és onnét az árvizek
miatt későre érkezett haza. Holnap ki fog

menni reggel, és a nagyságod parancsolatját venni fogja. Én is erősen kívánom, ha ebben az esztendőben is a Nagyságod könyveinek öregbítésére lehetnék. Talán szolgáltat az Isten módot s alkalmatosságot. Az új esztendőt alázatosan köszönöm Nagyságodnak, az Asszony Önagyságának és a kis kedves Domokos Úrfinak. Ezekkel Nagyságod gratiájába ajánlván magamot, alázatosan vagyok és maradok

Nagyságodnak alázatos szolgálja,

Írárm MVásárhelyt Kovásznai Sándor

1777. 5. Január

74

Utrecht, 1782. május 28.

Zilai Sámuel — Teleki Sámuelhez

Méltóságos Sz. R. B. Gróf Consiliarius
Úr kegyes Patrónus Uram!

Mikor ezelőtt nem sokkal Tiszteletes Professzor Basa Uramhoz igazított leveletem írárm, ingyen sem gondolám Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, hogy a Nagyságod számára vásárlandó könyvek közül csak ilyen keveset szerezhessenek meg, mint amennyinek neveit küldöm. Ezek a Bibliopolák készültenek akkortájba vagy három licitációhoz; bíztam hozzájuk; még egyet sem hozának olyant elé, amelyre szükség lett volna. Amit vettem is többire mind Bibliopoliumban. Ha a pénz elébb érkezett volna kezemhez, kivált a télen, szép Köny-

veket vásárolhattam volna. Azt ugyan írhatom Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, hogy a Nagyságod nálam lévő Comisiójából Könyvek Auction sem fordulnak elő csoportonként, imitt-amott vetődik elé egy-egy, némelyek közülük egyszer sem, nem is esmerik a Bibliopolák. Lejdában kerestetem egynehányot; Amsterdamban magam is kerestem; olyanokra akadtam, melyek közönségesen sem forognak az Auctiókon.

Sajnálottam két árán venni tőlek. Tavaly mind Homerust, mind Putschiust, másokat szerezhettem volna: most sehol sincs egy is. *Scriptores Rei Rusticae* Gesneri vettem a második editiót, mert az első nem találtam, ezt Ernesti Uram bocsátotta ki, nem fog különbözni attól, mely iránt Nagyságod méltóztatott parancsolni. Találtam Theocritusra ex edit. Reiske; ha nem tetszik Méltóságos Gróf Consiliarius Úr Nagyságodnak a Vatekenaer Uramé, megvehetem a Reiskinsét egy aranyon. Odahaza létemben, emlékezem, kerestette Nagyságod Rupertust *ad Synops. Besold.* most mégyen egy a Könyvek között, udvarlok Méltóságos Gróf Consiliarius Úr véle, ha még eddig nem szerezhette meg Nagyságod: ha pedig nincsen szükség rá, jó szívvel megtartom magamnak. Tiszt. Péterfi László Uram még a húsvét tájban küldött ide egy Atyafinak némely Könyvekről comissiót, azok között a Taubmannus Plautusáról én már ezelőtt bátorkodtam volt, Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, a Nagyságod számára egyet venni, mivel jutott eszembe, hogy a

T. Tamási Úrét sürgettük ezelőtt Szebenben; Tiszt. Péterfi Uram számára is szereztünk; küldöm haza mind a kettőt. Tiszt. Péterfi Uram nem emlékezett róla, magának kell-e vagy másnak. Akár maga, akár más számára vásárlotta legyen, olyan conditióval engedtem által, hogyha Nagyságodnak szüksége vagyon erre a Plautusra, amelyik tetszik, választhassa el, a másik maradjon Tiszt. Péterfi Uramnak. Mind a kettő pergamentbe van kötve, ugyanazon egy editio, Anni 1621. Amelyiknek erős a táblája, vettem Flor. 3., a lágy tábláját Flor. 2 Stif. 16. Ha pedig Tiszt. Péterfi Uram is a Nagyságod parancsolatjára szereztette, úgysem vész rajtunk, eladjuk egyiket, azt gondolom, a vásárhelyi Bibliotheca számára. Wild Uramnak még a múlt esztendőben, mihelyt vettem, mindjárt megmondtam a Nagyságod parancsolatját, hogy előre való tudósítás nélkül egy Könyvet se küldjön le: de ökeme az idén is akara egy sereget küldeni. Nékem elé sem hozta, más magyarokat próbálgatott vele, egynek a szállására is küldötte volt. E nem vette kezéhez. Másoknak is megmondoztam, ne vállalják. Tagadja Wild Uram, Méltóságos Gróf Consiliárius Úr, hogy ezen dolog iránt Nagyságod levelét vette volt. Még azt is tagadta mások előtt, hogy én tőlem hallott volna valamit róla. Ilyen szemtelen ember ez a Tiszt. Professzor Saxe Uram legemberesegesebb Bibliopolája! November elein a Wild Uram keze alatt leszen egy auctio. Ebbe Frantzia Historicus elég van, de a

Commissióban lévők közül igen keveset talállok benne. Tiszt. Molnár Uramtól a Catalogusát Vásárhelyre igazítottam. Méltóztassék Nagyságod megnézni, ha lesznek közöttök szükségesek, megvétele iránt parancsolni. Azt gondolom, vehetem addig a parancsolatot, míg az auctio elkezdődne. Alkalmatlanságomról alázatosan engedelmet instálok. Ajánlom magamat továbbra is a Nagyságod kegyességébe.

Maradtam Méltóságos Gróf Consiliarius Úr Nagyságod alázatos szolgája,

Traject. Batav. 28-a Maji 1782.

Zilai Sámuel

75

Utrecht, 1783. december 26.

Zilai Sámuel — Teleki Sámuelhez

Méltóságos R. Sz. B. Gróf Consiliarius Úr, kegyes Patrónus Uram!

Múlt szeptemberben hozzám igazítani méltóztatott levelét Méltóságos Gróf Consiliarius Úr Nagyságodnak alázatos tisztelettel vettem. Alázatosan engedelmet instálok Nagyságodtól ily késő válaszolásomért. Okozta egyfelől késedelmemet a groningai auctio állapota, másfelől Janus Pannonius praefatiójához kívántatott veres festék szinte egy egész hónapig való törése tartóztatott. Mert Prof. Saxe Uram titulushoz veres festéket parancsolt, a typographusnak nem volt kedve hozzá, minthogy avval

kétannyi munka van, mint anélkül szokott lenni. Nehezen és későre vehette rá magát, úgyhogy a 2-dik Tomusból sokat kinyomtatott azalatt, míg a veres festéken gondolkozott. A praefatióban három helyt egy numerust Prof. Saxe Uram tanácsából meg kellett pótolnom. P.o. az első pag. a titulus alatt citált verse Janusnak *Nolunt Pieriae* ect. nem a 370-dik, hanem 371-dik számú epigr. esik az új editio szerint. Amiatt esett ez a változás, hogy egy helyt megromlott az epigrammák numerusa, melyről más alkalmatossággal emlékeztem. Groningai auctión vásárolt könyvek: [...].

Amelyek más Könyvek mellett jöttek, azok iránt méltóztassék Nagyságod parancsolni. Caesar, Putschius nem jövének meg, amaz 21 for., ez 10 forinton. Caesar árának végire nem tudtam menni. Putschiust igyekezem megszerezni, és ha mód lesz rá, anélkül haza nem menni. Magam az auctióra nem mentem volt el, Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, mert a Gessner Biblioth. Hospinianus is csonkák voltak. Két egész hétig kellett volna ott helyben mulatnom. Ötven forinttal bé nem értem volna a költséget, ha igaz, amit panaszoltak Franequerában öt-hat napra elfordult magyarok, hogy 30 fr. költöttek; hanem csak commissiót adtam volt, melynek végbevitele nem éppen kedvem szerint esett, mert a Basilicában hiba van: egyik tomusban egy kerek lyukon a moly egészen keresztülbűt, nem a nyomtatás között, hanem az alsó margóján. Más tomusban is van egy kevés a szélén. Mu-

tattam Prof. Saxe Uramnak, úgy ítélte róla, hogy azért a hibáért nem kellene a könyvet elhagyni, minthogy igen ritka. Ugyancsak legottan megíratam a dolgot Groningába, hogy legalább az árából valamit engedjenek. Még nem jött válasz iránta, és ez a fővebb oka mind késő tudósításomnak, mind annak, hogy a könyvek árának kerek summát nem csinálék, opgeld, vectura nem határoztatik meg a groningai válasz nélkül. Ezt kívántam, Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, Nagyságodnak jelenten, elvárván parancsolatját, mitévő légyek vele. Vagyon az idevaló Compactoroknak olyan mesterségek, mely által az ilyen hibán igazíthatnak, de az is sokba kerülne. Ha nem tetszik a könyv, Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, Nagyságodnak, méltóztassék parancsolni, addig útra nem bocsátom.

Itt is vásároltam egynéhányat: [...] Erre a két utolsóra nem volt ugyan új parancsolatom, Méltóságos Gróf Consiliarius Úr, Nagyságodtól, hanem jutott eszembe, régen méltóztatott volt Nagyságod mind a kettő iránt parancsolni. Úgy tetszik, Vogt a praefatiójában emlékezik Graevius ezen munkáskájáról. Ha Nagyságodnak ezekre nincsen már szüksége, keresek módot itt hagyására. *Du Mont Corp. Dipl.* nem akarja Wild Uram alább eresztetni; gondolom az az oka egyfelől, hogy, amint sejdítettem, M. B. Rádai Úr Önagysága is meg akarja vétni, és valamivel többet fogott 300 forintnál érette ígérni. Az *Onom.* 4-dik részét a

Jus Germ. együtt Tiszt. Marosi Uram kezéhez szolgáltatatta Nagyságodnak, mindjárt hazaérkezése után így írt ide vissza. Méltóztassék Nagyságod könyvekre téjendő útiköltségre pénzt küldeni előmbe Bécsbe, mert a maradék pénzből, ha a ritkébbak elé nem fordulnak, *Pollux Onem. Vell. Patt* még megszerzem, azután ládát vészek számokra. Három hónap múlva útra bocsátom, nemsokára magam is utánok indulok. Úgyhogy, ha az Úr Isten épségben-egészségben megtart, vagy augusztus végén, vagy legfeljebb szeptemberben Nagyságodnak személyesen udvarolhassak, a könyveket Bibliothécájába helyeztethessem. Azalatt is magamat Nagyságod kegyes grátiájába ajánlom.

Méltóságos R. Sz. B. Gróf Consiliarius Úr
Nagyságod alázatos szolgája,

Traject. ad Rhen. 26^a Dec. 1783.

Zilai Sámuel

76

Középajta, 1784. augusztus 26.

Benkő József — Teleki Sámuelhez

Méltóságos R. Sz. B. Gróf Consiliarius Úr,
igen Kegyelmes Patrónus Uram!

Ez hónapnak 14-dikén hozzám kegyelmesen írni méltóztatott levele Nagyságodnak sokféle vigasztalásomra szolgált a sok nemvárt változások miatt való gondolataimbéli hánykodásaim között is. Bizony, nem

is szűnöm kérni az Istent, hogy Nagyságodat hozzám való kegyességéért is megáldja.

Legelsőbben örvendek, de még a Synodusi utamban kezdettem örvendeni, M. Vásárhelyen, Janus Pannoniusnak oly drága szép új öltözetben való feltámadásán; bé is tettem két rendbéli újság-levelekbe ennek a szép kiadásnak emlékezetét, és tudatlanságból azt is kihírleltettem volna, kinek tudós reá való jegyezgetéseivel nyert új fényt, ha tiszt. Professzor Kovásznai Uram azzal nem intett volna meg, hogy ezaránt Nagyságod magát kiadni s adatni nem akarja. De (:hogy székelyes butasággal szóljak:) túl vagyunk azon; nincs titokban a Tudósok előtt; s ugyan mit is vétett ez az editio, hogy ami benne legdicséretesebb, annak Mívese ne tudattatnék? Még előre tudták ezt sok olvasó emberek, és tudniok is kellett, csak néhai Tiszt. Bod Uram *Át-henásából* is, és az én *Transsilvániámból*. Az Isten Nagyságodat megcsoportozott terhes dolgai között is segítse, hogy a Tudományokkal, melyekhez választott és példás kedve vagyon, és azoknak Hazánkban való előmozdításokkal magát újíthassa. Ha Nagyságod Atyáinknak idejekben ült volna a tanácsasztal mellett, aminémű szerencséje vala néhai Gr. Lázár Úrnak, mindenfelől hisszük, hogy jó könyveknek szerzője lett volna Nagyságod: de már mikor a közönséges terhektől csak pihenő órája sem marad fenn, kegyetlenség volna azt várunk, hogy mégis könyveket dolgozzék

Nagyságod. Bár lehetne írni a mostan folyó sok dolgokról valami Diariumot! mert, ha Nagyságodtól nem, kitől kap ilyet a Maradék? Csudálom, hogy régen a hadakozások zörgései között a táborokban is majd mind Diariumokat írtanak a nagy emberek, kivált a két Rákóczi György Fejedelmek idejekben; látván a példát magoktól is ezen Fejedelmektől.

Keserülve gondolkodom a Nagyságod előre néző s igaz ítélettételéről, melyet a Tudományokra s Könyves-Házakra szabni méltóztaték. De gondolkodván arról is, miként lehetne ilyen körülállásokban is Nagyságodat nevetésre indítanom, elképzelem magamban, hogy ha most Szebenben lehetnék, és magam előtt egynéhány minutákkal egy könyvárost Nagyságod palotájára béállíthatnék valamely ritka jó könyvekkel: rajtaévném Nagyságodat, hogy feltétele ellen pénzt kezdene az árosoknak számlálni. Effélet holtig vásárol Nagyságod. De ne annyit, mint eddig, Nagyságos Uram, számára nézve is, de hát érdemére? Sokat forog a világ; bizony lesznek olyan idők, melyekben a Tudományok megbecsültetnek és a jó könyvek elékelnek; még a Deákok is, kivált a Historicusok.

Ilyen értelemben, ha nem tévelygésben lévén magam, én csak deákul continuálom Erdélyről való Munkámat; minthogy némely nem tudok írni. Most ugyan (amely miatt némely ígért Munkácskáimnak világra bocsátása valami keveset késék), hogy gyerekeim is inkább tanulhassanak,

magamnak bizonyos ideig német nyelvben tanító Mestert fogadtam házamhoz; kivel egyszersmind iratok is minden napon: mert mikor pappá lettem, akárkivel is beszélhettem hibásan németül, de a nemgyakorlás miatt igen kiszoktam vala a beszédből; és a Könyvek értéséhez is többre vala szükségem. Most azért rajta vagyok valójában; hogy 3 esztendő múlva ki ne essem ebből a Notariusi hivatalból.

A Mindennel bíró kéz fizesse vissza Nagyságodnak József fiam számára elszánt Kegyelmességét, melynek akármely időben elvívője s kézhez szolgáltatója lehet Marosvásárhelyen T. Fogarasi Uram. De bizony, Nagyságos Uram, elég segedelmével élek én Nagyságodnak feltett céljaimra, a drága Bibliothécának számomra való nyitva állásával: melyből még akarok is kérni, minekutána a magamnál valókat nemsokára visszaküldhetem.

Méltóságos Gr. Consiliarius Úr! Vajon háládatlanságnak bűne nélkül elhallgathatnám-é azt is, hogy az én csekély igyekezeteimnek Nagyságodtól egy megjutalmaztatása esék a közelebbi G. Synoduson is, midőn a Generális Notariusi Hivatalra méltatlan nevem újonnan választásra tétették, és tíz választó szót nyere is. Bizonyos vagyok benne, hogy ezen tisztességemnek egy nagy oka Nagyságod: azért ezer háládó alázatos indulatokkal viselem szívemben. De az igaz, hogy az a hivatal Erdélyben Tiszteletes Borosnyai Uramat illeti; és nagy erőtelensége lenne a Méltóságos Fő-

consistoriumnak, ha reá nem tudná Őkegyelmét venni; ha ugyan még nem vette. Igaz, hogy bizony csak esnek az irigységtől Őkegyelme ellen némely szók, mint esznek a minapi Synoduson is; de hallotta is valami szerént, és az afféléért megbotránkoznék; nagy gyarlóság volna azért megvetni az egész Statusnak kívánságát, és Őkegyelméhez való ragaszkodását.

Félve jelentem, de csak próbálok mégis. Méltóságos Gróf Consiliarius Úr! Ha le van írva Nagyságodnál, könnyebb, ha nincsen, méltóztassék Nagyságod most melegiben leíratni a tizenegy új vármegyék plánumát, ti. mindenik Vármegyében hány szolgabírói processusok lesznek, és azokban melyik oppidumok s faluk stb. foglaltatnak név szerént; úgy a vármegyék administratiójának regulatióját, s leíratván, velem közölni (: becsületesen való visszaadásnak kötése alatt:) cancellista Pap József Uram keze által; ki is Brassóba minden héten elküldheti. Miért? Éjjet, napot összekötök, s most hirtelen abból és az én jegyzéseimből egy Nova Transilvaniát nyomtattatok; azért sietvén oly igen, hogy én occupáltam ezt a materiát, s tartok, nehogy valaki előlem ezen részét elragadja. Az Úr Isten Nagyságodat és Méltóságos Gr. Szerelmeseit mindenkiben szerencséltesse! Magamat nagy Kegyelemességébe ajánlván, vagyok örökre

Méltóságos Gr. Consiliarius Úr Nagyságodnak alázatos Szolgája, cliense,

Benkő József

Közép-Ajtán 1784. 26. Aug.

Marosvásárhely, 1788. október 19.

Jósika Antal — Teleki Sámuelhez

Kegyelmes Uram!

Mivel látom, hogy Excellenciád igen nyughatatlan a Bibliothecája iránt, nékem küldött három leveleire erről írok legelőbbben.

Látván kétséges voltát Szebennek, nem vártam Excellenciád parancsolatját, hanem tüstént kiküldöttem vagy inkább kihozattam a Bibliothecát, most már semmi veszedelmet nem látok, azért nincsen is miért mozdítsam, de lehetetlen is volna most innét megmozdítani a marhadög mián, mert fogadott szekerekkel legalább 500 forintot kellene fizetni Kolozsvárig, és most Bécsig bizonyosan a Bibliotheca felvitele belékerül 5000 forintba. Ne búsuljon semmit Excellenciád, vagyon nékem gondom reá; ha tavaszig békesség nem lesz, én is azt mondom, csak vitessük fel. A télen a béres szekerekkel átalvitetem Kolozsvárra, és a magam házamnál letétem, és még a télen fogadok szekereket, amelyek felviszik Debrecenig, olyan szekereket, amelyek valamit visszahoznak, és így jutalmasabban esik. Előre írok Debrecenbe is az oda való bírónak, hogy olyan szekerekkel alkudjék meg, amelyek Pestről visszahoznak valamit, de Excelenciátok engedelmeből én is küldök vagy 3 ládácskát fel ebben a casusban. és részemet megfizetem.

Én igazán megírom Excelenciádnak, hogy én Vásárhelyt a töröktől egy cseppet se félek, hanem csak ilyen casusban, ha a mostani háborúba valami külső potentáta (melytől Isten mentsen) magát ingerálja a mostani háborúba, akkor csak költözködni kell, mert ha az erőt elviszik itten, akkor oda vagyunk...

B. Jósika Antal

M. Vásárhely, 19-a 8-bris 788.

78

Marosvásárhely, 1798. május 26.

Herbert Mihály — Teleki Sámuelhez

Kegyelmes Uram!

Excellenciádnak, mint eddig, óhajtvá vártam vala parancsolatját, de amiótától fogva magánosságomra maradtam, azt ez ideig nem vettem, és én is megesmértem magamban, hogy hibáztam eddig Excellenciádnak, mint eddig, óhajtvá vártam vala parancsolatját, de amiótától fogva magánosságomra maradtam, azt ez ideig nem vettem, és én is megesmértem magamban, hogy hibáztam eddig Excellenciádot nem tudósítani; de ha az igazat meg kell vallanom, még eddig nem volt olyan sok Matheriám, melyről tudósíthattam volna Excellenciádot, ha volt is, aztot a T. Prefectus Uraknak jelentettem, s Excellenciádot tudósították. Hanem én is már az én együgyű eszem szerint s Matheriám van, melyről

kötelességem tartja Excellenciádot ezen csekély levelemmel tudósítani bátorkodom. Az Excellenciád elmenetele után ötödnapjára a Székelyek elhozták az 564 véka meszet Contractus szerint, aztot igazán bémérettettem s jó móddal megoltattam, noha nehezteltetnek réám a székelyek, hogy olyan sokáig tartom itten; télre kelvén az idő, a béoltott meszet mind a három gödörbe fővénnnyel annak rendje szerint jó móddal befedettem, és legkisebb kárunk még eddig nincsen benne. Ezt nem tudom, van-e Excellenciádnak tudtára adva, vagy nincsen, hogy a görgényi vett fát márciusnak az elején eladóvá tették a Tekintetes Prefectus Urak, azon az árán, amint vettük volt, hogy Procurator Incze Urat kifizes-sük, két nap alatt mind elkölt volt a fa, mintha csak ajándékba adtuk volna, másnap öt Rfton adtam, úgy is köszönettel vet-ték meg, úgy fizettem T. Procurator Incze Úrnak 40 ölet, még fizetetlen 8 öl, mely az Udvar szükségére elkölt, s nincsen honnan fizessem ki a Procurator Urat. Az agárdi erdőből bėjött 85 fát mind ölbe rakattam, s a kertben a gyümölcsöst egészen körülvettem, hogy ha dolgoztatok a kertben, semmi kárt nem tehet a gyümölcsösben a napszámos. A kertet egészen új lábra állítottam, a sok bokrot, száraz fákat és asszú ágokat mind lenyestem az én két kezeimmel, kivált az oltványokat, egész szorgalommal vagyok, már eddig is olyan szép a kert, hogy gyönyörűséggel lehet járni ben-

ne, s igen szép termést ígért mindenfelől, hanem a hernyó erősen pusztította el, és emiatt kevés gyümölcs fog lenni az idén. A tavaszon egy jó megrakott szekeret gyümölcsfákkal innét a kertből küldettem Szent Péterre, anélkül hogy megesmérje az ember, honnan vettem ki. A szentgyörgyi tisztt adminisztrált, quitania mellett, 45 szál cserefa gerendákat, ezeket az udvaron lévő kúton alol eresz alá ászokra rakattam, emellett 90 szál szároz cserefa deszkákat. Szovátáról is béjött 136 szál cserefa deszkák, ezt rakattam a hintószín híjára, ottan legjobban száradnak, és semmi kártól sem félthetem. Sáromberkéről annyi téglá béjött, hogy a Procurator Kiss Uram házatól fogva a palánk mellett végig egy sorba, egy német öl magasságú és szélességű rakva és szalmával befedve. A malomfalvi kő is szaporodik lassan a kalákások által, melyeket is igen jó szívvel látom, és felette jó kedvvel mennek el, úgy hogy a fundamentumnak megromolhatatlanságát kívánják, béjött immár 21 1/2 öl kő, melyet jó tömötten rakattam a kőfal mellett végig két sorjában. El nem mulasztom, hogy Excellenciádnak meg ne írjam, név szerint kalákába jött faluk, melyek eszerént: 23-a febr. Lőrinczfalva 20 szekér, 3-a mártý Keresztúr 25 detto, 5-a mártý Malomfalva 21 detto, Meggyesfalva 21, Csittszentivány 50 detto, Kakasd 21 detto, Keresztúr 5 detto, Sospatak 5 detto, 7 máji Lukafalva 37 detto, Ilenczfalva 33, 18 máji Sáromber. Jószág

43 szekérből állott, 21 máji Bergenye 23 detto, 25-o és 26-o may Nyárádtő 35 szekérből állott, és így áll a kalákások Summája 340 szekérből. Fáradhatatlan az öreg malomfalvi tiszt a kövek hordásában. A téglavetéshez is hozzáfogtunk, s egész szorgalmatossággal dolgoznak az embereink, reménljük, igen jó téglá lesznek, mert a földje is igen jó, a téglák szép nagyok, ugyancsak a formákat a szentgyörgyi Tiszt küldette bé, 60 darabból állanak...

Excellenciádnak alázatos Szolgája,
Herbert Mihály
Marosvásárhely, 26. May 798.

79

Kolozsvár, 1799. május 2.
Kadácsi István — Teleki Sámuelhez

Méltóságos Gróf Cancellarius Úr Kegyelmes Uram!

Hogy a kőművespallérral végeztem, előbb is sorostélyi Tisztartóságnak minden részeit megjártam, azoknak haszonvételeit megvizsgáltam, és nevelésének módjáról Székely László urammal végeztem, aki körül csupán azt az egyet találok szomorúnak, hogy igen sok a Restantiája. Legközelebb (:az uzsorás adósságokat ide nem értvén:) volt incassalandó nagyobbjára régi restantiája 1413 Mforintokra mégyen. Melyeknek jó móddal lejendő incassatiójáról rendelést tettem. Sorostélyi Tisztartó Uram

Cassájában készpénzt 74 Mft. 48 xrokat tanáltam, ezeket percipiáltam.

Az Erdőszentgyörgyi Tiszt a vásárhelyi Paticarius Contóját 267 forintokig kifizette, és a Mvásárhelyi építésre Számtartó Herbert Mihály uram kezéhez 258. Mforintokat adminisztrált.

Sz. Györgyről Vásárhelyre jöttem oly véggel, hogy a kőművespallérral való meg egyezésink szerint utána küldjek, de ott tanálván Bedécs Uramat (:akit azalatt, hogy én a kőművespallért Plenipotentiarius Ur utasításából felkerestem, Vásárhelyre felvittem, véle végeztem, és Sorostélyről a fönt említett Jószágoknak kerületiből Vásárhelyre megérkeztem, nem láttam vala, addig maga egyes életének párosíthatásában szerencsésen foglalatoskodván:) azt jelenté nekem, hogy Méltóságos Gróf Főispán Teleki Domokos Úr Önagyságának a fogadott kőművespallér iránt valami meg egyezése volna: ennél fogva elhalasztottam a pallér után való küldést, és mentem Sárpatakra, megérteni a pallér iránt tejendő parancsolatját a Méltóságos Gróf Főispány úrnak; ekkor méltóztatott ÖNga nekem azt jelenteni, hogy Méltóságos Gróf Kendefi úr Önagysága Bécsben lévén, oly szándékkal volnának, hogy ha Excellenciádnak úgy fogna tetszeni, Bécsből közmegegyezésből küldenek Excellenciátok pallért, és méltóztatott egyszersmind javasolni is, hogy halasztanám a fogadott pallérnak felhozatását Excellenciád parancsolatjának eljöveteleig.

[...] Ilyetén foglalatosságaim között vettem Plenipotentarius úrnak levelét, melyben jelti Vásárhelyt létit, és hogy a kőművespallért is magával felhozta; ezt vévén, Vásárhelyre mentem. Mely alkalmatossággal benn lévén Méltóságos Gróf Főispán Teleki Domokos és Gróf Teleki Mihály Önagyságok, Plenipotentarius Úrral együtt mentünk Önagyságokhoz. Önagyságok quod másnap feljövén az Excellenciád házához, ott beszéltek a Pallérral, s egyszersmind azt is méltóztattanak végezni, hogy a munkához hozzáfogjanak. Hozzá is fogtunk azonnal, és április 24-dikén Jó Istenünk segedelmének szíves óhajtása közben reggeli 9 órakor Plenipotentarius Úrnak is jelenlétében a Fundamentum követ magam lettem. Kívánom, Kegye'emes Uram, buzgó szívvel, hogy ezen Épületnek Excellenciád nemcsak örömét érhesse, hanem abban számos esztendőig gyönyörködhessen is, és gyönyörködhessenek Excellenciádnak Méltóságos Uri Gyermekei maradékról maradékra. A frontköfalnak fundamentuma a föld színéig már ki vagyon hozva, és a többiben is, ami az épületnek első részit illeti, jól boldogultak a kőművesek. Ezen épület egész első részinek fundamentuma lesz 7 Schuch és 3 Czohl. A Bibliotheca fundamentumának kimérését bíztam számtartó Herbert Mihály Uramra, a Tiszteletes Antal Uram jelenlétével és segedelmével megtétetni. Ezen Vásárhelyi számtartóról illendőnek tartom Excellenciád előtt emlé-

kezni, hogy az egy akaró serény ember, az építés körül nagy szorgalmatosságát tapasztaltatja, akörül való természeti tudományát sokakban mutatja, magát formáltatni engedi, a keze alá szállított életeknek distractiójában hasznos voltát máris megbizonyította.

Az építéshez megkívántató mindennemű eszközöket jó móddal kiállítottam. Két bivalszekeret és a sáromberki béresszekeret pro Continuo odarendeltem. A vizet a Marosról hordatni terhesnek tartván, számtartó uram szorgalmatossága után az utca végén, Erdőszentgyörgy felől, egy nagy forrású elhagyatott kútra találtam, én azt kiásattam, az utcakapitány is segítvén bennünket, s szerencsésen annyi vízre találunk, hogy több olyan építést is meggyőzne. Annyira közel vagyon, hogy a víznek hordását jó utánalátással egy bivalszekér elgyőzi, a más két szekér pedig a homokot.

A kő a fundamentumban nem lesz elég, a közfalak fundamentumait jóféle válogatott téglával pótolni meghatároztuk, a Pallér előadása szerint úgy is nem lesz rosszabb a kőnél. Számtartó uramnak mindeokról információt adtam, és Egri István Uramnak Sáromberkén 27-ma Április írásban hagytam mindenekről rendelésemet, és kötelességébe tettem gyakran megnézni az építést és a számtartót segíteni mindenkiben.

A Sáromberki Cassát revidealván, tanálatatik abban 400 Rforint, mely a mértékes

fáknak kifizetésére hagyatott. A fundamen-
tumásoknak és kőművesek fizetésére admi-
nistrálnak

Sorostélyi Tiszt	328	Mf.
M. Szengyeli Tiszt . . .	211	Mf.
Sz. Péteri	146	Mf.
Kölpényi	71	Mf.

Ezen pénzeknek letételét Plenipotentiári-
us úrral rendeltük Tiszteletes Antal uram-
nál (:aki azoknak gondjaviselését magára is
vállalta:), és minden szombaton Számtartó
uram onnan annyit vészen fel, amennyi
szükséges a mesteremberek egész heti bé-
rének kipótolására. Egri Uramnak pedig
kötelességébe tettem a Számtartó percep-
tumait és erogatumait gyakran megvizsgál-
ni. Reménylem Kegyelmes Uram, hogy az
én rendeléseim teljesítettven szolgatársaim
által, jelen nem létemben is fogytatkozás és
hátramaradás az építésben nem leszen, a
pallér is igen emberséges ember lévén...

Továbbra midőn magamat érdemem fe-
lett méltóztatott kegyes gratiájába Excel-
lenciádnak alázatosan ajánlanám, szolgálai
hívséggel vagyok,

Kegyelmes Úr, az Excellenciád alázatos
engedelmes Szolgája,

Sigt. Kolozsvár 2. de Maji 799.

Kadácsi István

Teleki megjegyzése:

NB. Ezen nyáron téglákat vettetni és me-
szet hozatni, amennyi kell, hogy a jövő
esztendőben az egész épület tökéletesen, a
boltozatokkal, stukaturával elkészüljön.

Tür, 1799. június 10.

Gyujtó Sándor — Teleki Sámuelhez

Kegyelmes Uram!

25^a máji Vásárhelyre mentem, rész szerint az építésért, rész szerint a pereinkért, és ott kaptam alázatosan Excellenciádnak 10. Maji költ parancsolatját. Az építést 1^a juny félbehagytuk, mert a téglánk és fővényünk benn elfogyott, és az oeconomia miatt a hordást nem győztük. A pallérral úgy egyeztünk, hogy augustusig a Vásárhelyen készült 200 ezer téglát közbe-közbe behordjuk, és akkor újra hozzáfog és épít őszig. Fővényhordásra van két bivalszekér és három béresszekér, egy Sáromberkéről, más Szentgyörgyről, 3-dik Kölpényből, ezek ebben a két hónapban mind fővényt hordanak, hogy osztán inkább meggyőzhessük. A fundamentum egészen kijött a földből, a földön felül is a szobák fel vagynak mind rakva az ablakokig, úgy a Bibliothékanak is két oldala kevés híján. Az ablakokat az Excellenciád parancsolatja szerint a régi épület ablakaihoz mérettem. Az idén, ha Isten segít, az alsó Contignatio felrakódik egészen.

Megakadtam az ácspallérban, akit Türk Uram commendált volt Excellenciádnak, mert neki most az ajtóküszöbököt meg kellett készíteni az alsó Stokhoz, hogy bétéhessük, azokat úgy csinálta, hogy hiba nélkül csak egy se volt, mind újra kellett

igazítani. Megijedtem azért, hogy készít ő oly nagy fedelet, midőn egy ajtófélfát nem tud hiba nélkül csinálni. Elmentem G. Teleki Mihály úrhoz; hát ez Ö nagyságának is úgy dolgozott tavaly, hogy a fedelet le kellett bontatni s a kárt reá becsültetni. Írtam azért G. Bethlen Ádámnénak, hogy tudósítson, ki csinálta a bonyhai kastélya fedelit, és hogy jó embere? Mert Vásárhelyen egy sincs, akire bízassuk. A Grófné azt válaszolta, hogy Küküllőváron dolgozik most az ember, és olyan, akire bátran reábízhadjuk, mert Ö nagyságánál jó és szép munkát dolgozott. Azért Küküllővárra jöttem, de az embert magát nem kaptam ott. Hanem rendelést tettem iránta, és azt izente, hogy két hét múlva hozzám jön. Ezt igen dicsérik mások is. Már azalatt Kadácsi Uram is bejön Medgyesről, és ezt az embert fogadjuk meg, akármilyen módon tesszük szerit. Mert olyan nagy fedelet rossz emberre nem bízhatunk.

A kőművespallérunk úgy akarván, hogy a vasrostélyokat az ablakokba a fallal együtt belérakja. Az alsó Stokon a Bibliothecával együtt van 28 ablak, melyekre kell annyi rostély az Excellenciád parancsolatja szerint. Ebből készen vagyon Vásárhelyen régi 4. Kell még 24. Megmértük a régieket, és azoknak mértéke szerint kell a 24 rostélyhoz 12 1/2 mázsa nyújtott vas. És mivel az alsó Stokot fel akarja az idén rakni a pallér, a kőcsfákba is kellek mintegy 15 mázsa ordinaré vas. Ezeknek

megvételére és felküldésére Komentzi Uramnak írtam, hogy mindjárt induljon meg Hunyadra. A rostélyok kétfélék lesznek; az út felől és benn az udvarra szolgáló 12 ablakra kellenek cifrák, aszerint, mint a régi épületen van a hátulsó бүтүjэн, és hátul a kertre szolgáló, úgy a konyhára való 16 ablakra megint aszerint csak rendszerint való rostélyok. A készítése aránt a lakatossal úgy egyeztem, hogy a kócsvasnak fontját fizessük 2 Xr., az rendszerint való rostélyok fontját 5 Xr., a cifra rostélyok fontját 7 Xr., de ezzel Contractust még nem csináltam, hogyha más lakatost kapnánk, olcsóbbat, azzal alkudjunk.

A tégláknak бэһордасára rendeltem Egri Uramot és a kölpényi s malomfalvi jószágot, hogy az oeconomia közt augusztusig hozzák бэ. Szentgyörgyi tisztartót nem lehetett rendelni azért, hogy a csókfalvi malom gátját s a zsilip nagy részét a víz elsodorván, az most dolgozik rajta. De már eddig van 50 ezer téglá, és a többit is бэһорджа az a két jószág augusztusig valahogy...

[...] Mihelyt a pallér hozzám jő, felmegyek vele Vásárhelyre, addig megérkezik Kadácsi Uram is, az épületet megmutatjuk, és a fedelet vele megalkusszuk. Addig a fák is, remélem, mind leérkeznek. Mert nagy része leérkezett volt már az én otllétemben, és fel is hordották a vár mellé, mivel másutt nincs hely, hol a fedelet lehessen elkészíteni...

Az úr Isten tartsa és áldja meg Excellen-

ciádat és a Méltóságos Kis gróf Úrfi Önagyságát.

Excellenciádnak alázatos Szolgája,
Tür, 10. Juny 1799. Gyujtó Sándor

81

Széphalom, 1816. október 11.

Kazinczy Ferenc — Teleki Sámuelhez

Nagyméltóságú Gróf, Udvari Cancellarius és Főispán, Kegyelmes Uram!

Tegnap múlt egy hónapja, hogy erdélyi utamból hazaérkeztem. Nem lévén soha tovább azon a földön Zsibónál és Krasznánál, azt én most láttam először. Utamat most írom, hogy nyomtatásban kiadhassam; mert mi Magyarországi Magyarok, hozzászokván, hogy csak arra járjunk, amerre a Nap nekünk nem felkél, hanem lenyugszik, az Erdélyi Magyarokat s azoknak lakóföldjét éppen nem ismerjük. Három teljes hónapot tölték ezen utamban, június 11-dikén mentem el, s Septbr. 10-dikén jöttem haza. Láttam Kolozsvárt, Vásárhelyt, Szebent, Dévát, Lugost Bánátban, Károlyvárat, Enyedet, Kolozsvárt ismét, Zsibót és Hadadot.

Az Excellenciád Szabó Andrása nagy nyájassággal láttata velem mindent, aminek megnezéséhez időm volt; a Classikusokon kívül nagy gyönyörűséggel forgattam végig Piranesinek köteteit s a Museum Pio-Clementinumot. Most várom bővebb tudósításait, hogy arról a kincsről, mely-

nek gondviselését Excellenciád reábizta, méltóképpen szólhassak. Kérem Excellenciádat alázatosan, méltóztassék mondásomat egyébre ne magyarázni, mint amicsoda, ha azt állítom, hogy annak, aki odalép s az álmélkodás által öszverázattatik, valóságos jótétemény ottan lelni az Excellenciád nemcsak igen-igen szépen, hanem igen jól eltalálva festett képét is, és a bronz büszöt. Prof. Szabó András Úr meg nem tudta mondani a Festő nevét s a festés esztendejét, úgyhogy az eránt kénytelen vagyok Excellenciádnál magánál könyörgeni a tudósításért.

Prof. Kovásznai Úrnak ajánlólevele, Deák Oratioji előtt, velem sokat tudat, amit a Bibliotheca felől szólván, használhatok. De mégis szeretném tudni, mikor kezde Excellenciád könyvek gyűjtéséhez, és nem volt-e már valamilyen ősi gyűjteménye, melyet csak szaporítani kellett.

Ugyan e könyörgést tenném az eránt, hogy méltóztatnék velem tudatni, mely Tudós Társaságok tisztelték meg Excellenciádat Diplomájokkal.

Mindenekelőtte Munkám nyomtattatni fog, és az Excellenciádat illető szakaszt bátorzkodni fogok Excellenciádnak elébe terjeszteni, hogy hibás híreket ne terjeszszek el.

A Bruckenthali Gyűjtemények közt inkább vala gondom a Képekre, mint a Könyvekre, mert a könyveké nem sok az Excellenciádéihoz képest, de a képeké témérdek sok. Egyértelemben vagyok Choi-

seul Gouffier-val, ki kijöven innen, Báró Naláczi Istvánhoz fordult e szóval: On pourroit former un joli petit cabinet de tout cela. Még nem tudtam, hogy a francia követ ezt ítélte, s az én ítéletem éppen ez vala. Temérdek sok rossz, sok középszerű darab közt találni benne jókat is. Az én szemem egy Szent Sebestyént választá ki, s a gondviselők arról keveset tartottak, s csak a nagy Szent Hieronymust magasztalták; s mint örültem, midőn Lugoson Excellenciájától, az özvegy B. Bruckenthalné-től hallám, hogy az én Sebestyénem felől a Bároné is azt tartá, amit én.

A Károlyvári Bibliothecának nagy kincsei vannak, kivált a Magyar dolgokra s az Incunabulákban. Mártonfi Püspök ezek közül ajándékba adá Maximilián Hercegünknek a Livius első kiadását. A Homér Florentinai kiadása 1488 két kötetben nemcsak ép, hanem egészen tiszta is, minden mocsok és szenny nélkül. A kézírások közül leginkább irigyletem azon XVI kötet foliót, melyben Card. Pázmánynak levelei állanak a Királyokhoz s Erdélyi Fejedelmekhez. Azokban egy helyt rendes van.

Az Enyedi Collégium Bibliothecájában, nevezetesen a Benkő József gyűjteményében 214 Origin. Leveleit leltem a Fejedelemnek Teleki Mihályhoz. Benkő azt vagy kikérte s nála felejtetett, vagy ellopta, mint néha a Tudósok szoktak.

Excellenciád előtt talán nincs még tudva, hogy Tordosi Prédikátor Sípos Pál Septemb. 15 d. megholt, semmi rendelést nem

tévéen sorsához képest igen gazdag vagyonjáról.

Ezek voltak azok, Kegyelmes Uram, amelyeket Excellenciádnak bejelenteni bátorkodtam. Alázatosan esedezem kérdéseimre óhajtott feleletéért, s nagy kegyelmeibe alázatosan ajánlva, maradok elhalhatatlan tisztelettel

Excellenciádnak alázatos szolgája,
Széphalom, Tokaj mellett

Kazinczy Ferenc

Octob. 11. d. 1816.

Megengedi Excellenciád, hogy Prof. Kézy Úrnak egy éppen most, midőn a Posta már indul, érkezett nyomtatását ide tegyem. Nem tudtam semmit afelől, hogy az engemet illető Versezet is ide lesz nyomtatva: de én neki szebb munkáját ennél nem ismerem. Egészen benne vagyon a Virgil lelke.

82

Széphalom, 1817. február 8.

Kazinczy Ferenc — Teleki Sámuelhez

Nagyméltóságú Gróf, Cancellarius és Főispán, Kegyelmes Uram!

Én *Erdélyi Utazásom* leírásával kevés napok alatt végre készen leszek; eddig azért halada a munka elkészítése, mert minden nyomon új meg új kérdések adák elő magokat, melyek eránt Erdélyből kellene világosítást kérnem. *Levelekben* írtam azt, hogy oly apróságokat is hordhassak fel,

melyeken egyik vagy másik olvasó fennakadhatott volna. Minekelőtte sajtó alá adnám a kézírást, beküldöm azt Kolozsvárra, hogy Consiliarius Kenderesi és háromszéki Administrator Cserei Miklós barátim megtekintsék, s valamit hibásan írtam, megigazíthassák, s meg ne történjen általam, ami társaimon szokott, hogy hamis híreket terjesztenek el a közönségben s a Maradék előtt.

Ugyan e célból bátorodom Excellenciádnak azon levelemet, mely a vásárhelyi Bibliotheca felől szól, alázatosan elébe terjeszteni, s esedezem azon kegyességéért, hogy a levélnek mind botlásait kimutatni, mind kivált hézagjait kipótolni méltóztassék. Senkit sem illet jobban a Superbia quaesita meritis, mint Excellenciádat, s én úgy hiszem, hogy ennek az érdemnek ismertetése éppen nem az.

Midőn Bibliothecarius Urat arra kértem, hogy a Bibliotheca legnevezetesebb kincseit láttassa velem, hogy utazásom leírásában szót tehessek róla, azt vettem feleletül, hogy azt csak azért nem meri tenni, hogy valamit kifelejtсен. Vannak itt oly darabok is, melyek a Császáriban nincsenek, s emlékezem én, hogy Excellenciád Váradon egy nyomtatott könyvének leírt mását mutatta be ajándékuł II. Józsefnek. Mely kedves tudósítások volnának, Kegyelmes Uram, az ilyenek a Közönség előtt, és nekem, aki e híreket a Közönségnek adom által.

A jezsuita s metricus versíró, székely születésű Szabó Dávid képén kívül én a Bibliotheca számára azon IX kötet dolgozásaimnak, melyeket az elmúlt két esztendőben ada ki Trattner, egy exemplárját küldöm egy más csomó nyomtatványokkal, melyek ott nem lesznek meg, s bár többekkel szaporíthatnám.

Ajánlom magamat Excellenciádnak nagy kegyelmeibe, s maradok alázatos tisztelettel

Excellenciádnak alázatos szolgája,
Széphalom Febr. 8d. 1817.

Kazinczy Ferenc
Szent Benedek Jul. 9-dikén.

A Cancellarius épületének két szárnya vagyon, s annak jobbikában áll a Bibliotheca. Custosának lakjától egy folyosó viszen ajtajához, s ez felett e szók olvastatnak: Musis Patriis

D. D.

Gratisque Posteris

Sam. S. R. I. Comes Teleki.

Itt a könyvekkel eltöltött előszobába léptem, melyből egy oldalszoba nyílik; s az előszoba és a Bibliotheca között szűk grádics viszen fel a galériába, melynek falai tele vannak könyves almáriomokkal. Hogy a látogató végigtekinthessen a könyvek hátán, de a könyvek az ellopás veszedelmének kitéve ne legyenek, az almáriomok záros ajtajaik sárgaréz dróttal vannak átszőve. Az almáriomokban nincsen semmi üres hely, sem a Bibliothecába új almáriomok nem hozathatnak többé, hanem ha az

ásványok gyűjteményének más szobák nyitvatnának.

Általellenben a Bibliotheca ajtajával a nagylelkű Alkotó képe függ egész állásában, s a Sz. István Nagy Kereszteseinek in-nepi öltözetekben. Soha kép igazabban el nem találtatott, s nemcsak igen híven, ha-nem igen szépen is van festve. A Művész nem írta fel reá a nevét, de tudva van, hogy azt Tusch, a bécsi Galéria custosa dolgozta. A Hickel képe, mely a Bihar me-gye egyik palotájában, Váradon függ, és amely után Czetter metszé a Cancellarius képét Catalogusának első kötetéhez, koránt sincs oly hív, mint ez a Tusché.

Alol a plafondot s a galéria két sor bol-tozatjait tartó pilasterek két elsői előtt a Cancellariusnak s megholt hitvesének, Ik-tári Gróf Bethlen Susánának rézben öntött, ismét igen híven dolgozott büsztjeik fekete márvány oszlopokon állanak e jegyzéssel: F. Thaller Tyrolens, fec. Vindob. 1805.

A galéri a palota hajójának négy oldalai körül két emeletre van osztva s a felsőbb galériáról vas balusztrádok mellől lehet a hajóba letekinteni. Az építőmester szeren-csésen s értelemmel tette a rajzolatot.

Itt még más kisebb képek is függnek: a Cancellariusé ifjúkorában, talán még Aca-démiai útja alatt, a Gubernator Brucken-thalé, a Poeta Lázaré, Teleki Katának férjéé, kit a kép szép embernek mutat, a fejedelem Bethlen Gáboré s az idősb Apafié, s által-ellenben a Cancellarius nagy képével a Te-leki Mihályé; a Galérián pedig az Erd. Püs-

pök gróf Batthyáni Ignáczé s a Koronaőr s Ugocsi Főispán Gr. Teleki Józsefé, de nem Kreutzingertől, mely ennek a nagy embernek leghívebb és legszerencsésebben festett képe. Ígéretet tévék Bibl. Szabó Úrnak, hogy ide küldöm Baróti Szabó Dávidnak olajban Klónesch Tamás által festett s igen szerencsésen eltalált képét, hogy a tiszteletreméltó ember ott fogadhatta el, amivel néki a maradék tartozik, ahol született. Hunyadi Mátyásnak képét, melyet a Cancellarius Strassburgban, a Prof. Schöpflin Bibliothecájában függő képről másoltatott le, nem találtam itt. Palatinus Wesselényinek képe s a gróf Rhédey Sigmondné Wesselényi Katáé az előszobában függenek.

Bibliothecát kevés órák alatt végigtekinteni nem lehet, mi pedig Gróf Gyulai Ferencnének rettegései miatt, ki fiát nyugtalanul várja, soká nem mulathatánk; s így meg kelle elégednünk azon szerencsével, hogy a görög és római classikusoknak legelső s újabb időkben királyi pompájú kiadásait, milyen a páрмаi, sietve láthatám.

Ezekhez képest a spanyol Infans Don Gabriel Sallustja nem szép kiadás. Üres időmet ezeknek megtekintések után a Museum Pio-Clementinum s a Piranesi kötetei foglalják el.

A Grófra őseiről semmi könyvek nem maradtak; maga fogott e temérdek kincs gyűjtéséhez ezelőtt 57 esztendő előtt, midőn Baselbe, Párisba, Hollandiába tanulás végett testvérbátyjának, Lászlónak fiával, a Koronaőr s ugocsi főispán Józseffel 1759

együtt kiment. S vásárlásaiban az a kívánság vezérlé, hogy oly könyveket szerezhessen meg hazájának, melyek a magok nemekben a legjobbak, vagy ritkaságok miatt is becsesek, és amelyeket nagy árok miatt magányos Bibliothecákban hiában fognánk keresni. Catalogusainak már kijöttek három kötetei, s nemsokára a negyedik is sajtó alá adatik.

A könyvek száma eddig 36 096 köteteket teszen. A Cancellariusné osztolni akara nagy férjének érdemében, s a Magyar Könyvek a Grófné szerzeményei. Az ásványok, amint gyanítom, szeretett fiuknak, gróf Teleki Domokosnak gondjai által gyűltek, s naponként szaporíttatnak. A numismák még a Cancellárius kezében állanak.

A Bibliotheca a Teleki famíliának fideicommissium gyanánt hagyatik, egy itt Vásárhelyt álló roppant és szép ház jövedelmeivel, hogy a Bibliothecarius fizettethessék, s a könyvek szaporíttathassanak.

[...] Midőn Szabó Úrtól ebéd után eljövénk, kénytelen vala még egyszer megnyitni a Bibliothecát, hogy a Cancellárius képére felpillanthassak. Eltelve azon tisztelettel, amellyel a halhatatlan férfiú eránt mint hazámfia, és azzal a hálával, mellyel harmincegy esztendő óta tapasztalt kegyességeiért tartozom, azt mondam magamban, ami a 493 esztendőbeli Consul Scipio sírkövéén álla: *Honc oinom plurimei constient duonorum optimom fuisse virom.* Felpillanték a Bethlen Gábor képére s a Wesselényiére is az első szobában, s eljövék, s

szerencsésnek nevezém azt az órát, mely elmosá rólam azt a szennyt, hogy nemzetemnek e kincsét mindeddig nem láttam.

A Cancellarius egyszersmind főispánja Bihar Vármegyének, hol József alatt kir. Commissariusságot visele, s tagja a göttin-gai, jenai és varsói Tudományos Társasá-goknak.

NAPLÓRÉSZLETEK, ELŐSZÓK, VÉGRENDELET, KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYEK

RÉSZLET TELEKI ÚTINAPLÓJÁBÓL

1759. december [...] Bécsben voltam a császári bibliothecában is, de erős hideg lévén, egy óránál tovább nem mulathattam benne; az épület is igen drága és nagy, a könyvekre nézve pedig igen gazdag, sok szép manuscriptumok is vannak benne. Az budai bibliothecának némely reliquiái és az Eugenius herceg bibliothecája is itten vannak. Láttam itt, a többi között, üveg alatt egy igen szép, drága machinát, mely az egész világot repraesentálja, melyben secundum systema Copernicanum minden planeták és az föld magok cursusokat rendes idejek alatt folytatják, az esztendőnek négy részei magok idejekben kitetszenek, úgy az órák is.

1760 Basel [...] Az idevaló publica bibliotheca igen szép, sok szép manuscriptumok s nyomtatott könyvek vannak benne. [...] A bibliothecarius lévén tiszteletes professor Beckius uram, igen gyakran elvitt a bibliothecába, és sokszor csak az én barátságomért elment és ottan órákot töltött énvelem. Ennek a Beckius uramnak a maga házánál is igen szép és nagy bibliotheca vagyon a magáén kívül, tudniillik az néhai professzor Frey uramé, melynek is ex instituto Freyiano lectora professor Beck uram életéig tamquam professor etiam philolo-

giae sacrae, mert ez a bibliotheca legáltattott Frey uramtól a professor philologiae sacrae hasznára s könnyebbségire.

[...] a 2-a Januarii 1760. usque ad 24-tium Julii 1761. költöttem Basileaában mindenestől fogva: könyveimre, köntöseimre, magam és Kováts uram intertentiójára s szolgám tartására, szállásomért s egyéb apróságért, collegiumaimért etc. etc. in summa vide infra circa finem háromezerkilenczszáz német forintokat (az aranyokat is idevaló pénz szerint forintokra reducálván). Mely ezen summából is fizettem könyvekért, amelyeket itt szerzettem, in summa: kilenczszázhetvenhét magyar forintokat s tizennyolcz krajcárokat, amint azon könyveim catalogussából kitetszik, melyeknek is egy részit auctióban, más részit pedig bibliopoliumokban szerezttem. Megvallom, hogy sohasem gondoltam, hogy itten annyi idő alatt annyi pénzt elköltssek, de az is igaz, hogy abból semmit el nem vesztettem, játékra s haszontalan helyre semmit sem költöttem, hanem ami szükséges volt, arra fizettem, és oly tisztességesen éltem, hogy se tékozlással, se pedig rendkívül való fösvénységgel senki sem vádolhat. Emellett megvallom azt, hogy nagyobb haszonnal soha a pénzemet nem költöttem, mint itten az tanulásra nézve.

1761. július, Basel [...] A könyveimet ládádba jól elrakva hagytam a Fischmarkton, a szállásomon, Fechter uram házánál.

1761. július, Strasbourg [...] Stroeber uram hozzám különös emberséggel volt, és

minden helyeken elhordozott, szüntelen velem volt, s kívánt minden nevezetes dolgot megmutatni. Elsőbben is elvitt a professzor Schoepflin uram bibliothecájába, maga itthon nem volt, hanem Carlsruhban, de a bibliothecájában találtuk az bibliothecariusát, aki minékünk az könyveket és egyéb antiquitasokat megmutogatott. A bibliotheca igen nagy és válogatott szép könyvekből áll; öt ház egymás mellett rakva vagyon mindenütt, szép könyvekkel, a könyvek többire mind francia kötésben vagynak s igen gyönyörűségesek. Itt, ami az antiquitasokra s országok, nemzetségek históriájára tartozik, majd minden megvagyon a legszebb és jobb editiókból. Ami nevezetesen a francia históriát illeti, arról annyi vagyon, hogy a párisi bibliothecában is annyi nincsen, azt mondják, maga Schoepflin uram lévén etiam historiographus regis Galliarum. Itt láttam Mátyás királynak egy igen szépen festett képít. A magyar históriára is szép könyveket és rész szerint ritkákat láttam. Láttam egy sínai betűkkel Sínában nyomtatott s kötött könyörgéses könyvet in folio négy darabban; a papirosa olyan szép és fein, hogy ahhoz hasonlót Európában nem csinálnak, a betűk, vagyis nyomtatás nincsen mindenik felin a papirosnak, hanem két levél mindenütt kivágatlan vagyon, és minden levélnek csak egyik faciese van megnyomtatva. Itt adtam egy tallért ajándékba az bibliothecariusnak...

1761, Utrecht [...] 20-a Octobris voltam legelsőbben az ultrajectumi bibliothecában, mely nem nagy, a baselihez nem is hasonlítható, másképpen jó rendben vagyon. De bezzeg nem is a baseli bibliothecariust, professzor Beck uramat találtam benne! hanem egy tudatlan vén hollandust, aki már 40 esztendőktől fogva custos bibliothecae, mégis soha olyan ökröt nem láttam. A többi között kértem tőle Fabricii Bibliographiam, hogy recensio nem scriptorum Bizantinorum keressem meg benne; elmegy az ostoba, és a bibliák között keresi, s végtire azt mondja deákul: non est inter codices biblicorum; én is mondtam reá, hogy nem is oda való. Kérem ismét Acta eruditorum Lipsiensium, hogy de curvis isocronis, de determinatione penduli etc. holmikat keressek fel az Bernouilli Dániel uramtól minap vett levelemnek megértésére, s azt kérdezi az együgyű, hogy theológus könyv-e. Mondtam, hogy nem. Aztán meg azt kérdezi, hogy ha in folio vagyon-e. Erre a sok együgyűségére megundom vele tovább bajlódni, s egyben odahagyám; hoc profeci...

1762, Rotterdam [...] 19 Novembris tizenkét órákor elmentem Mermann uram látogatására, ki is igen derék tudós ember; professzor Wesseling uram commendálta volt, hogy ösmerkedjem meg véle. Igen szép és nagy bibliothecája vagyon, sok és igen ritka könyvek s manuscriptumok is vagynak benne. Ez adott ki egy *Corpus juris civilist* in folio 6 tom. Írt egy könyvet

is de *calculo fluxionis* in 4-to. Most dolgozik *Origines typographicas*, melynek conspectusát már in 8° ki is bocsátotta; nékem is adott két exemplárt belőle. A munka is maga nemsokára kijön, igen nagy munka leszen és pompásan jön ki, amint azt kezdetiből láttam. Ebéd után Schlemm nevű kereskedőhöz mentem, ki is az Hollandiában vett könyveimet elszállította Ulmába, és ígérte jóakarátját, hogy a többieket is oda elszállíttatja, melyeket Leydában vettem s hagytam, és amelyekre még commissiót hagytam Leydában s Utrechtben Luchtmanns és Padenburg nevű bibliopoláknak, hogy számomra vásároljanak.

1763. április, Párizs [...] A király bibliothecájában, Sancta Geneva bibliothecájában, az Benedictinusokéban kivált gyakran voltam. Nagyobbat, szebbet s válogatottabbat ezeknél sohase láttam. Ugyan vannak manuscriptumok, kivált a királyéban! A St. Geneva bibliothecájában sok könyv s nagy collectio vagyon a németországi históriára, theológiára s ecclesiastica historiára; sok ritka könyvek is vagynak benne. A bibliothecarius, midőn a Sixtina bibliának első editióját in folio (mely is igen ritka) megmutatta volna, s azután a Clementinát is, kértem tőle tréfálózva, hát már a kettő közül melyik az authenticum (mert a kettő különböző, és az egyik egy, a másik más pápától vagyon authentizálva), azt felelé, hogy egyik sem, mert ők nem hiszik a pápák infallabilitásokat. E sok szerzetestől. De ennél jobb felelet nincsen arra a kér-

désre. Ezen klastromban lévén pater Bar-rét is, meglátogattam, ki is 14 tomust írt in 4° franciául a németországi históriáról. Igen friss öreg ember.

A királyi bibliothecában sok magyar históriára való könyvet találtam és igen ritkákat, melyeket fel is jegyeztem.

A pater Benedictinusokéban nagy collectio vagyon a régi páterekből és a francia históriára. Itt feles jó könyveket vettem, melyek kétszer voltanak meg nálok. A bibliothecarius Dom. Pater igen jó emberem, derék tudós és emberséges ember.

1763. május, Bern [...] 26-án reggel meglátogattam Sinner könyvtáros urat, akihez Schmidt baseli professzor irányított. 27-én reggel 9-kor Sinnerrel együtt elmentünk a könyvtárba. Bongarsius kéziratai között Erdély és Magyarország történetére vonatkozó igen ritka és érdekes kéziratokra bukkantam. Jegyzeteket készítettem róluk, és egészen ebédig, majd délután 2—9 óráig dolgoztam a könyvtárban.

1763. július, Bécs [...] Kollár úrral a császári könyvtár magyar könyvtárosával való ismeretségem sokkal értékesebb számomra, semhogy említés nélkül hagyhatnám. Ő egy igen nagy tudású, szívélyes, de mindenképpen szerény ember. Magyarország történetére vonatkozó értékes kézirat- és diploma-gyűjteménye van. Felhívta a figyelmem a császári könyvtárban található Mátyás korabeli, Janus Pannonius munkáit tartalmazó kéziratra. Egyébként most dolgozom Janus összes műveinek kiadásán.

RÉSZLET
MIHELYES JÁNOS NAPLÓJÁBÓL
1794

Két esztendeje már, hogy Isten jóvoltából itten Bécsben egy józanon gondolkozó bölcs és kegyes miniszteri úrnak szárnyai alatt, mint udvari secretariussa és bibliothecariussa, mulatozom.

Januarius

Már két esztendőktől fogva méltóságos udvari cancellarius gróf Teleki Sámuel principális uram őexcellenciája azon nagy számos könyvekből álló bibliothecájának, melyet a könyvek szerzéséhez vonzó, valójában dicséretes és nemes passiójától vezettetvén, ifjúságától fogva nagy költséggel és szorgalmatossággal Európának majd minden szögleteiből egybegyűjtött, és még most is mindegyre, systematico ordine leendő rendbeszedéséhez fogván, és azt énvelem véghezvitetvén, ezen folyó hónapban ezt el is végeztem. Minthogy pedig őexcellenciájának kegyes célja ebben is az erdélyi publicumra határozódik, annyiban, hogy halála után az erdélyi tanulóifjúság vehesse hasznát, micsoda móddal kívánja ezt őexcellenciája Maros-Vásárhelyre, ha lehet még életében, innet levitetni, és micsoda rendet tartott az egybenszedésiben, azt emlékezetnek okáért ide is leírom röviden, a grófné asszonyom, mg. Teleki Sámuelné: méltóságos gróf iktári Bethlen Zsuzsanna asszony őexcellenciája régi és

újabb magyar ritka könyvekkel teljes szép bibliothecájával együtt. Őexcellenciájának e helyen az a célja, hogy a bibliotheca fidei commissum mellett halála után legyen Maros-Vásárhelyt, a nagyobb szülött fiúnak gondviselése alatt; osztályra sohase menjen, hanem azt inkább mindig neveljék, szaporítsák; a könyveket belőle senkinek ki ne adják, hanem aki valamit akar tanulni, olvasni, oda menjen helybe és ott excerpáljon magának. Ez a bibliothecája őexcellenciájának felkerült eddig is 60 ezer forintjánál többbe, a fáradságán kívül, melyet őexcellenciája éjjel-nappal nagy hivatalja mellett tett. A catalogussát, mely ment VII tomusokra, in 4°, kék papirostáblába bekötve, elvégezvén tavaly, 1^a junij 1793. Ezek szerint a könyveknek rendbeszedéséhez fogtam csupáncsak egyedül, mert másra őexcellenciája senkire sem bízta, nálam állott és áll még most is a bibliotheca ajtajának egyik kulcsa, a gondviselése egészen reám lévén bízva ezen szókkal: *Fogja, Mihelyes uram, ez a kulcs, már a catalogusokat elvégezvén, a könyveimnek rendbeszedését is bízom a kegyelmed sinceritására, és ahol megakad, szólítson meg bátran engem; ajánlom pedig a kegyelmed szorgalmatosságába azon kincsemet, melynél drágább az életem, feleségem és gyermekeimen kívül nincsen.* 1^a júniustól fogva azért majd mindennap dolgoztam a bibliothecában reggeltől fogva késő estig, úgy, hogy sokszor még a lábomra is alig állhattam, úgy elfáradtam a sok hágcválás, haj-

lás etc. miatt, szerencsésen el is végeztem azt csupán egyes-egyedül ezen hónapban; tartott eszerént fél esztendőt a rendbeszedése. Ez a bibliotheca vagyon az Erdélyi Udvari Cancellárián az 1-ső stockban, a consilium szobája alatt napnyugat felé, és csak egy közfal ragasztja (!) el a magyarországi udvari cancellárius hálószobájától. Hossza 48, a széle 26 lépés, magossága a polcoknak 16 arasz. Körös-körül és a közepében lévő két oszlopok között is négy szegletre a polcok vagynak kilenc stock vagy contignatiókra osztva; alatt két sor polc a foliánsoké, feljebb ismét két sor a 4-oké (negyedréttű), ezen felül 4 az octávoké, legfeljebb pedig a duodecimoké (12-ed réttű). Azonkívül a classicus deák és görög auctorok, a régi görög és deák collectiókkal együtt, a nagy thécákba vagynak, az őexcellenciája dolgozó cabinétjába.

A könyvek numerizatiója esett ilyen modalitással: az egyik catalogust, úm. a theológusokét elévettem, és megnézvén benne, hogy melyik a legelső könyv, azt kiválogattam annyi sok ezer könyv közül, és ha in folio volt, azt tettem legelöl a foliánsok sorába, és a legelső numerust az I. sarkára ragasztottam csirizzel, ezt a számot belül balkézre a táblájára is beírtam plajbászszal, azért, hogy ha a szám a sarkáról le találna hullani, a táblájára beírt számról meg lehessen tudni, hogy a könyv melyik szám alá tartozik. Ezt a számot a foliánsokban végigkövettem, és mindennek a számát a catalogusba is azon könyv neve

alá beírtam. Ugyanezt a rendet követtem a 4-ek, 8-ok, 12-mokban is külön-külön, az 1-ső számon kezdve egészen végig. Úgy-hogy már most ha egy könyvet annyi sok roppant könyv közül ki akarok venni, a catalogusban az indexben megnézem elő-ször, hogy hol van, és reátalálván, a szá-mát és a könyvek formáját, azaz ha Páriz Pápai *Dictionarium* in 8° vagyon az 1632. szám alatt a bibliothécában, egyenesen az octavok között reáakadok. Ezeket a köny-veket, melyek tizenháromezer darabra (!) felmennek, ha egybehányják ismét most, mégis szépen Erdélyben ki lehet őket vá-lasztani és egymásba rakni. Minthogy már a numerizálás már készen vagyon, őexcel-lenciája pedig könyveket ezután is vásárol, hogy a numerizálás meg ne bomoljék: be-tűkkel segítek rajta; p. o. Wolffius *Politi-cája* deákul in 4° két tomusban vagyon a 499—500 szám alatt, ha most megint egy Wolffiust vettem, de Politica németül vagy franciául in 4°, minthogy éppen ide tarto-zik, az ötszázhoz teszek egy ^a és úgy ^{ab} ra-gasztom az első tomussára; eszerént Tom. I. 500^b, Tom II 500^c per consequens, ha több ilyen materiájú könyv jó ide, azon nume-rus megmarad, de mind in 4° és csak be-tűzőm. A catalogusok pedig renddel, me-lyek szerént a könyvek is vagynak rendbe véve a nagy bibliothécában.

NB. Ezek között igen sok szép raritások, nevezetesen drága manuscriptumok vagy-nak. Ha őexcellenciájának semmi egyéb merituma nem lenne is, de csak azért a

bibliothécaért is örökös háladatosságot érdemel Erdély országától.

A grófné asszonyom magyar bibliothecája is nevezetes, melyet maga a szegény beteges grófné sok fáradsággal és költséggel eleitől fogva gyűjtött, és még most is mindigre gyűjt. Vagyon benne ezer darab könyv, többnyire mind raritások. De mint-hogy ezek még rendbe nem szedettek, öexcellenciájától lett elmenetelem után nem tudom, minő állapotban maradtak.

RÉSZLET A TELEKI-KÖNYVTÁR KATALÓGUSA ELSŐ KÖTETÉNEK ELŐSZAVÁBÓL

Valamiképpen az emberek felfogása, a dolgok ismeretének sokféleségét tekintve ugyanazokról a dolgokról vagy a természetük-nél fogva legkiválóbbakról és a leg-hasznosabbakról nem szokott egyforma lenni, azonképpen a könyvekről is — és ahol azok tömegben vannak: a könyvtá-rakról — emberemlékezet óta sokfélekép-pen vélekedtek. Mert nem hiányoztak az olyan emberek, akik a nagyszámú kötetek-ből és kódexekből álló pompás gyűjtemé-nyekről úgy vélekedtek, hogy azok nem-csak hogy semmi hasznót nem hajtanak az emberiségnek, hanem egyáltalában nem ké-telkedtek afelől, hogy azok kárára vannak az államnak. Némelyek ugyanis úgy véle-kedtek, hogy a könyvek szakadatlan olva-sása a testet fárasztván, azt fogyassza, mi-több: a lelket meggyöngíti és annak fér-

fias bátorságát, erejét és emelkedett voltát megtöri, sőt teljesen el is pusztítja. Hivatkoznak arra, hogy a spártaiak, akik legyőzhetetlen vitézségükkel egykor egész Görögország urai voltak, könyveket nem írtak, s nem járultak hozzá a tudományok fejlesztéséhez. De még a rómaiak előtt is, a pun háborúkat megelőzően, amikor már egész Itáliát uralmuk alatt tartották, ezeknek a dolgoknak a tudománya csaknem egészen ismeretlen volt. A gótokat pedig, akiket harci erényekben egyetlen nép sem múlt felül, mikor Görögországot pusztítva könyvtárakba jutottak és a könyveknek tömegét összehordták, hogy azokat elégezzék, egy idősebb valaki rábeszélte, hogy szándékuktól álljanak el és a könyveket kíméljék meg. Mert hiszen a könyvek nagyon alkalmasak arra, hogy a görögöket továbbra is gyengévé, ernyedtté vagy éppen restté tegyék, hiszen ők maguk is a görögöket le tudták győzni, minthogy azok örökösen a könyvekkel foglalkoztak, s így fegyverforgatásra és ellenállásra képtelenek voltak. Maga Erasmus is, aki egyébként nagyra becsülte a könyveket és a műveltséget, nem habozott kinyilatkoztatni, hogy fejedelemségre és állami hivatalra nem mindig alkalmasak azok, akik előregedtek a könyvek és a tudományok között.

[...] Plato ellenben, ez a komoly szavú jós úgy vélte, hogy az államok csak akkor lesznek boldogok, ha azokat vagy tanult emberek kormányozzák, vagy pedig ha azok, akiket ők kormányoznak, minden

igyekezetüket a tanulásra és a bölcsességre fordítják, és hirdette, hogy a hatalomnak és a bölcsességnek ez a kapcsolata javára szolgálhat az államoknak.

[...] Alphons is, Aragoniának és a nápolyiaknak nagyon híres és bátor királya azt mondta, hogy a legjobb tanácsadók a *halottak*, tudniillik a könyvek, amelyek nem fejbólintók és nem tudnak hízelegni.

[...] A stúdiumok pedig táplálják az ifjúságot, gyönyörködtetik az öregeket, a kedvező dolgokat ékesítik, a bajban menedéket és vigasztalást nyújtanak, otthon gyönyörködtetnek, a közéletben nem hátráltatnak, velünk virrasztanak, velünk együtt járnak, munkáinkban velünk vannak.

[...] Azok, akik úgy vélik, hogy a polgárok meggondolatlansága s elhamarkodott ítéleteik következtében támadt zavarok főleg a könyveknek tulajdoníthatók; valamint az emberek mohóságának és más vétkeknek, a felforgató törekvéseknek és a népi mozgalmaknak az okait ugyancsak a könyvekre és a szellemi tevékenységekre vezetik vissza, akkor, midőn ezeket a vétkeket el akarják kerülni, az ellenkező hibába esnek, és az igaz útról eltérnek. Hiszen bölcs, tapasztalt és megfontolt férfiak már eléggé hangoztatták, hogy a hasznos tudományok műveléséből még sohasem származott és nem is származhatott az a sok baj, ami korunkat gyötri, inkább csak akkor, ha a tudományokat nem művelték eléggé, vagy egyes emberek hibájából nem helyesen alkalmazták azokat. A tudományok ál-

tal nyújtott útmutatások nagy segítséget adtak az országok kialakulásában, hasznos intézményekkel való ellátásában. Ennek tulajdonítható bármely állam jóléte és a közbiztonság. Hogy a tudományok virágzása szelídíti az elméket, emberiebbé teszi a lakosok felfogását, enyhíti az erkölcsök eldurvulását, gyarapítja az országok vagyonát, előmozdítja a kereskedelmet, az minden idők történetéből ismeretesebb, mintsem sok példával bizonyítani érdemes lenne. A műveltség békében és háborúban egyaránt gyarapítja az országok hatalmát és méltóságát.

[...] Bárcsak az emberek abban a törekvésükben, hogy megszüntessék azoknak a bajoknak az okait, amelyek korunkra nehezednek, és századunk bűneit, valamint hogy kiirtsák a rossz erkölcsöket, világosabban látnának, és magukba szállva, éberen, cselekvően, jó szándékkal hozzálátnának, hogy alkalmas orvosságokat keressenek!

[...] Annyi bizonyos, hogy a tudomány és a felvilágosult műveltség, mint Isten különös adománya, az emberi nemnek nemcsak díszére, hanem legnagyobb előmenetelére is szolgált, és miképpen az állam szervezete az emberek erkölcsének kialakításához és boldogulásuk elősegítéséhez járul, éppúgy, azáltal, hogy a gondolkodást helyes irányba vezéreljük és az értelmet műveljük, s az emberek felfogják kötelességüket, az államok maguk is virágoznak. Ezért éppen nem lehet csodálkozni azon,

hogy minden nagyon művelt nemzet a könyvtárakat mint a művelődésnek eszközeit minden időben a legnagyobb megbecsülésben részesítette.

[...] És bizonyára akár az elmúlt időket tekintjük, akár azt a kort, amelyben élünk, azt tapasztaljuk, hogy az állam sorsa az írott tudomány sorsával összefügg, és bármely jó törvényekkel, intézményekkel rendelkező nemzet minél műveltebb volt, annál inkább pártolta a könyveket és könyvtárakat.

[...] Erdélyben, ahol csaknem százötven éven át a honi fejedelmek török fennhatóság alatt uralkodtak, csak később, a reformáció után karolták fel az irodalmat és gondoltak könyvtáralapításra. Hiszen azokban a bizonytalan időkben nemcsak hogy alkalom nem volt a könyvek vásárlására, de hiányzott hozzá az akarat, a hajlam és sok más körülmény, például a tehetség is csaknem mindnyájuknál, egyeseknél éppúgy, mint a közösségnél. Ehhez járult az országnak a fekvése, ami miatt a műveltebb népekkel nehezen tudtak érintkezni, továbbá a közép- és alsófokú iskolák kevés száma, a könyvnyomtató műhelyek ritkása, a könyvárusok, könyvesboltok hiánya és száz meg száz ilyenfajta akadály. De még ez a sok gátló körülmény sem riasztotta el iktári Bethlen Gábor fejedelmet attól, hogy felvirágoztassa Erdélyben az irodalmat, nemcsak úgy, hogy Németországból hívott be a tudományok minden ágában jártas, nagytudású férfiakat, gazda-

gon javadalmazva őket, mint Alstediust, Piscatort, Bisterfeldet, Opitzot és másokat, hanem Gyulafehérvárt, fejedelmi székhelyén korszerű nyomdát és könyvtárat létesített. Mátyás királyt utánozva ritka könyveket szerzett, nemcsak Európában nyomtatottakat, hanem a szomszédos Keletről is hozatott kézzel írott kódexeket. Ez volt az első nyilvános könyvtár Erdélyben. De ezt a kincset nem sokáig élvezhette Erdély, mert nem sokkal azután utolérte ezt a gyűjteményt is a könyvtárak közös végzete, és elpusztult. Amikor 1661-ben a törökök és tatárok Ali basa vezetése alatt ezeken a helyeken tűzzel-vassal mindent elpusztítottak, s gyilkolva, rabolva és gyűjtögetve garázdálkodtak, a gyulafehérvári templomot és értékes könyvtárat is elhamvasztották. Azokat a könyvtárakat, melyek manapság a nyilvános iskolákban az ifjúság használatára szánva léteznek, azokat többnyire a jelen században kezdték gyűjtögetni, s ezekben leginkább olyan könyvek vannak, amelyeket a széptudományok elsajátítása végett külső országokban peregrináló ifjak főleg Németország, Anglia, Hollandia és Svájc akadémiáin, mint valami tudománnyal kereskedő ügynökök mindenhol összevásároltak és hazahoztak magukkal. Ez volt az egyedüli lehetőség és mód arra, hogy amikor Európában az irodalmi élet új lendületet vett, Erdélyben is szaporodjanak a könyvek. De régebben mennyi akadályba ütközött ezeknek az ifjaknak dicséretes törekvése!

Napjainkban az irodalom kedvezőbb állapotához és a könyvek szaporodásához nagy mértékben hozzájárult az a hosszan tartó nyugalom, amelyet Mária Terézia uralkodása alatt a megelőző korok annyi háborús vihara és nyomorúsága után végre élvezhettünk. Ebben a szerencsében én is részesültem, 19 éves koromban, ennek a századnak 59-ik évében. A felséges fejedelem engedélyét előbb megszerezve, a műzsák kincseit elsajátítandó Svájcba, Belgiumba és Franciaországba mentem, hogy azoknak az országoknak jeles akadémiáin a legtanultabb és legfelvilágosultabb férfiak-tól okuljak. Itt aztán a magasabb műveltségnek és a nemes tudományoknak szeretete ösztönzött és annyira felgyújtott lelkemben valami csodálatos lelkesedést a legkiválóbb könyvek iránt, hogy azokat nagy gondossággal és nem csekély költséggel megszereztem és távollevő hazámba hozzam. Mindedig az országban forgolódtam és a felséges Mária Terézia alatt előbb királyi kamarássá és Küküllő vármegye főispánjává neveztettem ki, valamint erdélyi udvari tanácsossá; aztán pedig a halhatatlan emlékezetű II. József Őfelsége belső titkos tanácsossá nevezett ki, és Erdélyből távozva, Bihar vármegye ispánja, Szabolcs, Arad, Békés, Csanád, Csongrád vármegyébe és a hajdúvárosok területébe királybiztosi hatáskörrel delegáltattam. Két év múlva magyar udvari alkancellárrá tétettem, majd Máramaros megye főispánjává; majd amikor a birodalom gyeplőit II. Lipót király

vette kezébe, erdélyi udvari kancellárrá nevezett ki, s hozzá Bihar vármegye főispánjává. De ezeknek a közhivataloknak gondjai közepette sem mulasztottam el egyetlen helyet, egyetlen alkalmat sem, hogy egész Európából könyveket vásárolva könyvtáram állományát szaporítsam; és sem az életem viszontagságai, sem a távolság és egyéb nehézségek nem akadályoztak meg abban, hogy sokszor erőmön és anyagi lehetőségeimen, tehetségemen felül költséget fordítsak Bibliothecám gyarapítására. Mikor ezt tettem, szándékom az volt, hogy hazámban a könyvek hiányán könnyítsek. Azután, hogy magamat az országban hasznossá tegyem, valahányszor a komoly gondoktól a múzsák felé fordulhattam, minden idők legbölcsebb embereinek kifinomult szellemmel írott emlékeiben gyönyörködtem. A rendelkezésemre álló pénzből, ha mégoly kevés is volt az, amelyet némelyek, akik iránt a sors kegyesebb volt, vagy a családi vagyon szaporítására, vagy fényűzésre, pompára fordítottak, én ezzel szemben gyönyörűséggel vásároltam mindenfajta tudománnyal foglalkozó könyveket. Ezeket utódaimra hitbizományként hagyom, hogy azt egészében őrizték meg, és örökseimmal együtt bizonyos feltételek mellett a hazai tudósok is használhassák.

[...] Tekintetbe véve minden körülményt, és számadást csinálva, úgy véltem, hogy annak a költséges könyvgyűjteménynek, mely oly sok munkát és nehézséget okozott, de hasznossága és a neki juttatott

megbecsülés kevés, valami jó rendben szerkesztett katalógusa kell legyen, mert csak így válik hasznossá a pihenésben és főként a munkában. A katalógus első kötetében először is a klasszikus görög-római írókat kell kor szerint sorozni, minthogy ezek minden műveltségnek a forrásai. Igyekeztem a legjobb és legkifinomultabb ízlésűeket összeválogatni, azoknak a honfitársaimnak figyelmébe ajánlva, akiknek nincs módjában ilyen könyveket olvasni. A katalógusban szükséges, ahol erre lehetőség van, megjelölni, hogy melyik író mikor élt, s kiegészíteni tudós férfiak róluk alkotott véleményével [...]. Ezután következnek a régi költők, szónokok, epistolaírók, grammatikusok, jogtudósok, egyházjogászok, mezőgazdasági írók, bölcselők, matematikusok, asztrológusok, katonai írók, azok, akik a zenével foglalkoznak, az orvosok, fiziognómusok, sebészek, mithológusok, ethikusok, földrajztudósok, továbbá a görög és latin történetírók együttesen kiadott munkái, végül a sort bezárják a régi görög és latin szentatyák, egyházi írók, ezek életrajzával és magyarázatokkal. [...] Az volt a kívánságom, hogy a könyvtárban található legkiválóbb íróknak az életkorát, a legjobb kiadásokat, azoknak eltéréseit, ritkaságát, tudósoknak róluk alkotott ítéleteit, végül a jelesebb életírókat a könyvek címei mellé írt jegyzetek formájában röviden tüntessük fel, hogy az egész könyvtárban bármilyen hasonló tartalmú munka található, az mind

ugyanazon a helyen és ugyanolyan sorrendben elhelyezve szinte egyszerre áttekinthető legyen. Az így elkészített katalógusnak a kiadása azonban nagyobb költséget és több időt igényelt volna, mint amennyit magánügyeim és közhivatali elfoglaltságom megengedett volna. Megváltoztattam tehát szándékomat, és úgy rendelkeztem, hogy szorosabbra fogva s a lehető legrövidebben szerkesztve, a nagy katalógusból csak a könyveknek címeit és kiadását írják át. Remélem, hogy senki, aki e körülményeket méltányolni tudja, nem fogja szememre hányni, hogy azokat a főlős órákat, amiket mások színházi előadásokkal és másféle szórakozásokkal töltenek el, én azokat a könyveknek szentelem, hogy lelkemet felüdítsem. Mert mindenkre vonzást gyakorol valami kedvtöltés, és a változatos munka nem kis része a pihenésnek. Azonkívül ne feledjék az olvasók, hogy ezt a művet, akármilyen is legyen az, nem az Aristarchosoknak és más nagyképű tudósoknak, hanem a hazámban lévő fiatal könyvbarátoknak alkottam, és úgy illik, hogy ahol a tehetség hiányzik, ott a jóakaratot vegyük tekintetbe.

[...] Amint Seneca is mondja: Értelmetlenül telik el életük nagy része a „rosszul cselekvőknek”, még hiábavalóbb az életük azoknak, akik semmit sem tesznek, de teljesen haszontalan azoké, akik nem azt teszik, amit kellene.

Bécsben, 1796-ban.

ELŐSZÓ A KÖNYVTÁR-KATALÓGUS MÁSODIK KÖTETÉHEZ

INTÉS AZ OLVASÓHOZ

Az, hogy a katalógus első részében tett ígéretemet a további teendőkre vonatkozólag kevésbé tudtam teljesíteni, az nem akaratomon múlt, vagy azon, hogy szándékomat megváltoztattam, hanem azt az idők viszontagságai és gyakori családi bajok mindeddig megakadályozták. Ugyanis alig látott napvilágot az első rész, amikor a háború viharai közepette az ellenség részéről fenyegető veszedelem miatt feleségemmel és könyveimmel, akik nekem az életemnél kedvesebbek, innen Erdélybe kellett költöz-nöm. Ezt a vándorlást és az enyéimtől való szomorú elválást még sokkal keservesebb események és mintegy csőstől rám szakadó családi bajok követték: egy éven belül leghűségesebb hitvesemet, lelkemnek felét, majd leányunokámat, drága leányom egyetlen gyermekét, végül idősebb fiamat, ezt a kiváló szellemű, a haza javára termett fiút, amikor éppen reményt nyújtott arra, hogy az államnak hasznára lehet, a kifürkészhetetlen sors erővel elragadta tőlem és én, óh jaj! azóta gyászolom őket.

Ennyi viszontagság terhétől nyomva, nehogy kifogyjak az életből s az időből, még mielőtt könyveimnek megígért katalógusát befejeztem volna, mindazt az erőt, amit a mostoha sors még meghagyott, összeszedtem, és súlyos állami gondok között is min-

den szándékomat oda irányoztam, hogy annak kiadását valahogy folytassam.

Mivel pedig sem a Könyvtár nincs kéznél, sem pedig a könyveknek a címét abból a nagy távolságból nem lehet világosan áttekinteni, igen nehéz és fáradságos munka volt, hogy a sok csonka és hiányos cím miatt, amikor gyakran a szerzőnek a neve is hiányzott s a kiadásokat gondatlanul írták le, hogy ilyen körülmények között egyes könyveket, amelyek kezeim között voltak és szememmel láttam, tartalmuk szerint a megfelelő osztályba sorozzam. Mégis nagy elfoglaltságom közepette megtettem, amit tehettem, csupán emlékezetemre támaszkodva, s mostanáig még könyvtárosom sem lévén, gondoskodtam arról, hogy legalább összevontabban sajtó alá kerüljön az Index. Bizony nem állt módomban, hogy az összes címekeket megtartsam, vagy azokat mellőzzem, sem pedig hogy a helytelenül elhelyezett könyveket a megfelelő helyre tegyem, még kevésbé hogy a disszertációk zűrzavarát felülvizsgáljam, és azokat tartalmuk szerint csoportosítsam. De bízom benne, hogy a jóindulatú olvasó meg fogja bocsájtani egyrészt a kétévi késedelmet, másrészt pedig a katalógusban előforduló hibákat is.

Akárhogyan is álljon a dolog, miután már a hatvanadik életévembe jutottam, amihez még az öregség növekvő terhe is járul, inkább akartam könyvtáramnak Katalógusát bár tökéletlenül, de mégis átadni a nyilvánosságnak, ugyanis azt akarom,

hogy annak ismerete minél inkább szolgálja a hasznosságot és a kényelmet, mintsem hogy minden apró-cseprő részletet feldolgozva évekig várjak a közzétételével. Ha pedig valaki a könyvek nagy tömegében válogatni óhajt és akár a könnyű fajsúlyú könyveken kényes gyomorral utálkozik, akár a silányabb könyvektől szigorúan összevont homlokkal elfordul, az magára vessen: ezek az ilyenszerű gazdag gyűjteményekből nemigen hiányozhatnak, de gyakran a ritkaságukban rejlik értékük. Elvégre a méhek is a legsilányabb és az ártalmas füvekből is gyűjtenek mézet, és a tudományok kedvelői ezektől éppenséggel nem különböznek. Amint az idősebb Plinius szokta mondani: nincs olyan rossz könyv, hogy valami haszna ne lenne.

Bécs, 1798. november 17.

ELŐSZÓ A KÖNYVTÁR-KATALÓGUS HARMADIK KÖTETÉHEZ

JÓSZÁNDÉKÚ OLVASÓ!

Miután a megelőző 1796 és 1800-as években Könyvtáram katalógusának két előbbi kötetét kinyomattam, feltettem magamban, hogy ezt a harmadik kötetet, amely a magyarországi és erdélyi írókat tartalmazza, előbb nem bocsátom nyilvánosság elé, mielőtt mindenünnen össze nem gyűjtöm az egyes írókra vonatkozó megfelelő adatokat, amelyeket az idők mostohasága és az ősök gondatlansága elhomályosítottak, ami aztán

nagyon megapasztotta a magyar irodalmi emlékeket. Elhatároztam, hogy megfelelő magyarázatokkal fogom kiegészíteni, mert ezt a könyveket kedvelők szívesen fogják venni. Azonban, mivel nyomasztó gondok közepette kezdek öregedni, hiszen már hetvenkét éves vagyok, meggondolván az élet rövidségét s az időknek viszontagságait, szem előtt tartván az aggastyáni kort, szándékomat bölcsen megváltoztattam, és attól félve, hogy hamarabb elfogy éltem, mintsem be tudnám fejezni munkámat, úgy rendelkeztem, hogy legalább a könyvek rövid címeit adják ki azért, hogy azoknak, akik könyvtáramat használni akarják, legalább a könyveknek valamilyen Indexe jusson kezük közé. Remélem, hogy meg fogják bocsátani az ezekben a leírásokban és felsorolásokban előforduló hibákat mindazok, akik tudják, hogy könyvtáram az előző években innen Erdélybe költözött, ahol most honfitársaimnak áll rendelkezésére, és én a nagy távolság miatt nem is láthatom könyveimet.

A magyarországi és erdélyi írók munkáihoz, toldalékként, ábécérendben hozzácsatoltam a különböző tartalmú, magyar nyelvű nyomtatott vagy kéziratos könyvek címeit, amelyeket hőn szeretett feleségem, iktári Bethlen Zsuzsanna grófnő életében fáradhatatlan buzgalommal összeszerzett és az én könyvtáram anyagához csatolva ugyancsak közhasználatra szánt. Többeknek ezek közül az értéke csak ritkaságukban van. Ezeket nemcsak megszerezte, ha-

nem forgatta is őket. Annyira szokott volt gyönyörködni bennük, s gyöngé testében — még a gyakori betegségek bántalmái között is — oly erős lelket őrzött, hogy könyvei katalógusát is ő maga saját kezűleg készítette el.

Ezekenkívül ugyancsak itt közlöm katalógusom első és második részének pótlékait, amelyekkel tudniillik a könyvállományt 1800-tól kezdve gyarapítottam. Továbbá végső akaratom szerint fiamra mint örökösömre hagytam a gondját annak, hogy újabb könyveket szerezzen és azok katalógusát nyomtatásban is közreadja. Emlékeztetni akarom az olvasókat arra, hogy könyvtáram katalógusának II. kötetében az előszó után található az utasítás (Tabula Legum) arra nézve, hogy miként kell bánni az olvasók használatára rendelt könyvekkel, és hogy azokat a munkákat, amelyek tiltva vannak, külön kell kezelni és zár alatt tartani. — Írtam Bécsben, 1811. december 20-án.

TELEKI SÁMUEL VÉGRENDELETE

Részlet

Én, idősb Gróf Széki Teleki Sámuel, első Sándornak fia, a nagy emlékezetű első Teleki Mihálynak utolsó unokája, minekutána az életnek és halálnak Ura, az én kedves hites Társamat, szelíd szívű Gróf Iktári Bethlen Zsuzsannámat, egész életében példa nélkül való békességes tűréssel szenved-

dett sok terhes nyavalyái után, ezelőtt három esztendőkkel a halál által tölem elszakasztotta, és engemet sok viszontagságokkal folyt világi életemnek estvéjén gyászos özvegységre juttatott, azután pedig tizenegy hónapokkal, nagy reménységű, jószívű, szép tudományú és már 24 esztendőt betöltött nagyobb Fiamat is, Domokost, akiben vénségemnek istápját reménlém vala, mellőlem elvette, meggondolván hátralévő szomorú napjaimnak bizonytalan végét és óránként ehhez közelítésemet, azon Mutua Fassióhoz és Testamentaria Dispositióhoz képest, amelyet boldogult kedves Feleségemmel együtt közakarattal Bécsben, 1789. esztendőben, Júniusnak 18. napján tettünk, kívánom, míg időm vagyon, ép elmével és egészséges testtel Házamat holtom utánra elrendelni, és utolsó akaratomat a következőkben meghatározni: [...] Ifjúságomtól fogva nagy költséggel, szorgalmatossággal és fáradsággal szerzett és ezután is, amíg élek, Isten segedelmével szerzendő Könyveimet, ezekhez kötvén boldogult kedves Feleségemnek Magyar Könyvgyűjteményét is, maga kívánsága és rendelése szerint, Mineralogica Colectiómmal, hagyom és legálom mint Házam- és Famíliám-beli — örökös — Fidei-Commissumot Maradékimnak és Succesoraimnak gondviselések és jótállások alatt a Tudományoknak Nemzetemben s Hazámban előmozdításokra; kötelességekben tévén Maradékimnak és Successoraimnak: hogy azokat és azoknak editióit, szám és catalogusok szerint,

nevezett M. Vásárhelyi Házamnál avégre készített épületben, az én Nevem alatt tart-sák, jó gondviseléssel conserválják, azok-ból soha egyet is el ne idegenítsenek, el ne adjanak, azokat egymás között is el ne osszák. Hanem evégre:

1mo Maradékim közül mindenkor praefe-renter az öregebbik fiú, aki ha arra alkal-matos nem lenne, annak Tutora és Curatora vagy az utána aetassára nézve következő fiú légyen ezen Fidei Commissiumnak Con-servatora és gondviselője; a fiúágnak de-fectussával pedig (melytől az Isten őriz-zen!) az Erdélyi Reformatum Főconsistori-um, Teleki fiúág Famíliámnak megegyezé-sével, válasszon mindenkor elsőben is lé-ányágon lévő fiúmaradékim közül, ezeknek is pedig defectussokkal (melytől az Isten őrizzen!) a Teleki fiúágban élő atyámfiak közül, akit arra legalkalmasabbnak s érde-mesebbnek ítél, és rendeljen ezen Fidei Commissumnak Administratort és Curatort, számadásnak és jótállásnak terhe és a ma-ga Superinspectiója alatt.

2do Az, akire ezen rendelkezésem szerint száll a Fidei-Commissariusság, bírja mindenkor és használja a megnevezett m. vásárhelyi egész házamat, kerteivel együtt, oly köte-lességgel: hogy tartozzék minden épülete-ke, szobákat és kerteket a Bibliothecával együtt ép státusban conserválni, úgy pedig, hogy ha azokban gondviseletlensége vagy fösvénysége miatt valami kár és deteriora-tio esnék, azt tartozzék és maradékai is tar-

tozzanak magok költségekkel resarciálni, reparálni és redintegrálni.

3to Annak, aki feljebb írt rendelkezésem szerint következik vagy választatik Curatornak, legyen jussa és kötelessége a Fidei Commissumnak Statussára mellőseleg vigyázni, az épületeket és könyveket megvizsgálni, és minden esztendőben egyszer Caniculának idein, a Supremum Reformatum Consistoriumtól kirendelendő két érdemes Professzoroknak mint tanúbizonyságoknak jelenlétekben a Catalogusok és editiók szerint számba venni.

4to Minden héten három napokon, délelőtt és délután, három-három óráig nyitva legyen a Bibliotheca és Olvasószoba az Olvasóknak; a Bibliothecariusnak jelenlétében.

5to Az olvasásra kikért könyvek, a Bibliotheca Catalogussában kinyomtatott Törvények szerint, Recepisse mellett adattassanak ki, és az Olvasószobában azon Törvények szerint használtassanak, ott jó securitas alatt tartassanak, és ismét minden hiba és kár nélkül reponáltassanak a Bibliothecarius által, onnét pedig egy könyvet is kiadni vagy kivinni soha senkinek is szabad ne legyen, az éntőlem származott két ágon levő fiú successoraimon kívül, akiknek tudniillik megengedtetik, hogy a szükséges könyveket, bizonyos ideig, Recepisse mellett, erga restitutionem, magok házokhoz is elvihessék, de másoknak ki ne adják, hanem hiba nélkül reponáltassák. Minden ember pedig, személyválogatás nél-

kül, a kiadott Törvényekhez tartsa magát, és az olvasásra kivett könyvekért jótállani és az elkárosodottakért hasonló könyvet ugyanazon editióból tartozik venni a Bibliothecának redintegratiójára.

6to A Fidei Commissumnak Curatora tartson szüntelen egy biztos és jó Bibliothecariust, aki tudományára, erkölcsire és hűségire nézve azon kötelességre alkalmas legyen, és hittel is obligálja magát, a tölem kiadott Törvények szerint, a réabízott Bibliothecának maga integritássában conservatiójára és gondviselésére. Ennek pedig szabad szállása legyen a Bibliotheca és Olvasószoba között avégre rendelt szobákban, esztendőnként háromszázhatvan magyar forint, negyven veder bor, negyven véka búza és hat öl tűzifa fizetéssel; mint-hogy pedig ezen kötelességre alkalmasnak ösmérem Ocsovszki Pál uramot, aki most a fiam mellett vagyon mint igazgató, szándékozom arra obligálni, mihelyt a könyveimet rendbe kirakathatom; hogy ha azért kedve leszen hozzá, holtom után is, nyugott szívvel réabízom Bibliothecámat. A Bibliothecarius mellé fogadjon és tartson a Curator mindenkor egy hiteles scriptort is, aki a szükséges írásokban s a Bibliothékának jó rendbetartásában segítségül legyen, száznegyven magyar forint fizetéssel; és egy hív szolgát a Bibliothékának s Olvasószobájának takarítására, a Könyveknek tisztogatásokra s helybe rakásokra, száz magyar forint fizetéssel; mindeniket a

hívségre s maga kötelességire meg is esketvén.

7mo Ezen personalis Statusnak fizetését angarianként (negyedévenként) vagy hónaponként fogyatkozás nélkül adja ki a Fidei Commissarius; mely végre, pro stabili fundo, rendelem és legálom, a Fidei Commissumhoz kötve, M. Vásárhelyen a Piacon egymás mellett lévő két házaimat a rajtok fekvő épületeikkel s minden beneficiumaival, jövedelmeivel együtt; melyek közül az egyiket néhai Patrityevith Horvath Boldisár Úrtól azon Vajda Szent Iványi portiómmal cseréltem, melyet néhai Édes Atyám mint maga Acquisitumát nekem legált volt, és még ezer M. forint Superadditíóval is pótoltam, annak utána meg is építettem; a másikat pedig a Várostól néhai Édes Atyám jussán Litis intermedio revindicáltam s megvásároltam. Szándékozom is Isten segedelmivel ezen két Fundusokra egy nagy vendégfogadót, új fundamentumra, két Contignatióra építtetni; melyet ha életemben meg nem építhetnék, hagyok és legálok annak megépítésire tizenkétezer magyar forintokat az Herceg Eszterházinál lévő Capitalisomból, oly véggel és rendeléssel: hogy ezen vendégfogadónak jövedelmiből fizesse a Fidei Commissarius a Bibliothékának personalis statussát, és ami a fizetésektől, a vendégfogadónak szükséges Conservatiójára tejendő költségektől megmarad, esztendőnként fordítsa Könyves gyűjteményemnek tökéletesítésére és hasznos könyvekkel szaporítására. Abban a Ca-

susban pedig, ha a vendégfogadó tűz vagy egyéb szerencsétlenség által deterioráltatnék, tartozzék a Fidei Commissarius azt maga költségével is helyreállítani, és azalatt is a Bibliotheca personaléját a maga erszényiből fogytatkozás nélkül fizetni; annak utána a maga költségeit a vendégfogadónak jövedelméből kifoghatván. Kérem erre nézve is az Erdélyi Reformatum Főconsistoriumot: legyen különös gondja, hogy ezen rendelésem teljesíttessék, és eszerint az egész Publicumra tartozó hasznos Institutumom fennállhasson.

[...] Leveleim registráltatván, arra alkalmas, hiteles és biztos ember által conserváltassanak jó securitas alatt m. vásárhelyi Házamnál jó záros Boltban, és a levelesládák kolcsai álljanak a Plenipotentariusnál, a ládák is ennek pecsétje alatt, sub onere responsabilitatis. A jószágaimban Praefectusomnál és Tiszteimnél lévő leveleim is hasonlóképpen registráltassanak, és a Tiszteknek számadások alatt jó securitással conserváltassanak. [...] Aki Gyermekeim és Successoraim közül, most vagy jövőendőben, feljebb írt hagyományaimat, rendeéseimet bontogatná vagy bontogatni kívánná, semminemű ingó és ingatlan keresményemben ne részesüljön, ne succedáljon. Míg pedig az Isten engemet éltet, fennhagyom és fenntartom továbbra is magamnak keresményeimből a szabados dispositiót. Melynek nagyobb bizonyására ezen Testamentaria dispositiómat tulajdon szokott pecsétemmel és subscriptiómmal is meg-

erősítem, és három Exemplarokban hagyom íróládámban leveleim között és a kinevezett két Curator Uraknál, az alább neveket leírt, avégre kért tanúbizonyságok előtt. N. Várad-Olasziban, 10^{dik} Octobris 1800. Esztendőben.

G. Teleki Sámuel

KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYEK

TABULA LEGUM BIBLIOTHECARIARUM

En, Sz. R. B. gróf Széki Teleki Sámuel, tizenkilenc éves korom óta szüntelen fáradozással, szorgalommal, gonddal és sok költséggel mindenünnen összevásárolt könyvtáramat, melyet minden kor minden tudományos tételének segédeszközeivel elláttam, és amelyet — ha élek — ezután is gyarapítani fogok, egy természetrajzi múzeummal és szeretett feleségem, Iktári Bethlen Zsuzsanna könyvgyűjteményével együtt, amelyet ő szorgalmasan gyűjtött, amíg élt, és amelyet ő maga is ehhez a könyvtárhoz kívánt csatolni, utolsó akaratom bizonysgául, a hazai tudományoknak, a hálás utódoknak és a polgárok hasznára szánva, örököseim hűségére bízom, egyben *a tudósok ismereteit közkinccsé akarván tenni* — a következő törvényeket hozom, illetve rendelem:

I

Végrendeletemben feltüntetett törvényes örököseim, akikre a tulajdonjogot ruházom, és pedig — minthogy őt idősebb fiam meg-

halt — az életben maradt Ferenc, utána pedig sorrendben unokáim és utódaim közül előbb a férfi-, majd a női ágon a legidősebb, vagy ha ez alkalmas nem volna, korban az utána következő vagy annak gyámja — akit a rokonság egyetértésével és a Református Főkonzisztórium tekintélyével megválasztanak — legyen ennek a könyvtárnak mint hitbizománynak örökös gondviselője (gondnoka).

II

A könyveket örököseim soha maguk között szét ne osszák, hanem írásban kötelezván magukat arra, hogy a használt könyveket el nem idegenítik és sértetlenül visszaadják, a könyvtárat teljesen szabadon használhatják.

III

A gondnok válasszon és nevezzen ki egy hűséges, szorgalmas és hozzáértő könyvtárőrt, aki esküvel is kötelezze magát feladatának pontos betartására; adjon neki tisztességes fizetést a végrendeletileg erre a célra hagyott pénzből, és rendeljen mellé egy könyvtárost és egy megbízható szolgát.

IV

Egész könyvtáramat, a természetrajzi gyűjteménnyel együtt, a katalógusok szerint elrendezve marosvásárhelyi házamban

gondosan őrizték, az utódoknak épen adják tovább, óvják meg a penésztől, piszoktól, egértől és molytól, végül pedig a tűz és a lámpa mindig maradjon a küszöbön kívül.

V

A gondnok minden évben a nyári napokban rendelje el a könyvek és természetrajzi gyűjtemény számbavételét, felülvizsgálatát, és tanúságtétel végett rendeljen ki két, erre alkalmas tanút, és pedig a sorrendben következő utódot vagy annak gyámját, valamint egy, az egyház által kijelölt nyilvános, rendes tanárt. Kár vagy hanyagság vétsége esetén a gondnokot, a gyámot, illetve a könyvtárőrt idézzék törvénybe.

VI

A könyvtár és a múzeum a tudomány művelőinek és azoknak, akik látogatni óhajtják, meghatározott napokon és órákon legyen nyitva, a könyvek az igénylőknek egyenként adassanak ki, nevüket kézírással tüntessék fel — címüket is megjelölve —, a könyvtár melletti olvasószobában használják azokat. Onnan soha — se titokban, se nyíltan — ne vigyék ki, el ne cseréljék; kiolvasván pedig, kéressenek vissza, szorgalmas átvizsgálás után sértetle-

nül kerüljenek vissza a helyükre; tolvajok és a könyvek megcsonkítói a könyvtárból tiltassanak ki.

VII

A közhatalom által betiltott könyvek a javaltaktól választassanak külön, egy helyre összegyűjtve rostély mögé zárassanak, és csak az érett ítéletű férfiaknak, tudósoknak, tanároknak, doktoroknak és közhivatalt viselőknak engedtesen meg használni és olvasni azokat.

VIII

Te, aki a könyvtárat használni akarod, abba, miként a múzsák szentélyébe, tisztelettel lépj be, az előljáró őrt üdvözlöd, szerényen szólítsd meg, a könyvtár szabad terében állj meg, a polcokat ne mozgasd, a könyveket és a természetrajzi gyűjteményt fogdosni, helyükről kimozdítani, a szekrényekből kivenni tartózkodjál; a kikölcsonzott könyvek lapjait és fedelét jegyzetekkel, ábrákkal vagy vonalakkal ne írd be, ne rongáld, tintával, olajjal, vízzel ne hintsd le, nyállal és az orr undok váladékával ne piszkold össze, ne gyűrd össze, ne tűrögesd, ne szaggasd, mosdatlan, zsíros kézzel ne kend össze; a kinyitott könyvekre ne támaszkodj; a kiolvasott könyveket sértetlenül és épen add vissza, a könyvtárban ne füstölj és ne légy másoknak terhére; veszekedésektől, vitatkozásoktól tartózkodjál.

Akik ezeknek a törvényeknek nem engedelmeskednek, a múzeum és a könyvtár olvasóinak lajstromából töröltessenek és tiltassanak ki.

Ez az én akaratom, parancsolatom és végzésem.

1798. évben

JEGYZETEK A BEVEZETŐ TANULMÁNYHOZ

¹ Teleki Sándor levele Bánffi Zsigmondhoz (1750. május 20.). Az idézett részlet megjelent: *Gróf Teleki Sámuel... úti naplója*, i.m. XI.

² *Institutiones Geometriae Theoreticae et Practicae Methodo Mathematica adornatae*. A° 1751 die 18 Febr. Descripta per me S.R.I. Comitem Samuelem Teleki Junior de Széék. Czelnae. Methodo Cl. D. Steph. Tőke. Lelőhely: a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, Teleki Sámuel-levéltár, Jelzete: Tq — 839 MS. 325/6.

³ Maróthi György: *Aritmetica, vagy számvetésnek mestersége*... Debrecenben, 1743. Teleki bejegyzése: „Ezen Arithmetica-t ajándékozott Mlgs. Édes Atyám Úr Öexcja nékem, G. Teleki Sámuelnek ez mái napon Édes Atjai Gratiájából, Czelnán A° 1753, 31 Martii.”

⁴ Teleki Sámuel levele Teleki Ádámmhoz (Sáromberke, 1756. augusztus 13.). Lelőhely: Akadémia Történeti Levéltára, Kolozsvár, Teleki család kendilónai levéltára.

⁵ Spiess, O.: *Basel anno 1760. Nach den Tagebüchern der ungarischen Grafen Joseph und Samuel Teleki*. Basel, Verlag E. Birkhäuser et Cie., 1936.

⁶ Teleki Sámuel levele Teleki Ádámmhoz (Párizs, 1762. december 4.). Lelőhely: Akadémia Történeti Levéltára, Kolozsvár, Teleki család kendilónai levéltára.

⁷ Teleki Sámuel levele Teleki Ádámmhoz (Basel, 1760. szeptember 13.). Lelőhely: uo.

⁸ Teleki Sámuel levele Teleki Ádámmhoz (Utrecht, 1761. szeptember 30.). Lelőhely: uo.

⁹ Vö. Tolnai Gábor: *Teleki József utazásai*. Tanulmányok. Budapest, 1970, 393—394.

¹⁰ Teleki Sámuel levele Iselin Rudolphoz (Sárd, 1768. augusztus). Lelőhely: marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, Teleki Sámuel-levéltára, Tf—1169, MS. 285.

¹¹ Teleki bejegyzése egy családi biblia előzéklapján. Lelőhely: uo. Tho—43/B.

¹² Vö. Néhai R. Sz. *Birodalombéli gróf méltóságos Széki Teleki József úr sirhalma*. Pesten, 1819, 36—37.

¹³ Teleki Sámuel levele Beck Jakob Christophoz (Sáromberke, 1770. június). Lelőhely: Marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, Teleki Sámuel-levéltár, Tf—1169. MS. 285.

¹⁴ Koppi Károly levele Teleki Sámuelhez (Kolozsvár, 1782. december 28.). Lelőhely: uo. Tq—1580. MS. 21.

¹⁵ Néhai... Teleki Sámuel... *tiszteletére tartott halotti beszédek*. Kolozsvár, 1825, 188.

¹⁶ Vö. Keresztesi József: *Krónika...* Pest, 1868, 209.

¹⁷ Vö. Tolnai Gábor: *Erdély változása*. Tanulmányok. Budapest, 1970, 85. s köv.

¹⁸ Vö. Prodan, D.: *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, București, 1967, 9.

¹⁹ Vö. *i.m.* 287—305.

²⁰ *Excerpta statistico-politica*. Lelőhely: marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, Teleki Sámuel-levéltár, Tq. 411/b. MS. 354.

²¹ Vö. Benkő Samu: *Sorsformáló értelem*. Művelődéstörténeti dolgozatok. Bukarest, 1971, 75.

²² Vö. Németh László levele Kazinczy Ferenchez (Győr, 1804. február 10.). Az idézett részlet közölve: *Kazinczy Ferenc levelezése*, III. Budapest, 1892, 155.

²³ Vö Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok iratai*, II. Budapest, 1952, 779—780.

²⁴ Teleki Sámuel levele Kollár Ádámmal (Sárd, 1764. április). Lelőhely: marosvásárhelyi Teleki Könyvtár, Teleki Sámuel-levéltár, Tf—1169. MS. 285.

²⁵ Kocziány László 1970-ben közlésezi Kovásznai válogatott írásait (*Kovácsnai Sándor: Az ész igaz útján*. Bukarest, 1970), s itt tisztázza a marosvásárhelyi tudósnak a Janus Pannonius-kiadvány előkészítésénél betöltött szerepét.

²⁶ Zilai Sámuel levele Teleki Sámuelhez (Utrecht, 1782. május 28.). Lelőhely: Országos Levéltár, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

²⁷ Teleki Sámuel Jósika Antalhoz (Bécs, 1788. szeptember 16.). Lelőhely: Akadémia Történeti Levéltára, Kolozsvár, fenesi levéltár.

²⁸ Teleki Sámuel levele feleségéhez, iktári Beth-

len Zsuzsannához (Nagyvárad, 1797. május 30.). Le-
lőhely: Országos Levéltár, Budapest, Teleki Sámuel-
osztály.

²⁹ Vö. *Allgemeine Literatur-Zeitung*, Jena und
Leipzig, 1801, VI. nr. 5, 164. *Annalen der Lit. und
Kunst in der österreichischen Staaten*, Wien, 1804.
III. Intelligenzblatt, nr. 17.

³⁰ Kazinczy Ferenc levele Cserey Farkashoz
(Széphalom, 1808. február 3.). Az idézett részlet meg-
jelent: *Kazinczy Ferenc levelezése*, V. Budapest,
1894, 302.

LEVELEK, ÍRÁSOK JEGYZÉKE

Teleki hatalmas, közel hét évtized anyagát fel-
ölelő levélhagyatékából nem könnyű feladat a so-
rozat szabta terjedelmi korlátozásnak megfelelően
válogatni. A közölt levelek, írások elsősorban a
Teleki Könyvtár megalapításáról vallanak, de a vá-
logatásnál az a szándék is érvényre jutott, hogy
Teleki bibliofillá merevedett alakját lehetőleg más
oldaláról is megvilágítsuk.

Jóllehet a közlésre szánt anyagot Teleki több
ezer oldalnyi kéziratos hagyatékának áttekintése
nyomán válogattuk ki, mégsem állítjuk, hogy a té-
mához tartozó összes levél, írás helyet kapott vol-
na a kötetben. A címzettek összeválogatásakor arra
is figyeltünk, hogy az olvasó képet formálhasson
Teleki könyvbeszerzési hálózatának változatosságá-
ról, bár ilyenformán sok, ugyanazon címzethez szó-
ló érdekes levél kimaradt.

A kiválasztott anyag kronológiai sorrendje nagy-
jából nyomon követi Teleki bibliofil tevékenységé-
nek kibontakozását. Ugyanakkor az általa írott le-
veleken kívül néhány könyvgyűjtéssel, könyvtár-
építkezéssel kapcsolatos hozzá intézett levelet is
bevtünk a kötetbe.

A TÉKA-kiadványok eddigi gyakorlatának megfe-
lően az írásokat szöveghűen, a nyelvi sajátossá-
gok megőrzésével, de a régi szövegek átírási sza-
bályai szerint, a mai írásmódhoz igazodva közöljük.

A latin nyelvű leveleket az eredeti fogalmazvá-
nyokból Fikk László, a többi írást pedig a nyom-

tatott katalógusban megjelent szövegekből Farczády Elek és részben Balázs Lajos fordították. A levelek címeiktől zsúfolt megszólításait s a hosszadalmas sztereotip zárórészeket elhagytuk.

A közölt szövegekre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat az alábbi jegyzék tartalmazza:

1. Basel, 1760. július 21. Teleki Sámuel — Teleki Ádámhoz. A levél eredetije Az Akadémia Történeti Levéltárában, Kolozsvár, Teleki család kendilónai levéltára.

2. Basel, 1760. november 10. Teleki Sámuel — Kendeffi Elekhez. A levél eredetije az Akadémia Történeti Levéltárában, Kolozsvár, Kendeffi-levéltár.

3. Basel, 1760. december 20. Teleki Sámuel — Kendeffi Elekhez. A levél eredetije uo.

4. Utrecht, 1761. szeptember 2. Teleki Sámuel — Kovásznai Sándorhoz. A levél eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár. Jelzete: To-3587 f/2. MS. 326. A levélre később Kovásznai fogalmazott. Kiadta Kocziány László: *Kovácsnai Sándor: Az ész igaz útján*. Bukarest, 1970, 167—168.

5. Utrecht, 1761. november. Teleki Sámuel — Jakob Christoph Beckhez. Fordítás. A levél eredeti latin nyelvű fogalmazványa uo.

6. Sárd, 1764. március. Teleki Sámuel — Kollár Ádámhoz. Fordítás. A levél eredeti latin nyelvű fogalmazványa uo.

7. Sárd, 1764. Teleki Sámuel — Jakob Christoph Beckhez. Fordítás. A levél eredeti latin nyelvű fogalmazványa uo.

8. Sárd, 1764. Teleki Sámuel — Johann Rudolph Iselinhez. Fordítás. A levél eredeti latin nyelvű fogalmazványa uo.

9. Sáromberke, 1776. november. Teleki Sámuel — Friedrich Mieghez. Fordítás. A levél eredeti latin nyelvű fogalmazványa uo. Kiadta Jüngling Friedrich: *Briefe von Gelehrten an Gelehrte*. Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens, Kronstadt, II/2 (1846), 201—205.

10. Sáromberke, 1781. október 8. Teleki Sámuel —

Lénárt Sámuelhez. A levél eredetije az Országos Levéltárban, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

11. Sáromberke, 1782. február 9. Teleki Sámuel — Lénárt Sámuelhez. A levél eredetije uo.

12. Szeben, 1782. május 13. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo.

13. Szeben, 1782. július 2. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo.

14. Szeben, 1782. november 4. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo.

15. Szeben, 1783. november 13. Teleki Sámuel — Kovásznai Sándorhoz. A levél eredetije ismeretlen helyen. Közölte Koncz József: *Gr. Teleki Sámuel levele Kovásznai Sándorhoz*. Figyelő, Budapest, XXVI (1888), 316—318. és Kocziány László, *i.m.* 187—189.

16. Buda, 1785. április 9. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije az Országos Levéltárban, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

17. Nagyvárad, 1786. május 30. Teleki Sámuel — Boros Györgyhez. A levél eredetije uo.

18. Bécs, 1788. április 17. Teleki Sámuel — Révai Miklóshoz. A levél eredetije ismeretlen helyen. Kiadta Fényfalvi Kardos Adorján (Révai Miklós): *Verségi Ferentznek megtsalatkozott egyetlen motskolódásai a tiszta magyarságban*. Pest, 1806, 200—201.

19. Bécs, 1790. július 6. Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez. A levél eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár.

20. Bécs, 1791. július 31. Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez. A levél eredetije uo.

21. Bécs, 1792. június 9. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije az Országos Levéltárban, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

22. Bécs, 1795. május 9. Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez. A levél eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár.

23. Bécs, 1795. július 21. Teleki Sámuel — Aranka Györgyhez. A levél eredetije az Akadémia Tör-

téneti Levéltárában, Kolozsvár. Kiadta Csűry Bálint: *Aranka Györgyhez írt ismeretlen levelek*. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest, 45. évf. (1935), 47.

24. Bécs, 1795. október 22. Teleki Sámuel — Aranka Györgyhez. A levél eredetije uo. Kiadta Csűry Bálint, *i.m.* 47—48.

25. Bécs, 1796. augusztus 27. Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez. A levél eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár.

26. Bécs, 1796. szeptember 26. Teleki Sámuel — Sáróy Szabó Sámuelhez. A levél eredetije uo.

27. Bécs, 1797. április 14. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije az Országos Levéltárban, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

28. Buda, 1797. április 19. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo.

29. Nagyvárad, 1797. május 11. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. uo.

30. Nagyvárad, 1797. június 11. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo.

31. Nagyvárad, 1797. Teleki Sámuel — feleségéhez, iktári Bethlen Zsuzsannához. A levél eredetije uo. Az itt közölt részleteket kiadta Somkuti Gabriella: *Egy XVIII. századi főúri könyvtár olvasóforgalma a múlt század első felében*. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1961/1962. Budapest, 1963, 292.

32. Bécs, 1798. március 12. Teleki Sámuel — Aranka Györgyhez. A levél eredetije az Akadémia Történeti Levéltárában, Kolozsvár. Kiadta Csűry Bálint, *i.m.* 48.

33. Bécs, 1798. április 26. Teleki Sámuel — Aranka Györgyhez. A levél eredetije uo. Kiadta Csűry Bálint, *i.m.* 49.

34. Bécs, 1805. január 25. Teleki Sámuel — Aranka Györgyhez. A levél eredetije uo. Kiadta Csűry Bálint, *i.m.* 49—50.

35. Bécs, 1809. február 3. Teleki Sámuel — Aran-

ka Györgyhöz. A levél eredetije uo. Kiadta Csűry Bálint, *i.m.* 50.

36. Bécs, 1811. november 23. Teleki Sámuel — Tihanyi Tamáshoz. A levél eredeti fogalmazványa a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban, Teleki Sámuel-levéltár.

37—54. Bécs, 1802—1812. Teleki Sámuel — könyvtárosához, Szász Józsefhez. A levelek eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban, Teleki Sámuel-levéltár.

55. Marosvásárhely, 1805. augusztus 28. Teleki Sámuel — Szász Józsefhez. A könyvtáralapítónak a téka gondozására vonatkozó írásos rendelkezése. Eredetije uo.

56. Bécs, 1812. június 23. Teleki Sámuel — Szász Péterhez. A levél eredetije uo.

57—71. Bécs, 1817—1822. Teleki Sámuel — könyvtárosához, Kelemen Mártonhoz. Az 57—70-es számú levelek eredetiben a Marosvásárhelyen élő Kelemen család birtokában vannak. Kiadta Fodor István: *Teleki-Téka*. Krónikás füzetek. Marosvásárhely, 1838, 5—14. A 60, 61, 64, 70, 71-es számú levelek lelőhelye ismeretlen. Szövegüket Fodor közlése nyomán adjuk újra közre. A 65-ös számú, Kelemen családnál lévő levél szövegét viszont Fodor nem ismerte.

72. Magyarigen, 1761. november 16. Bod Péter — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije feltehetően az Országos Levéltárban, Budapest. Kiadta Kelemen Lajos: *Bod Péter levelei*. Erdélyi Múzeum, Új folyam, II. Kolozsvár. 1907. XXIV. kötet, 384—392.

73. Marosvásárhely, 1777. január 5. Kovásznai Sándor — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije az Országos Levéltárban, Budapest, Teleki Sámuel-osztály.

74. Utrecht, 1782. május 28. Zilai Sámuel — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

75. Utrecht, 1783. december 26. Zilai Sámuel — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

76. Középajta, 1784. augusztus 26. Benkő József — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

77. Marosvásárhely, 1788. október 19. Jósika Antal — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije a maros-

vásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár.

78. Marosvásárhely, 1798. május 26. Herbert Mihály — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

79. Kolozsvár, 1799. május 2. Kadácsi István — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

80. Tűr, 1799. június 10. Gyűjtő Sándor — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo.

81. Széphalom, 1816. október 11. Kazinczy Ferenc — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije uo. Kiadta Gulyás Károly: *Kazinczy Ferenc két ismeretlen levele*. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest, XX (1910), 97—99. és Harsányi István: *Kazinczy Ferenc levelezése*, XXII. Budapest, 1927, 326—328.

82. Széphalom, 1817. február 8. Kazinczy Ferenc — Teleki Sámuelhez. A levél eredetije ismeretlen helyen. Kiadta Gulyás Károly: *Kazinczy Ferenc két ismeretlen levele*. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest, XX (1910), 99—101.; Harsányi István: *Kazinczy Ferenc levelezése*, XXII. Budapest, 1927, 330—333. A Teleki Könyvtárról szóló tudósítást kevés változással kiadja Bajza József és (Toldi) Schedel Ferenc: *Kazinczy Ferenc eredeti munkái, II. Utazások*, Buda, 1839, 202—207.

RÉSZLETEK TELEKI ÚTINAPLÓJÁBÓL

A napló eredetije a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Kiadta Biás István: *Gróf Teleki Sámuel erdélyi kanczellár úti naplója, 1759—1763*. A bevezetést írta: Dr. Imre Sándor, Marosvásárhelyt, 1908.

RÉSZLET MIHELYES JÁNOS NAPLÓJÁBÓL

Abrudbányai Mihelyes János, Teleki bécsi könyvtárosa. II. József uralkodása idején Erdélyben élt. 1784—1794 között készült naplójegyzetei a közigazgatás átszervezésének ismertetését és a török háború részletes leírását tartalmazzák. A Napló Teleki könyvtárára vonatkozó részeit Biás István tette közzé: *Adatok a Teleki könyvtár történetéhez*, Szé-

kely Ellenzék, Marosvásárhely, 1901, 6—13. Az eredeti kéziratnak nyoma veszett. Utolsó nyilvántartott lelőhelye: Szászrégen. Mihelyes Zsigmond birtokában.

RÉSZLET A TELEKI-KÖNYVTÁR NYOMTATOTT KATALÓGUSA ELSŐ KÖTETÉNEK ELŐSZAVÁBÓL

Fordítás.

Bibliothecae Samuelis S.R.I. Com. Teleki de Szék Pars Prima... Viennae, Excud, Fr. Markid. Pulio. Typis per Sam. Falka Bikfalvenssem Transilvanum sculptis, in Typographeo Baumeister, 1796. Az előszó legelső fogalmazványát Teleki rendelkezése 1784-ben Kovásznai Tóth Sándor készíti el. Ebből a latin nyelvű fogalmazványból magyar nyelven részleteket közöl Kocziány László (Kovácsnai Sándor, *i.m.* 159—164.). Kovásznai szövegét 1793-ban Teleki Sámuel átdolgozza. Az itt közölt részletek a Bécsben kiadott végleges előszó szövegének fordításai. A marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban megvan a Kovásznai- és a Teleki-féle eredeti fogalmazvány is (Kovácsnai Miscellanea. Jelzete: To—3587 f/2; Catalogi Bibl. Telekianae Pars I. Praefatio. Jelzete: Tq—1582. MS. 226.).

ELŐSZÓ A KÖNYVTÁR-KATALÓGUS MÁSODIK KÖTETÉHEZ

Fordítás.

Monitum ad lectorem. Az eredeti fogalmazvány ismeretlen helyen. Közölve: *Bibliothecae Samuelis S.R.I. Com. Teleki de Szék Pars Secunda...* Viennae, typis Mathiae Andreae Schmidt, 1800, III—VI.

ELŐSZÓ A KÖNYVTÁR-KATALÓGUS HARMADIK KÖTETÉHEZ

Fordítás.

Lector benevole! Az eredeti fogalmazvány ismeretlen helyen. Közölve: *Bibliothecae Samuelis Com. Teleki de Szék Pars Tertia... cum Catalogo Librorum Hungaric. conjugis desideratissimae Susannae Com. Bethlen de Iktár...* Viennae, typis Antonii Pichler, 1811, I—IV.

TELEKI SÁMUEL VÉGRENDELETE

Részlet Teleki 1800-ban kelt végrendeletéből, melyhez 1811-ben és 1820-ban két adalékot csatolt. Eredetije a marosvásárhelyi Teleki Könyvtárban. Teleki Sámuel-levéltár. Nyomtatásban megjelent: *Az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsának jelentése a Teleki-téka ügyében.* Kolozsvár, 1912, és Fodor István: *Teleki Téka.* Krónikás füzetek, i.m. 15—20.

KÖNYVTÁRI TÖRVÉNYEK

Fordítás. Teleki katalógusának második kötetében közzéteszi a közhasználatra szánt, de még hivatalosan meg nem nyitott könyvtárának működését, megőrzését rendszabályozó törvényeket. *Tabula legum bibliothecariorum.* Az eredeti fogalmazvány ismeretlen helyen. Közölve: *Bibliothecae Samuelis Com. Teleki de Szék Pars Secunda.* i.m. VII—XII.

- accedal — érkezik
 accesus — bejárás
 accludál — hozzácsatol
 accuratio — utánajárás
 ad feliciora tempora — boldogabb időkre
 Agárd — Poenița (Jeddhez tartozó Maros me-
 gyei falu)
 administrál — beszolgáltat, kezel, intéz
 administrator — tisztartó
 aër — levegő
 aequis conditionibus — egyenlő feltételek alapján
 aetas — életkor
 alumnus — ösztöndíjas növendék
 angarianként — negyedévenként
 animadversio — észrevétel, megfigyelés
 antiquitas — klasszikus ókori alkotás
 apertura — üresedés
 approbál — helyesel, engedélyez
 aquisitum — szerzemény
 archivum — levéltár, irattár
 arcus — ív
 aristarchosok — Aristarchos (i.e. 222—150) görög
 kritikus és grammatikusról elnevezett, éles-
 eszű, kérlelhetetlen kritikusok
 articulus — törvénycikk
 auctio — árverés
 auctor — szerző, író
 audientia — fogadás, kihallgatás
 Aufklärung — felvilágosodás
 augeál — gyarapít, növel
 authenticus — hiteles

 bagázsia — poggyász
 balusztráda — erkélyt szegélyező mellvéd
 Basilea — Basel (svájci város)
 Batavia Indiae — Djakarta indonéz főváros hol-
 land neve
 bécsi és linci pacificatio — 1606. június 23-án
 Rudolf király és Bocskai István között létre-
 jött békeszerződés, valamint az 1645. dec. 16-

án III. Ferdinánd és I. Rákóczi György közötti
 békekötés, melyek jogokat biztosítanak a
 protestánsok számára
 beneficium — jövedelem
 Bergenye — Berghia (Panithoz tartozó Maros
 megyei falu)
 Bern — Svájc fővárosa
 bibliophil, bibliofil — könyvbarát, könyvgyűjtő,
 vagy ezek számára készült kiadvány
 bibliographicae — könyvészetileg
 bibliotheca — könyvtár
 bibliopolium — könyvkereskedés
 bibliotheca — könyvtár
 bibliothecarius — könyvtáros
 Bonyha — Bahnea (Maros megyei község)
 Brassó — Braşov (Brassó megye)
 Bremen — Bréma (kikötőváros az NSZK-ban)
 Brescia — Brixia (város Észak-Olaszországban)
 Büste — mellszobor
 cabinet — szoba
 cancellar — kancellár, Erdély legfőbb tisztvise-
 lője a bécsi udvarban
 cancellária — a Habsburgok alatt a legfőbb ál-
 lamügyeket intéző hivatal (iroda)
 cancellista — joggyakornok, írnok, íródeák, ki-
 rályi hivatalnok
 Carlsruh — Karlsruhe (város az NSZK-ban)
 casus — eset, alkalom
 catalogus — könyvjegyzék
 catarrhus — nátha
 Celná — Telna (Magyarigenhez tartozó Fehér
 megyei falu)
 chocolada — csokoládé
 circumstancialis — körülményes
 citált — idézett
 clerus — papság
 collectio — gyűjtemény
 colligál — összegyűjt, egybeköt
 collocál — helyeztet
 Colmar — város K.-Franciaországban
 Comes Nationis Saxonicae — a szász nemzet is-
 pánja, 1745—1761 között Waldhütter v. Ad-
 lershansen Stephan

comissio — megbízás, rendelés
 commendál — ajánl, javasol
 commode — kényelmesen
 compactor — könyvkötő
 compagnia — társaság
 compendium — kivonatos, összefoglaló kézikönyv
 compiler — különböző művekből összeállított
 adatok alapján készült munka szerzője
 conferál — összevet
 confluxus — gyülekezés
 conservál — őriz
 consignatio — feljegyzés
 consiliarius — tanácsos
 consilium — tanács
 Consistorium (supremum) — főtanács, az erdélyi
 református egyház vezető testülete, egyházke-
 rületi közgyűlés
 consultatio — tanácskozás
 contentum — megelégedettség
 contentusa — beleegyezése
 contignatio — emelet
 continual — folytat
 continuatio — folytatás
 conto — számla
 contractus — szerződés, egyezmény
 controversál — háborog, perlekedik
 conventions pénz — egyezményes pénz
 coperta — boríték
 coronatio — koronázás
 correcte — hibátlanul, pontosan
 correspondentia — levelezés
 crisis — ítélet
 czohl — régi hosszmérték (hüvelyk)
 Csittszentivány — Sîntioana de Mureş (Panithoz
 tartozó Maros megyei falu)
 Csókfalva — Cioc (Maros megyei falu)
 culter flaccianus — olló
 cura — gondosság
 curiositas — kíváncsiság, szorgalmasság
 cursus — folyás
 custos bibliothecae — könyvtárőr, könyvtáros
 datál — keltez
 dedicál — ajánl

defectus — hiba
 delineatio — alaprajz
 denar — aprópénz
 deponal — letétbe helyez
 destinatio — rendeltetés
 deterioratio — rongálás
 detto — ugyanaz, ugyanannyi
 „Deutsche Gesellschaft” — „Német Társaság” el-
 nevezésű baseli irodalmi szalon
 diarium — napló
 diaeta — diéta, országgyűlés
 difficultas — nehézség, akadály
 diligeanç — diligence, postakocsi
 discretio — jutalom
 dislocatio — elhelyezés
 disponál — rendelkezik
 disputál — vitatkozik
 dissertatio — értekezés
 distractio — elosztás
 distrahál — elad
 dogmatika — hitágazattan
 domine — uram
 Drág — Dragu (Szilágy megyei falu)
 dukát — XIII. századi velencei aranypénz, amely
 később egész Európában elterjedt
 duodecim (12°) — tizenkettedrét alakú könyv
 duplum — másodpéldány

ecclesia — egyház, egyházközség
 editio — kiadás, kiadvány
 emendatio — javítás
 erga restitutionem — visszaszolgáltatás terhe
 mellett
 erogatum — kiadás, kifizetés
 erratum — hiba, sajtóhiba
 etiam historiographus regia Galliarum — Galliá-
 nak történetírója is
 ex editione — kiadásból
 excellentiád — kegyelmességed
 excellentissime — legkiválóbb, legkülönb
 excerpál — kiválogat
 exemplar — példány
 expediál — elküld, felad

expeditio — hivatali kiadvány, hadjárat
experientia — tapasztalat
extricál — szerez

Fach — polc
facies — arc, oldal
facultas — jogosultság
favor — jóindulat, pártfogás
fein — finom
florenos — forint
fidei comissum — hitbizomány
fiscalis procurator — kincstári ügyész
folio, foliant (f°) — nagy, ívrét alakú könyv
foris állapot — házon kívül
fragmentum — részlet
Francofurtum — Frankfurt (város az NSZK-ban)
Franequera — Franeker (holland város)
fundamentum — alap
foundationális levél — alapító levél
Gálfalva — Găleşti (Maros megye)
generalis notarius — főjegyző
Geneva — Genf (svájci város)
Gernyeszeg — Gornești (Maros megye)
Grätz — Graz (ausztriai város)
Groninga — Groningen (város Hollandiában)
gubernium — királyi főkormánysház

Hadad — Hodod (község Szatmár megyében)
harmincad — vám
hoc profeci — ennyit értem el
Hunyad, Bánffyhunad — Huedin (Kolozs megye)
Hunyad, Vajdahunyad — Hunedoara (Hunyad megye)

Ilencfalva — Ilien (Dózsa György községhez tartozó Maros megyei falu)
illustrissime — legkiválóbb, leghíresebb
imperialis armada — császári hadsereg
in autographo — kézírásban
in Communi Patria, Communionem Faris, denegari — közös hazában tagadni a javakból való közös részesedést
in origine — eredetiben

in summa vide infra circa finem! — összesen
 lásd alább a vége felé!
 incassatio — kintlevőség behajtása
 incunabulum — ősnymtatvány
 index — betűrendes mutató
 industria — szorgalom, iparkodás
 infallabilitás — csalhatatlanság
 inferál — bevezet
 ingerál — beavatkozik
 Institutio Freyiano — Frey Joh. Ludwig baseli
 professzor által alapított intézet
 institutum — rendelés
 instructio — rendelkezés, utasítás
 insurrectio — nemesség hadba vonulása, nemesi
 felkelés
 insurgens nemesség — felkelő, vármegyénként
 hadba állított nemesség
 interessál — érdekel
 interpretatio — magyarázat
 introducál — bevezet
 ipa — após
 ispotály — kórház
 iteratoris — újólag, ismét

jezsuita — katolikus szerzetes, a Jézus társaság
 tagja
 jure postliminii — visszatérhetési jog szerint
 Jus Gentium — nemzetközi jog
 Jus naturalis — természetjog

Kakasd — Vălueni (Maroskeresztúrhoz tartozó
 Maros megyei falu)
 Károlyvár, Gyulafehérvár — Alba Iulia (Fehér
 megye)
 Kasten — szekrény
 Keresztúr, Maroskeresztúr — Cristești Mureș
 (Marosvásárhelyhez tartozó falu)
 klasszika-filológia — klasszikus források kutatása,
 szövegkritika, szövegértelmezés
 Kolozsvár — Cluj-Napoca (Kolozs megye)
 Kölpény — Culpui (Mezőcsávás községhez tartozó
 Maros megyei falu)

Közéapajta — Aita Medie (Nagyajlához tartozó Kovászna megyei falu)
Kraszna — Crasna (Szilágy megye)
Küküllővár — Cetatea de Baltă (Fehér megye)
kurátor — gondnok, az iskola anyagi ügyeire felügyelő világi vezető

lapides literati — felírtos kövek
lateinischer Graf — latin gróf
laudo certe industrium — természetesen dicsérem az iparkodást
legál — törvényesít
librarius — könyvtáros
licitatio — árverés
Lipsia, Leipzig — Lipcse (város az NDK-ban)
literaria historia — összefoglaló elnevezése a korabeli irodalom- és történelmi tudományoknak
Lőrincfalva — Leordeni (Dózsa György községhez tartozó falu)
ludimagister — tanítómester
Lugduni Batavorum, Leyda, Leyden — Leiden (holland város)
Lugos — Lugoj (Temes megye)
Lukafalva — Gheorghe Doja (Maros megyei község)

magistratus — városi tanács, elöljáróság
Magyarigen — Ighiu (Fehér megyei község)
Makkfalva — Ghindari (Maros megyei község)
Malomfalva — Morești (Nyárádtő községhez tartozó falu)
mamselle, mademoiselle — kisasszony, nevelőnő
manipulatio — elrendezés, kezelés
mappa — térkép
Marosvásárhely — Tîrgu-Mureș (Maros megye)
Medgyes — Mediaș (Szeben megye)
Meggyesfalva — Mureșeni (Marosvásárhelybe olvadt falu)
melioratio — javítás
meritum — érdem
methodus docendi — tanítási módszer
metricus — időmértékes (vers)

Mft. — magyar forint
mineralogica colectio — ásványgyűjtemény
mobilia — ingóság, bútortárgy
Monachium — München (város az NSZK-ban)
M.S. (manuscriptum) — kézirat
Musis Patriis Gratisque Posteris D.D. (dono donavit) Sam. S.R.I. Comes Teleki — A haza műzsáinak és a hálás utókornak adományozta gr. Teleki Sámuel
muſtra — szemle, vizsgálat
mutus fassio — kölcsönös hagyakozás

Nagyvárad — Oradea (Bihar megye)
naturalis historia — természettudomány
NB., nota bene! — jól jegyezd meg!
non est inter codices bibliorum — nincs a kéziratok között
non multa, sed multum — keveset, de jól
notatio — jegyzék
numerisatio — számozás
numisma — érme
numizmatika — éremtan
Nyárádtő — Ungheni (Maros megyei község)

observál — észrevesz
octav (8°) — nyolcadrét alakú könyv
oconomia — gazdaságtan, gondviselés, takarékoság
on pourroit former un joli petit cabinet de tout cela — ebből egy szép kicsi gyűjteményt lehetne összeállítani
oppidum — város
Orbo — Gîrbova de Jos (Enyedhez tartozó Fehér megyei falu)
ordinarius professor — rendes tanár
Örményes — Urmeniș (Beszterce-Naszód megyei falu)

pacificatio — békekötés
pagina — oldal
pappel — nyárfa
paqueta — csomag
patrocinium — támogatás

patronus — pártfogó
 pedellus — hivatalsegéd
 per consequens — következetesen
 per errorum — tévedésből
 per industriam — szorgalommal
 percentualis — százalékos
 perceptor — adószedő, számtiszt
 perceptum — bevétel
 percipiál — észrevesz, észlel
 personalis status — személyi állomány
 Philosophia Moralis — erkölcsfilozófia
 phisicum — szervezet (testi)
 piceata manus — enyves kezű ember
 pilaster — négyszögletes falpillér
 pium desiderium — jámbor óhaj
 planeta — bolygó
 plenipotentarius — teljhatalmú megbízott
 Postelke — Păucea (Balázstelke községhez tar-
 tozó Szeben megyei falu)
 P.S. postscriptum — utóirat
 potentata — hatalmasság
 praefatio — előszó
 praefectus — képviselő, jószágigazgató
 praescribál — előír
 praeses — előlülő
 pro continuo — folyamatosan
 pro conservatione — megőrzés végett
 pro distractione — szórakozásként
 pro fundamento Libertatis receptae Religionis
 Evangelicae — az elismert evangélikus vallás
 szabadságának megalapozására
 processuális — perrendtartó
 procurál — gondját viseli
 procurator — ügyvéd, ügyész, meghatalmazott
 progressus — fejlődés, előremenetel
 promotio — előléptetés
 protocolum — feljegyzés
 protonotarius — ítélmester
 publice — nyilvánosan
 quart, (4°) — negyedréti alakú könyv
 quitantia — nyugta
 quod — hogy
 raritas — ritkaság

recenseál — ismertet, számba vesz
 recommendál — ajánl, javasol
 reconvalescens — lábadozó
 rectificál — javít
 redintegrál — helyreállít
 referanda — előterjesztés
 registrál — jegyzékbe vesz
 regulatio — szabályozás
 relatio — jelentés, beszámoló
 Remete — Remetea (Maros megyei község)
 remuneratio — díjazás
 reponál — helyretesz
 requirál — tudakozódik, érdeklődik, kérdez
 resolutio — végzés, határozat
 resarciál — megfizet
 resignál — visszaad, leköszön vmiről
 restantio — hátrálék
 revideál — felülvizsgál
 revindicál — visszaszerez
 revisio — felülvizsgálás
 rhénes forint — rajnai forint, Európa számos or-
 szágában a XVI—XVIII. században használt
 pénzegység
 Rotterdam (holland kikötőváros)

Sárd — Șara (Magyarigenhez tartozó Fehér me-
 gyei falu)
 Sáromberke — Dumbrăvioara (Ernyéhez tartozó
 Maros megyei falu)
 Saxonia — Szászország
 Schatulok — ládikák
 schubladenes kasten — fiókos szekrény
 Schuh — láb (rég. hossz mérték)
 scribe — másoló, íródeák
 scriptor — író, írnok
 secretarius — titkár
 Secundum systema Copernicanum — Kopernikusz-
 rendszer szerint
 Securitas — biztonság
 Selyk — Zselyk — Jeica (Nagyfalu községhez
 tartozó Beszterce-Naszód megyei falu)
 Septemviralis tábla — hétszemélyes tábla
 signat — jegyzett, írt

simplex — egyszerű
 Sina — Kína
 sinai — kínai
 sincere — őszintén
 sing — régi hossz mérték
 societas — társaság
 socinianusok — a szentháromságot tagadó unitarizmus mérsékeltebb irányzatának képviselői
 Sós-Patak — Săușa (Nyárádtő községhez tartozó Maros megyei falu)
 Sorostély — Soroștin (Kisselyk községhez tartozó Szeben megyei falu)
 specificatio — kimutatás, felsorolás
 squadron, escadron — lovasszáhad
 status — állapot
 stok (Stock) — emelet
 Strasbourg (város Franciaországban)
 stukatura — falon, mennyezeten gipszből mintázott díszítmény
 sub onere responsabilitatis — felelősség súlya alatt
 sublimior geometria — felsőbb geometria
 subscribál — aláír
 succedál — örököl
 sucesor — utód, örökös
 superadditio — ráadás
 superbia quasita meritis — érdemek által elnyert kiváltság
 suppleál — kiegészít
 supplementum — kiegészítés, pótlék
 Supplex Libellus Valachorum — felségfolyamodvány 1791-ben, amely az erdélyi románok számára kéri a másik három nemzettel azonos jogok megadását
 Sveidnitz — Swidnica (lengyel kisváros)
 Synodus — zsinat
 systema — rendszer
 systematico ordine — szakonként
 Szeben — Sibiu (Szeben megye)
 Szengyel — Singeru de Pădure (Ernyéhez tartozó Maros megyei falu)
 Szent Péter — Sinpetru de Cîmpie (Maros megyei község)

Szentgyörgy — Erdőszentgyörgy — Singeorgiu de
Pădure (Maros megye)

Széphalom (MNK-beli Borsod-Abaúj—Zemplén
megyei falu)

szolgabírói processus — szolgabírói eljárás

tableau — kép

tabulae assessor — táblai ülnök, táblabíró

tabulae praeses — táblai elnök

tamquam professor etiam philologiae sacrae —
mint a vallásfilológia professzora is

testamentaria dispositio — végrendeleti intézke-
dés

testimonium — bizonyító levél

theca — polc, könyvtár

Tigurum — Zürich (svájci város)

tomus — kötet

tractatus — értekezés

tractus — épületszárny

Trajecti ad Rhenum, Trajecti Batavorum, Trajec-
tum, Ultrajectum — Utrecht (holland város)

transactio — szerződés

transpositio — átcserélés, áttétel

Tür — Tiur (Balázsfalvához tartozó Fehér megyei
falu)

tutor — gyám, pártfogó

tutto franco — minden kifizetve

typographus — nyomdász

Überschlag — hozzávetőleges költségvetés, elő-
irányzat

Ulma — Ulm (város az NSZK-ban)

Ultrajectum — Utrecht (holland város)

usque ad paginam — oldalig

Válaszút — Răscruci (Bonchida községhez tartozó
Kolozs megyei falu)

Váradolaszi — ma Nagyvárad (Bihar megye)
egyik kerülete

varians lectio — régi szöveg különböző olvasata

vectura — szállítás, fuvarozás

venerabilis — tiszteletre méltó

Verschlag — láda

viceispán — alispán

Viennae — Bécs

volumen — terjedelem, kötet

Wappen — címer, ex libris, könyvjegy

Wechsel — pénzváltás

Xr — krajcár, aprópénz

Zsibó — Jibou (Szilágy megyei város)

Antal János (1767—1854) — A marosvásárhelyi kollégium történelem- és filológiatanára. Teleki támogatásával tanul, majd Vásárhelyen felügyel a könyvtár rendezésére.

Aranka György (1737—1817) — az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság alapítója.

Bánffi Ágnes (1756—1831) — Bánffi Dénes és Barcsai Ágnes leánya. Előbb Teleki Sámuel menyasszonya, majd gr. Eszterházy Jánosné.

Bánffi György (1747—1822) — Erdély gubernátora, a kolozsvári B.-palota építtetője, az ő idejében költözött a Gubernium Szebenből Kolozsvárra.

Batsányi János (1763—1845) — a magyar felvilágosodás korának jelentős költője, a nagy francia polgári forradalom eszméinek követője.

Beck, Jakob Christoph (1711—1785) — a baseli egyetem teológia- és történelemprofesszora.

Benkő József (1740—1814) — történetíró, flórakutató, református lelkész. Az erdélyi kútfőnyomozás egyik jeles képviselője.

Bernouilliak — a híres matematikus dinasztia két tagja. Daniel (1700—1782) és Johann (1710—1790), mindketten a baseli egyetem professzorai.

Bethlen Zsuzsanna, iktári (1754—1797) — Bethlen Domokos és hadadi Wesselényi Mária leánya, Teleki Sámuel felesége. Saját könyvgyűjteménye a marosvásárhelyi Teleki-téka szerves részét képezi.

Bod Péter (1712—1769) — egyházi és irodalomtörténeti író, magyarigeni református lelkész.

Bodoni, Giambattista (1740—1813) — pármai nyomdász, világhírű könyvművész és betűmetsző. Nevezetesen bibliofil jellegű klasszikus kiadásai.

Boros György — választóti református lelkész.

Brukenthal Sámuel (1721—1803) — Erdély főkormányzója, a róla elnevezett szebeni múzeum és könyvtár alapítója.

Clairaut, Alexis Claud (1713—1763) — a Francia Akadémia tagja, a geometria, algebra és csillagászat terén ért el jelentős sikereket.

Cornides Dániel (1732—1787) — a pesti egyetemen a diplomatika és heraldika tanára.

Egri István — Teleki intézője.

Frey, Johann Ludwig (1682—1759) — a baseli egyetem történelem- és filológiaprofesszora, a róla elnevezett intézet alapítója.

Gyujtó Sándor — Teleki meghatalmazottja, gazdasági ügyeinek intézője.

Hagenbuch, Johann Caspar (1700—1763) — a zürichi egyetem professzora, ókor-kutató, értékes könyvtár tulajdonosa.

Hahn, Johan David (1729—1784) — természetkutató, az utrechti egyetem professzora.

Hannulik János (1748—1816) — nagykárolyi piarista tanár, korának egyik jeles latin nyelvű költője.

Herbert Mihály — Teleki vásárhelyi számtartója.

Hajnóczy József (1750—1793) — jogtudós, a magyar jakobinusok egyik vezetője.

Iselin, Johannes Rudolph (1705—1779) a baseli egyetem jogtudományi professzora.

Janus Pannonius (1434—1472) — pécsi püspök, a magyarországi latin humanizmus legkiválóbb poétája.

Jósika Antal (?—1803) — főkormányiszéki titkár.

Kadácsi István — Teleki jószágigazgatója.

Kalmár György (1726—1781) — a magyar nyelv török—tatár rokonságát bizonygató nyelvész.

Kazinczy Ferenc (1759—1831) — író, a korabeli magyar irodalom és nyelvújítás vezéralakja.

Kelemen Márton, nagyernyei (1796—1851) — előbb a könyvtáros mellett működő írnok, 1817-től haláláig a Teleki-téka rendes könyvtárosa.

Kendeffi Elek (1740—1783) — Telekivel egyidőben folytat tanulmányokat a külföldi egyetemeken, 1763-tól Hunyad vm. főispánja, majd guberniumi tanácsos.

Klimó György (1710—1777) — pécsi püspök, a pécsi püspöki könyvtár megalapítója.

Kollár Ferenc Ádám (1718—1783) — a bécsi udvari könyvtár könyvtárosa, jogtudós, történész.

Koller József (1745—1832) — teológiai doktor, a pécsi püspökség történetének összeállítója.

Koppi Károly (1744—1801) — történetíró, egyetemi tanár, a jakobinus per idején haladó nézetei miatt megfosztották katedrájától.

Kovácsnai Tóth Sándor (1730—1792) — a marosvásárhelyi kollégium klasszika-filológia professzora, Telekinek éveken keresztül segédkezik a Janus Pannonius-kiadás előkészítésében.

Kovachich Márton György (1744—1821) — jogtörténész, szabadgondolkodó, a felvilágosodás feltétlen híve.

Kováts József (1732—1797) — udvarhelyi, majd nagyenyedi tanár, Teleki kísérője a külföldi tanulmányút idején.

La Condamine, Charles Marie de (1701—1774) — a Francia Akadémia tagja, számos földrajzi, fizikai, természetrajzi felfedezés fűződik nevéhez.

Lénárt Sámuel — Teleki titkára.

Marschal, Joh. Karl Joseph — Mária Terézia svájci követe.

Mátyus István (1725—1802) — marosvásárhelyi orvosdoktor, a Nyelvmívelő Társaság tagja.

Micu (Clain), Ioan Inochentie (1692—1768) — felvilágosult gondolkodó, az erdélyi román egyesült egyház püspöke, az erdélyi románok nemzeti, politikai harcának előfutára.

Mieg, Friedrich — heidelbergi tudós.

Mihelyes János, abrudbányai — Teleki első könyvtárosa, 1792—94 között Bécsben gondozza a gyűjteményt.

Müller, Johannes (1752—1809) — svájci születésű történetíró, 1800-tól a császári könyvtár első őre, korának egyik legnevesebb könyvszakértője.

Nagy Zsuzsanna, petki (?—1748) — Teleki Sámuel anyja.

Nemegyei János (1751—1837) — Enyeden a latin és héber nyelv professzora.

Ocsovszki Pál — Teleki Sámuel Ferenc fiának oktatója, az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság munkás tagja.

Ramspeck, Jak. Christoph (1722—1797) — orvos, botanikus, a baseli egyetem retorika professzora.

Révai Miklós (1750—1807) — nyelvész, író, szabadelvű vallási felfogása és lelkes hazafisága miatt sok üldözésben volt része.

Sáróy Szabó Sámuel — a jakobinusok egyik védőügyvédje, a pesti szabadkőműves páholy tagja.

Saxe, Christoph (1714—1806) — az utrechti egyetem történelemprofesszora, klasszika-filológus.

Schöpflin, John. Daniel (1694—1771) — a strasbourgi egyetem történelemprofesszora.

Socin, Abel (1729—1808) — a baseli egyetem fizikaprofesszora.

Swieten, Gottfried van (1739—1803) — a bécsi császári könyvtár igazgatója, a tanulmányi és könyvvizsgáló udvari bizottság elnöke.

Szabó András (?—1817) — filozófiai szakíró. Wesselényi Miklós nevelője, majd 1816-tól a Teleki-téka könyvtárosa.

Szász József, ilencfalvi (1782—1812) — Teleki első marosvásárhelyi könyvtárosa. 1802-től haláláig tölti be ezt a tisztséget. Közben 1807—1810 között Teleki költségén tanul a bécsi és jénai egyetemeken. Költeményeit Döbrentei Gábor adta ki az Erdélyi Múzeum 1814. évi II. kötetében.

Szász Péter — Szász József könyvtáros testvére. A marosvásárhelyi Királyi Tábla kancellistája.

Szentjóbi Szabó László (1767—1795) — költő, a magyar jakobinus szervezkedés tagja, 1794-ben Teleki Sámuel titkára.

Szotyori József (1766—1833) — marosvásárhelyi városi főorvos.

Teleki Ádám (1740—1792) — dobokai főispán, kormányzó tanácsos, Kővár vidéke főkapitánya, Telekivel egyidőben folytat tanulmányokat a baseli, leideni egyetemeken. 1773-ban lefordítja magyarrá Corneille Cidjét.

Teleki Domokos (1773—1798) — Teleki Sámuel és Bethlen Zsuzsanna fia. Cs. kir. kamarás, guberniumi

titoknok, majd a marosvásárhelyi Királyi Tábla ülnőke. A jénai Mineralógiai Társaság elnökévé választotta. Az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság lelkes híve. Hazai és külföldi utazásairól feljegyzéseket készít, melyek 1796-ban magyar nyelven, 1805-ben német fordításban is megjelennek. Élete végéig gyarapította ásványgyűjteményét, melyet apja tovább szaporított, és a vásárhelyi tékában helyezett el.

Teleki József (1738—1796) — Békés és Ugocsa vm. főispánja, koronaőr. Telekivel egyidőben a bатели és leideni egyetemen tanul.

Teleki Ferenc (1787—1861) — Teleki Sámuel és Bethlen Zsuzsanna fia, cs. kir. kamarás. Fiatal korában a cs. kir. székely huszárezred hadnagya volt. Optikai és földméréstani problémákkal foglalkozott. 1812-ben feltalált egy szögek mérésére és a nagyság meghatározására szolgáló csillagászati eszközt, melynek leírása 1817-ben nyomtatásban is megjelent.

Teleki Mária (1777—1827) — Teleki Sámuel és Bethlen Zsuzsanna leánya. Gróf Rhédei Ádám, Doboka vm. főispánjának felesége. Lefordította a skót teológus és esztétikus Huo Blair egyházi beszédeit.

Teleki Mihály (1634—1690) — Teleki János és Bornemisza Anna fia, Teleki Sámuel nagyapja. Erdély kancellárja. I. Apafi idején a fejedelemség politikájának legfőbb irányítója.

Teleki Sándor (1679—1754) — Teleki Mihály kancellár és Vér Judit fia, Teleki Sámuel apja, tordai főispán és guberniumi tanácsos.

Tihanyi Tamás — hétszemélyes táblai tanácsos.

Tsétsi János (1689—1769) — sárospataki tanár, híres magántékáját Teleki már a külföldi tanulmányút idején meg akarja szerezni.

Türk Antal — építőmester, a Teleki-téka épülete alaptervének kivitelezője.

Újvári — Teleki jószágigazgatója.

Wesselényi Kata (1735—1788) — Rhédei Zsigmondné, iktári Bethlen Zsuzsanna nagynénje, akinek könyvtárából mintegy 200 kötetet örökölt Teleki Sámuel felesége.

Wesseling, Petrus (1692—1764) — történész, filológus, az utrecht-i egyetem professzora.

Zilai Sámuel (?—1800) — a marosvásárhelyi kollégium klasszika-filológia és történelemtanára. 1781—1784 között az utrecht-i egyetemen tanul, s közben Teleki megbízásából Janus Pannonius műveinek nyomtatását intézi.

TARTALOM

<i>Teleki Sámuel (1739—1822)</i>	5
--	---

Levelek

<i>Teleki Sámuel levelei 1—71.</i>	59
<i>Teleki Sámuelhez írott levelek 72—82.</i> .	159
<i>Naplórészletek, előszók, végrendelet, könyvtári törvények</i>	196

Függelék

<i>Jegyzetek a bevezető tanulmányhoz</i> . .	232
<i>Levelek, irások jegyzéke</i>	234
<i>Szó- és helynévjegyzék</i>	242
<i>Névmutató</i>	255

**Megjelent a Magyar Népköztársaság
és Románia Szocialista Köztársaság
közös könyvkiadási megállapodása keretében**

**A könyv szerkesztője: Salamon Anikó
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
A megjelenés éve: 1976. Alak: 54×84/24
Papír: 63 g-os famentes
Kiadói ívek száma: 9,16
Nyomdai ívek száma: 11
ISBN 963 07 1202 4**

**Tiparul executat sub comanda nr. 566/1976,
la Întreprinderea Poligrafică Cluj
Municipiul Cluj-Napoca
Str. Brassai nr. 5—7,
Republica Socialistă România**

ÁRA 11,50 Ft.